

PROVINCIA

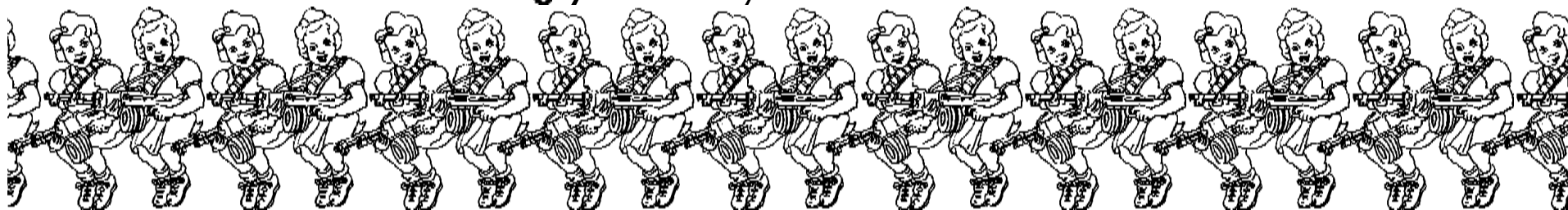
KULTURÁLIS ÉS POLITIKAI HAVILAP

2001. december

16 oldal – 5000 lej

II. évfolyam, 12. szám

magyar nyelvű kiadás

AL. CISTELECAN

Szerelmes csinnadratták az erdélyieknek

Az egész világ szereti Erdélyt. Még a legidegenebb idegenek is, azok, akik azt hiszik, hogy kísérteties ország, Drakula gróf lakhelye, és akik diszkrétan figyelnek, hogy lássák: esetleges mosolyod nem teszi-e láthatóvá néhány támadó szerkezetet. Akkor sem teljesen nyugodtak, amikor egy durva szerkezetben banalitást állapítanak meg. Ami igaz, az igaz: nem könnyű kiheverni a sokot, amit az identitásnak és a földrajzi állhatatosságnak a látomás általi megragadása okozott. Amikor valóságként jelentkezik a fikció, mindig valamiféle dühöt kelt, ami maga után vonja a furcsa iránti gyanakvást. Erdély híré ma is Vlad vajda irodalmi megjelenítése terjeszti tengereken és országokon át. Az erdélyieknek meg kellene hajolniuk a fikció ereje előtt, akkor is, ha nem szeretik a képet, amely tartományukról mint a vámpírok földjéről kialakult. Mert ennek nyomán mindenhol borzongató érdeklődést keltenek, féltékenységet és végül aggodalmas szeretetet. Most, amikor ezt a hírnevet turisztikailag intézményesítik, megtörténhet, hogy Erdély irodalmi híre mindenestől meghaladjon a legdurvább valóságot is.

Magától értetődik, hogy a románok Erdély iránti szeretete nem hasonlítható az idegenek szeretetéhez. Náluk abszolút, végleges és fáradhatatlan szeretetről van szó. Nem mintha a románok kevésbé szeretnék többi provinciájukat. Ellenkezőleg. A román, legalábbis ha miniszter, és nagylelkű lehet, diszkrét, rejtett vagy éppen világos jeleit adja annak, hogy elsősorban egyebet szeret. A miniszterek is emberek. Sőt az esetek nagy többségében többek, mint egyszerű emberek: románok. Vagyis valamiféle túláradóan hatalmas szívű emberek. És ki tilthatná meg, vagy legalábbis ki próbálná megtiltani, hogy a szív logikája ne fogalmazódjék meg, még olyankor is, amikor a nyelvet, mint például a számok nyelvét, teljesen eltávolodott az érzéstől? Románia költségtétele féljéig meddig rejtjeleztet érzelmes költemény. A befektetések, a támogatásokról szóló minden bekezdésben ott lüktet a szív szava. Természetesen, mivel politikusi szívekről van szó, választási érzelmeik vannak. Semmi sem magától értetődőbb: az apának apai érzelmei vannak, a fiúnak fiúi érzelmei stb., természetes hát, hogy a politikusnak is külön, jól meghatározott érzelmei legyenek. Az érzelmeik, bármennyire is elnyomódhatnak (ami különben a pszichoanalitikusok szerint reménytelen vállalkozás), előbb-utóbb csak szóhoz jutnak. Persze, hogy diszkriminálnak, kedvezzenek, igazgatnak itt-ott, de mindent óvatosan, nehogy szemet szúrjon. Még a legszeretőbb szülők is tetten érhetők érzelmi részrehajlásban. Még sokkal inkább a legszeretőbb kormányok.

A szeretet nem csak tettek kérdése. Mi több, ez utóbbiak egynémelyike, balul ütven ki, nem is fejezi ki jól. A szeretet a szónokiasság, a kijelentések erejének és özőnének kérdése is. Van olyan, szigorúan a szavakban, a kinyilatkoztatás szintjén megnyilvánuló szeretet, amely meggyőzőbb, mint a tetteken alapuló (különösen, ha ez utóbbi néma marad, mint valami titkos kedvezmény). Azzal a feltétellel, hogy a beszéd, hatékonysága érdekében, csöpögőnapatetikusságtól, az esküvésektől és a határozott ígéretektől. A kinyilvánítás önmagában vett és magasfokú bizonyítéka a szeretetnek, fölöslegessé teszi a tetteket. (A szerelem apró bűnait is hányszor bocsánatosá teszik a forró nyilatkozatok!) Valakinek, aki jól szónokol a szeretetről, nem is kell tettekkel alátámasztania szavait. Ha megtenné, redundánsnak, ha éppen nem túlzónak tűnne. És nekünk nemcsak a kormányok menedzseri, hanem emberi tulajdonságait is meg kell értenünk.

Erdély szeretete ilyen diskurzív szeretet. De ettől még termékenyebb. Hasonlít ahhoz a szent orosz szeretethez, amellyel egy caragiái figura megszerongatta útítársának a nyakát. Túlzó és kizáró szeretet. Állandó készenlétben álló, egyaránt rémítő és emésztő. Féltékenységgel teli szeretet. És leginkább dühös, beteges féltékenységgel körített. A román (különösen az érzékenyebb és a tulajdonosi érzéssel inkább teli román politikus) megvész, ha azt hallja, hogy mások is érdeklődnek Erdély iránt. Senkinek nem engedi meg, hogy belekeveredjenek ezekbe az érzésekbe, és veszélyeztessenek. Mint legdrágább kincsét, úgy őrzi meg a maga számára Erdélyt. Örökösösen szerenádót húz a fülébe, érzélgős szerelmi dalocskákat, „maneá”-kat énekel neki, hazafiasan megbíró. Szent birtoklási érzéssel tekint rá. Erdély nem annyira az erdélyiek

Traian Ștef

„Használt” román értelmiségiek ♦ 2. oldal

Alexandru Seres

A föderalizálás utópiája és az identitásválságok ♦

2. oldal

Daniel Vighi

Az államellenes összeesküvés mítosza ♦ 3. oldal

Molnár Gusztáv

A modernitás csapdája, avagy a termékeny és a

terméketlen káosz ♦ 4. oldal

Ion Simuț

Hét kérdés, amely új elveket szülhet a

román-magyar kapcsolatokban ♦ 5. oldal

Gaius Dobrescu

Délkelet-Európa átfogalmazása (1.) ♦ 6. oldal

Jelentés a nemzeti kisebbségek számára

az anyaállamok által biztosított kedvezményes

bánásmódról ♦ 8. oldal

Bakk Miklós

Velencei rajzolatok (1.) ♦ 9. oldal

Renate Weber

A kisebbségek védelme az európai normák

szempontjából ♦ 10. oldal

Kántor Zoltán

A státustörvény és a Velencei Bizottság: reflexiók a

kisebbségvédelemre ♦ 11. oldal

Visky András

Har-Kov-kommentárok ♦ 12. oldal

Nicolae Drăgușin

A türelmetlenség eltűrése, avagy hogyan válhat

Románia Afganisztánná ♦ 13. oldal

Cristina Gheorghe

Én kikhez tartozom? ♦ 14. oldal

Antik Sándor

Ready-made Kolozsvár főterén ♦ 14. oldal

Autonómia és néhány szitok (Párbeszéd Nenad

Čanak és Kasza József között) ♦ 15. oldal

Paul Drumaru

Transzlandi levelek ♦ 16. oldal

Ágoston Hugó

Bukarest mint provincia ♦ 16. oldal

ké, mint inkább a politikusoké. Mindenikük számára a hazafiaskodás misztioföldje. Az ő számlájára élnek ki hazafias talentumukat, ehárvá az elismerést és a szófogadást. Amikor a helyzet nemigen kedvez az ilyen kijelentéseknek, a politikusok rettegésbe esnek a féltékenységtől, és kijelentik, hogy a szegény szűz veszélyben van. Mert szeretik Erdélyt, és odaadón védelmezik, és mert az iorékény, s ki van téve minden európai erőszaknak, különösen a magyar csábításnak. (Léven kicsit hülye, hagyja is magát elcsábítani.) Az álnok magyar (akár magyarországi, akár romániai: harag ne legyen belőle, itt nincs helye diszkriminációnak) a magyarokért szereti Erdélyt, nem a románokért. Ha csak ez utóbbiért szeretné, így-úgy csupán a csodálatra és az irigykedésre szorítkozna (ez utóbbi a csodálat eksztatikus formája). De nem, ő igénylőnek tartja magát, kiveti a csalit, és riválisi minőségében kacsingat. Álságosságában türems, azt várja, hogy a román kompromittálja magát, és kiábrándítsa a tartományt. De nem ül karba tett kézzel. Közben a magyar hajszáleken keresztül tőke áramlik a provincia vénáiba, és megtelepszik a gyárakban, műhelyekben, erdőkben, földeken stb. Ha a román nem óvatos, a magyar darabonként vásárolja meg. És felbátorítja és ösztökéli a székelyeket, hogy kivonjanak egy egész darabot, két, ha nem három megyéni területet az állam fennhatósága alól. Erdély apokaliptikus magyar lesz (vagy semmily sem lesz).

Ahí; hogy a székelyek saját fejük után elindulva kivonták magukat az államautoritása alól, úgy csapott le, mint a villám. A valóságban, amennyire ki lehet bogzni, a székelyek egyszerűen komolyan vették a helyi autonómiáról szóló írvényt. Pusztán azért, mert senki nem mondta meg nekik, hogy még nem jött alkalmazásának ideje. És akár eljött, akár már el is múlt, nem kellett volna komolyan venniük. De mivel komolyan vették, a SRI minden hivatalos csatornáján riadóztatta a nemzetet. Annyira, hogy megijesztette – vagy meggyőzte – magát az elnököt is. A féltékenység félelmet és riválisokat teremt a nemzet megreszketett etől a sértéstől. És azonnal áttért a harcias szeretet diskurzusára. Egészen vasárnapig, november 25-ikéig, amikor Cozmăncă úr a havas Moldvából megnyugatta, mondván, a SRI jelentése az előzőkormány alatti helyzetre vonatkozik, és jelenleg az állam teljesen ura az önjéű megyéknek. Márpedig ha még Cozmăncă úr sem ismeri a valóságot...

Azékely-félelmek bámulatra méltó következetességgel jelennek meg. Újratemelik őket, valahányszor hazafias kábítószere van szükség. A koszovói háború idején maga Adrian Năstase állította biztosra egy „román Koszovó” beövetkezését. Még azt is tudta, mikor kerül rá sor. A mostani félelem alapja azonban kényesebb és problematikusabb. Azok a még véget nem ért eszmecsereka státustörvényről... Várható volt, hogy ez a törvény ismét politikai hírességgé teszi Erdélyt. Ez a státus, ha csak másodlagos következményeiben is, behatol Erdélybe. A román politika úgy értelmezte, mint az erdélyieknek tett ajánlatot (voltaképpen csalétket). Még ha csak az erdélyi magyaroknak tett ajánlatként is. De a szerelem dialektikája kötelezővé teszi a rivális ajánlat azonnali fölülmulását. Amit a forróbb érzelmű PSD meg is tett, fölüllicitálva az Erdélyi szociáldemokrata programmal. A program, leszámítva belőle a magarellenes kitételeket, nem eldobnivaló. Csak hogy ez is két összefonódó félelem eredménye. Elsősorban természetesen a magyaroktól való félelemről van szó. Erdélyi szárnyán keresztül a kormányon levő szociáldemokrácia a tartomány minden híúságának hízeleg, tartalmas csomagban gyűjtve össze az erdélyi gögre vonatkozó közhelyeket. Attól kezdve, hogy a tartomány európai, egészen addig, hogy Románia mozdonya. Erdély voltaképpen olyan mozdony, amelynek, minden eshetőségre készen, kivették a kerekeit. A kormányon levő szociáldemokraták európai emelkedetségű Erdélyről álmodoznak, ha lehetséges, a magyar holt súly nélkül. Közösségről beszélnek, de azt tiszta románként értelmezik. A másik félelem a féltételezett föderalista lázból született autonomista érzelmek erősödésétől való félelem. A dokumentum azzal vigasztalódik, hogy ezek az érzelmek „még” nincsenek túlsúlyban. (Még? Hiszen ez azt jelenti, hogy Ioan Rus csapata gondolatban olyan messze megy, amiről Sabin Gherman nem is álmodik.) A szándék tehát csillapítani és megdözni azt a folyamatot, amely e mögött az ártatlan határozószó mögött megbúvik (Én borúlátóbb vagyok, mint Ioan Rus, és azt hiszem, hogy csapatának még sokat kell tornie magát ahhoz, hogy annak a „még”-nek lehetősége legyen kifejlődni. De lehet, hogy Ioan Rus jobban tudja, merre tartunk, különben nem lenne értelme annak a „még”-nek.) Következésképpen: hát nem a csábítás tiszta művészete ez? Részben gyönyörű ajánlat, részben drasztikus félelem. Mitől tapadna jobban ez a meg is ijedt, el is búvult tartomány a kormány szerető kebelére? Rus úr öttagú zenekara megkomponálta a legbűbájosabb csinnadrattát az erdélyieknek.

Fordította: HADHÁZY Zsuzsa

PROVINCIA

az interneten

www.provincia.ro

AL. CISTELECAN 1951-ben született Aranykúton, Kolozs megyében. Abrassói Transilvania Egyetem és a marosvásárhelyi Petru Maior Egyetem előadójának. *Celálat Pillat* (A másik Pillat), Bukarest, 2000. *Top ten*, Kolozsvár, 2000.

Traian ȘTEF

„Használt” román értelmiségiek

A *Provincia* múlt havi számának vezércikkében Molnár Gusztáv a PSD Ioan Rus által a párt kolozsvári kongresszusán ismertettet, Erdély számára összeállított „szociáldemokrata program”-ját ismertette. Elemzése azonban nem tért ki a belügyminiszter azon kijelentésére, amely a máskor is „szeparatisták”-nak nevezett román értelmiségiekre vonatkozott, akikre pedig már ezelőtt is hivatkozott Adrian Năstase miniszterelnök: Sabin Ghermanról van szó, és rólkun, provinciásokról, s mellettünk, sőt élünkön, Gabriel Andreescurol. A *Program* utolsó részében, amelynek alcíme: *Erdély nem tranzakció tárgya, ez áll: „A gazdasági nehézségekre spekulálva és néhány olyan román értelmiségit és újságírókat használva, aki a szeparatizmus szószólója, a magyarok remélik, hogy meggyőzőbbek lesznek, bár tudatában vannak annak, hogy a szeparatizmus eszméje még kisebbségben van az egységes nemzetállam mítoszával szemben.”* (Kiemelések a szerzőtől.) Nem annak a Molnár Gusztávnak a feladata volt elemezni ezt a vádat, aki magyarként Romániában született, de Magyarországon él, és mindkét állam polgára. Legalább egy okból nem: nem rá vonatkozik. Rus kijelentését Năstase nevesítésével kiegészítve mi többiek érezzük érintve magunkat. Én legalábbis így érzem, bár nem hiszem, hogy megérdemlem a kormánypart ilyen mérvű éberségét vagy azt, hogy más állami intézetek ennyi „figyelmet” tanúsítsanak irántam. A gondolat tehát az, hogy van egy néhány valamilyenfajta román értelmiségi (egy bizonyos rész), akit a magyarok Románia federalizálására, Erdély elszakítására, az egységes nemzetállam felbontására, Budapest Erdély feletti uralmának megszerzésére „használnak”.

Már maga az a tény, hogy kiemeltem és többször megismételtem a „használni” igét, mutatja, hogy zavar. Amellett hogy hiányzik belőle a román nyelv egyik jellegzetessége, a birtokviszony (helyesebb lett volna azt mondani, hogy „felhasznál”), a szó sértő is. Egyrészt, mert semmi bizonyítékkal nem szolgálnak azzal az igazsággal kapcsolatban, amit kifejez, másrészt mert pejoratív, megalázó jelentésű. Eszerint az említett román értelmiségiek és újságírók magyarok által megfizetett kiszolgálók lennének, esetleg hülyék, piszkos helyen „használt” rongyok, vagy, legjobb esetben, naivak. De kik a „magyarok”? Eleinte, hallás után, azt hittem, hogy a romániai magyarokról van szó, esetleg az RMDSZ-ről, a szerkesztőbizottsági kollégákról. Hogy gondolhattam volna, hogy a magyarok, csak úgy általában, „használnak” bennünket? Hát az RMDSZ? Nem ismerjük egymást, s ennek a szövetségnek-pártnak a vezetőiről ugyanaz a véleményem, mint a többi párt vezetőiről: saját érdekükben nagyon jól tudnak élni a hatalommal; vagy minden ideológián túl is akarják azt, vagy ráadásul, ingáznak Bukarest és Budapest között.

A teljes szöveg elolvasása után azonban rájöttem, hogy „magyarok” Rusnál sem többet, sem kevesebbet nem jelentenek, mint a „magyar állam”-ot, amely kidolgozott egy Románia-ellenes programot, s ezt, román értelmiségieket „használva”, a magyar státustörvényen, valamint „kormányzati és civil szervezeteken keresztül” valósítja meg. Valószínűleg Rus nem az egész „magyar állam”-ra gondolt, mint a program kidolgozójára, hanem a magyar kormányban részt vevő kollégáira. Ez megnyugtató. Ha a magyar állam „használt” bennünket, az annyi, mintha Németország, Franciaország, az USA és más NATO-ország „használna”. Rus is, Năstase is, Iliescu is szeretné, hogy a fent említett országok „használják” őt, ezért járnak oda egyfolytában, és ezért mondják egyfolytában, hogy ezt-azt (földet, eget) bocsátanak a rendelkezésükre, és magukat is rendelkezésükre bocsátják. Jobban bosszantott volna, ha a magyar irredentistákkal, a magyar diaszpóra irredentistáival stb. való kapcsolatot hányták volna a szemünkre. De a magyar állammal... Rus miniszter úrnak jobb kapcsolatai vannak, mint nekünk. És akkor is akarva-akaratlanul kérdéseket tettem volna fel magamnak, ha Rus árnyaltabban fejezte volna ki magát, és azt mondta volna, hogy magyar kollégáink irányítanak bennünket, értelmiségiek és újságírók, akik között a „provinciások”-nak valóban vannak barátai.

Ettől eltekintve, Ioan Rus programja rokonszenves. A szövegösszefüggésből való kiszakítás módszerének gyakorlásával könnyen be tudnám bizonyítani, hogy a miniszterelnök transzszilvanistább és radikálisabb, mint mi, provinciások. Bár még az előző kormányzat alatt „szeparatisták”-nak nevezték, a vád alaptalan. Sem a „magyar állam”, sem Magyarország kormányának nem alkalmazott „a szeparatizmus szóvivőiként”, mert mint hiszem, a közvetlen, kormányközi kapcsolatokban a miniszter úr is saját bőrén tapasztalja, hogy a magyar miniszterek tárgyalási módja közvetlen – a miniszterelnöké éppen okos (a román eredetiben is így! – a ford. megj.) –, s nincs szükség közvetítőkre.

Továbbhaladva az idézett szövegben, igazat adok Ioan Rusnak, amikor azt sugallja, hogy egy magyaroknak tetsző dolog meggyőzőbb és hihetőbb, ha románok részéről jön. Mégis vitatható, hogy vajon nem a románok használták-e föl inkább a magyarokat szószólókként, mint fordítva. Nem a román állammal van szó, hanem a kommunista állam által sanyargatott románról, aki örövendett, amikor a jobb hátsózággal rendelkező magyar világgá kiáltotta a (természetesen közös) gondokat, a csobánról, aki juhaital átment a határon Magyarországra, hogy kimutassa elégedetlenségét, és azt hiszem, ma is találunk példákat. Talán még a transzszilvanizmus kérdésében is.

Ami engem illet, azért léptem be a *Provincia* csoportjába, mert számomra nem létezik a „magyarok” versus „románok” kérdés, nem tekintem a magyart ellenséges nemzetnek, sem együttálló nemzetiség-

nek, sem nemzetiségi vagy etnikai kisebbségnek. Én nem fogom soha se neki bosszantására énekelni: „Románok vagyunk.../Mi vagyunk itt mindig az urak”, mert nem akarok senki „ura” lenni, és mert Gusztávnak ugyanannyi joga van „uralni” ezt a földet, mint nekem: neki is van földje, háza, vagyona, nyelve, szokásai. Köztünk és Ioan Rus között a különbség az, hogy ő politikai szemszögből nézi a kérdést, mi pedig kulturális, polgári szemszögből. Ő nyer, ha minél többen mellé állnak gondolatban és szavazataikkal, én örövendek, ha minél többen gondolkodnak úgy, mint én. Románok és magyarok.

Visszatérve a szövegre és az általam kiemeltekre, szemet szúr a pszichoanalízis egy kifejezése: megütsült aktus. Rus nem veszi észre, és nagy hangon ejti ki azokat a szavakat, amelyek a nacionalista politika alapjait fejezik ki: az egységes nemzetállam mítosza. És még azt is mondja, hogy a „szeparatizmus eszméje még kisebbségben van”. Vagyis az egységes nemzetállamból csak egy mítosz maradt, a szeparatizmus eszméje pedig még kisebbségben van. Itt is különbözik álláspontja a miénktől. Mi nem gondolkodunk mítikus fogalmakban (a hangsúlyokkal való játék tilos), nem gondolkodunk a jón és a rosszon túl, mert egy állam addig létezik csak, amíg tagjai jól érzik magukat határain belül, és olyan formában alkotnak, ami nemzetként meghatározza őket. A posztmodern értékeli az elbeszélést és a mesét, ezek még elbűvelhetik az embert, még ellenállhatnak az éhségnek, de a zsigerek is megvívják a maguk forradalmát. Nem tudjuk megakadályozni a magyarokat abban, hogy olyan Romániát, de legalább olyan Erdélyt akarjanak, mint Magyarország. És a románoknak sem lenne ellene kifogásuk. Hamég hisznek egy egyszerű Romániában. Románoknak és magyaroknak együtt gondolkodni, közös nyilvánosságot teremteni, egy véleményen lenni a legtöbb kérdésben – ez vajon azt jelenti, hogy eladták magukat, hogy árulók, hogy az ellenség szolgálatában állnak?

Röviden, a fentiekben túlmenően a következőket értem a PSD *Programjából*: a román kormány a magyar államot gyanúsítja agresszióval, de a hibát néhány értelmiségre és újságíróra hárítja, rájuk főmed, megfenyegeti őket, ujjal mutat rájuk: amikor magyarokról beszél, nem lehet tudni, voltaképpen kikről beszél, de értésre adja, hogy a „magyarok” az Gyuri, hogy a magyar nem Románia állampolgára, hanem udémérés; a szóban forgó program a nemzeti állam meghatározásának rangjára emeli a szociáldemokráciát, a közösség és az egyén összetévesztéséből származó eredeti szociáldemokráciába helyezve a régiókat; a sokat hangoztatott reform csupán a dolgok álcázása... Végül azzal a meggyőződéssel maradok, hogy Romániában a kommunista renyhéséget csak a monarchia visszaállításával és az őfelségi jogára adott történő federalizálással lehetne megállítani. A bukaresti kormány azonban még a decentralizálásról, a (valós) autonómiáról, a szubszidiaritásról való tudományos vitáktól is fél. Vajon miért?

Fordította: HADHÁZY Zsuzsa

TRAIAN ȘTEF 1954-ben született Biharfenyvesen, Bihar megyében. A *Familia* folyóirat szerkesztője. *Despre mistificarea* (A misztifikációról), esszék, Nagyvárad, 1997.

Alexandru SERES

A federalizálás utópiája és az identitásválságok

A federalizáció néhány éve a román társadalom legellentmondásosabb fogalma lett. Számátalan politikai, társadalmi és történelmi érvel hoztak fel mellette és ellene. Nem tudok azonban megszabadulni attól a gyanútól, hogy azok, akik rokonszenveznek a gondolattal, voltaképpen nem gondolkodnak komolyan Románia federalizációjának gyakorlati megvalósítására, akik pedig ellene vannak, csupán politikai okokból lobogtatják fenn Románia szétbontásának veszélyét.

Hogyez ahamis dilemmát meghaladjuk, nem a politikai, gazdasági stb. opportunitás szempontjából kellene elemeznünk Románia federalizálásának lehetőségét, hanem összetettebb szempontból, amely az identitás kérdéseit foglalja magában. Mert ha a federalizáció legfőbb érve voltaképpen a gazdasági érv (Bukarest, nem törődve Erdély túlnyomóan nagy gazdasági hozzájárulásával, a költségvetés elosztásakor előnyben részesítés, kevésbé produktív vidékeket), mi lesz velünk, ha a helyzet megváltozik? Milyen érv áll majd rendelkezésünkre egy föderatív forma fenntartásához, ha a jövőben bevezetik a költségvetés egyenlő elosztásának rendszerét?

Ebben a helyzetben az egyetlen, a gazdasághoz hasonló súllyal latba eső érv, amely megáll a lábán, az olyan regionális identitások létezésére vonatkozik, amelyek elég különbözőek ahhoz, hogy szövetségi szervezési formát igényeljenek. De valóban léteznek ezek az identitások? Elég körvonalazottak ahhoz, hogy a federalizáció követelménye parancsolóvá váljék? Beszélhetünk-e még a kommunizmus annyi kiegyenlítő évtizede után a valódi történelmi tudaton alapuló regionális identitásokról és igazi kulturális hagyományokról? Más szóval, létezik-e valóban a regionális identitás tudata? A *Provincia*ban ez a kérdést vitató írásoknak, úgy érzem, még nem sikerült világos vagy legalább nagy vonalakban elfogadható választ adniuk erre a kérdésre.

Az identitásnak, legyen az egyéni vagy társadalmi, négy nagy összetevőjét különböztetjük meg (legalábbis a jelen esetben ezek érdekelnek): az etnikai, vallási, a politikai és a kulturális identitást.

Az identitás összetevői közül kétségkívül az etnikai a legnyilvánvalóbb, tekintve, hogy nincs szüksége semmilyen meghatározásra (az egyszerűen kinyilvánított színtagma, „mi románok vagyunk”, még ha részben infantilis is, ragogóan helyettesíti a meghatározást). Az önmagát alkotmányosan nemzetállamként meghatározó Románia problémája azonban éppen ebből az egyszálú meghatározásból fakad. A nemzeti identitásnak a kijelentés szintjén való meghatározásával nem oldódik meg az identitás kérdése. (Gaz, Románia alkotmánya az „egységes állam” kifejezéssel a politikai identitásra is utal, de csak azért, hogy eleve kizárja a federalizációt.) A kulturális identitás, az identitás egyik nagy összetevője, csaknem teljes egészében hiányzik. Holott korunkban, és különösen az Európai Unió bővítésével összefüggésben, az identitás problémái sokkal inkább kulturális síkon fogalmazódnak meg: általánosan elfogadott, hogy a nemzetállamok ideje lejárt, a nemzetek szerepét a különböző regionális kultúrák veszik át (megjegyzem, a kultúra kifejezést tág értelemben használom, beleértve a politikai, a polgári, az intézményi stb. kultúrát). Kérdés, hogy az identitás másik nagy összetevőjének, a vallási identitásnak megvan-e még a például Huntington által neki tulajdonított meghatározó szerepe, vagy egyszerűen elvülakollektív identitás újrameghatározásának folyamatában, akárcsak a nemzeti összetevő. Ez a folyamat mind a posztmodern világ társadalmának alapvető átalakulása (a kommunikációs, gazdasági stb. globalizálás), mind pedig új európai politikai összefüggések következménye.

Afentiek alapján könnyű eljutni arra a következtetésre, hogy az identitás kettős problémájával állunk szemben. Egyrészt, létezik-e valóban, és nemcsak a kijelentés szintjén, a kollektív identitáshoz tartozó egységes nemzeti tudat, amely kielégítő módon válaszoljon az egységes nemzetállam alkotmányos igényére? Másrészt, létezik-e olyan, a regionális identitást igazoló, kellőképpen körülhatárolt elemek, amelyek bizonyítják Románia federalizálásának szükségességét?

Hogyerhetőbb legyenek: anélkül hogy egyértelmű válasza törekednék, a román társadalom egésze és összetevő elemei kettős identitásválságának problémáját próbálom megfogalmazni. Ennek a kettős válságnak a legvilágosabb jele, hogy annyi évtizeddel a nagy egyesülés után ilyen élesen tevődik fel a federalizáció kérdése.

Ebből a szempontból, mielőtt a federalizáció gondolatát önmagában véve elvetnénk, feltétlenül szükséges a nemzeti identitás újrameghatározása, mintahog szükséges azoknak az elemeknek az azonosítása is, amelyek bizonyítják a határozott regionális identitás létezését, ami a federalizáció-kérdés alapja.

Amiakérdés első részét illeti, úgy vélem, a nemzeti identitást leginkább a kulturális identitás szempontjából kell újrameghatározni. Ez a legnehezebb feladat, mert korunkban a kulturális identitás óriási változásokon megy keresztül. Ami a román társadalomnak a nyugati kulturális értékekhez való viszonyulását illeti, a helyzet távolról sem tisztázott. Nem vagyunk teljesen biztosak abban, mit jelentenek a demokrácia értékei, mint ahogy abban sem vagyunk biztosak, hogy eleget tudunk-e tenni Európa követelményeinek; az a tény, hogy képtelenek vagyunk működképessé tenni a demokrácia intézményeket, éppen ennek a jele. Mindazonáltal szemünk előtt történik a nemzeti tudat újrafogalmazása: az orosz-szovjet birodalomtól való elhatárolódás, az euroatlanti térségbe való integrálódás óhajának a kifejezése, mindazal együtt, amit ez az integrálódás jelent (demokrácia, többpártrendszer, szabad kereskedelem stb.) – mindezek a lehető legvilágosabban jelzik azokat az új kereteket, amelyekbe a román nemzet, kikerülve a sötét kommunista korszakból, be akar illeszkedni. Ezek hatalmas változásokat követelnek az egyéni tudat és a kollektív mentalitás szintjén, olyan változásokat, amelyek bizonytalansággal, kísérletezéssel és természetesen kudarcokkal járnak. A sok vergődés, ellentmondás, habozás, néha megavisszakozás sem egyéb, mint a nemzeti tudat történelmi formájáról a kulturális formára való átmenet nehézségeinek tünete. Voltaképpen ez az a nemzeti és regionális szinten bekövetkezett két identitásválság, amiről beszéltem.

Távol állva attól, hogy negatív folyamat lenne, a federalizáció jótékony szerepet játszik ebben a képben: anélkül hogy a valóságban bármivel is veszélyeztetné Románia területi egységét, katalizátorként működik a nemzeti tudat újrameghatározásában, és ugyanakkor megengedi a kommunizmus korában majdnem az egyneműség összemosott regionális identitások pontosabb megfogalmazását.

Ennyi ellentmondás tüzeiben, mivel semmi remény valamilyen eredményre jutni, a federalizáció eszméje fokozatosan elcséplétté válik, bár még szülhet szenvedélyeket és félelmeket. Mivel semmi reménye életképessé válni, és belemerevedett a projekt-állapotba, rendelkezik az utópia mindentulajdonosságával. Ennek meg kellene nyugtatnia azokat, akik keményen szemben állnak vele, de nem kellene zavarnia híveit: a federalizáció önmagában véve termékeny eszme, s minthogy elősegíti a román társadalom identitásválságának tudatosítását, felgyorsítja megváltozásának folyamatát.

Lényegében a federalizáció nem más, mint a nemzeti tudat szintjén végemenő folyamatos azonosság-másság konfliktus lehetséges megoldása. Ez a konfliktust nehéz megoldani, amíg a nemzeti tudat úgy marad belemerevedve történelmi formájában, anélkül hogy figyelembe venné a posztmodern új irányt, amely felé Európa törekszik. Az etnikai identitásra támaszkodó történelmi formájában a nemzeti tudat nem képes megoldani azonosság és másság konfliktusát. A válság megoldása a nemzeti tudat újrafogalmazása lenne kulturális fogalmakban, ami megengedné a regionális (sőt helyi) identitás kifejezését együttműködést és nem kizárást jelentő fogalmakban.

Most már levonhatunk egy következtetést, ha nem is véglegeset. A federalizáció utópia marad, valószínűleg kreatív utópia, mindaddig, amíg az az identitásválság, amelyen most a román társadalom átmege, a nemzeti tudat kulturális értelemben vett újrafogalmazásához vezet; ha azonban ez a tudat makacsul továbbra is történelmi fogalmakban határozza meg önmagát, a federalizáció kérdése újra meg újra felvetődik majd, mert úgy értelmeződik, mint egyetlen lehetőség a menekülésre abból a zsákutcából, amelyben jó ideje vergődünk.

Fordította: HADHÁZY Zsuzsa

ALEXANDRU SERES 1957-ben született Nagyváradon. A *Jurnalul biborean* szerkesztője. *Infenul nostru cel de toate zilele* (Mindennapi poklunk), publicisztika, Multiprint Kiadó, Nagyvárad, 1998.

Daniel VIGHI

Az államellenes összeesküvés mítosza

A temesvári forradalom dokumentumokban

Ahogy a hideg beáll, kezdődnek Hargita és Kovászna megyében az autonómiaproblémák. Így áll a helyzet ezekben a hetekben, így van ez a forradalom óta. A diktátor politikai végrendeletével a posztkommunista Romániában létjogosultságot nyert a diverzió. Már abban az időben tartósra megszűnték a jövő számára az államellenes összeesküvés mítosza. Cornel Pacoste saját kezű nyilatkozatában, amelyet a Legfelsőbb Bíróság katonai részlegének 1990/6-os számú iratsomójában levő *Következtetések* tartalmaz, az áll feketével fehéren, hogy Nicolae Ceaușescu fegyver bevetését kérte Temesváron, mert itt külső összeesküvés történt a belső szocializmus ellen. Ez világosan és velősen meg van ott mondva. Ugyanígy világos ennek az álláspontnak a tovább élése a temesvári per tárgyalásainak folyamán. Elemizzünk néhányat ezek közül, hogy az idő telte és a demokrácia ellenére csorbítatlan időszűrőnkben láthassuk őket. Románia volt főügyésze¹, Gheorghe Diaconescu tanúvallomása ezt találjuk:

„Elmondom még, hogy december 19-én a megyei pártbizottsághoz érkezett Ilie Ceaușescu tábornok két dokumentummal, amelyből az derült ki, hogy a cseh és a szerb diplomaták figyelmeztették volna román kollégáikat, hogy Magyarországon előkészületek folynak az Erdélybe való betörésre, annak Romániától való elszakítása érdekében. Mikor januárban kiballgattam Ilie Ceaușescut, azt nyilatkozta, hogy parancsra érkezett Temesvárra, hogy a bánáti és erdélyi katonai egységekkel ismertesse a két dokumentumot.”

A leválasztás, a szecesszió, az elszakítás gondolatát olyan feltételezett dokumentumokkal bizonyították, amelyeket soha senki nem látott, és amelyeket semmilyen formában nem erősítettek meg a szóban forgó diplomáciai források. A titok leple alatt mindenkiről mindent lehet mondani.

Egy másik iratsomón, véletlenszerűen kihúzza a per óriási mennyiségű papírhalmazából, a hazaárulás alapmotívuma vonul végig. Júdás mítikus figurája ráborul az utcán vonuló emberekre:

„Ügyvéd: Nem véletlen, hogy a budapesti rádióadók és más országok adói is a rágalmazás, a hazugság szégyentelen hadjárát folytatják ezeknek a nemzetellenes-terrorista akcióknak a során a mi országunk ellen. Már mondtam. A katonák és a tisztek csak akkor válaszoltak, amikor bántalmazták és megütötték őket, amikor a helyzet odajutott, hogy megtámadták őket, veszélybe kerültek az alapvető intézmények; és minden állampolgár kötelessége, hogy minden erejével fellépjen azok ellen, akik idegen érdekek, kémszervezetek, imperialista körök szolgálatában egy marék dollárért vagy más értékért eladják hazájukat. Határozott választ kell adnunk azoknak, akik fel akarják darabolni Romániát.”

A védelem ügyvédjének ez az értelmezése hasonló a kommunista hatalomnak a forradalom napjaiban kiadott nyilatkozataihoz. Közszemlére teszem. Az alábbi idézetet egy az egyben a diktátor ejtette ki a száján: „Ami Temesváron történt, azt a reakciós körök, az idegen kém-szervezetek szervezték meg hazánk ellen.”²

A nagyobb hihetőség kedvéért a védelem ügyvédje hiteltelenséget színlel („Még egyszer bevallom, elnök úr, hogy mikor először olvastam, egy szavát sem hittem el.”) Másrészt viszont a dolgok már a következő mondatokban sem egészen így állnak. Bár az ügyvéd egy szót sem hisz az egészből, megjelenik a nyelvtanból ismeretes ellentétes kötőszó: „De miután számos dolgot megtudtam, tanúvallomásokot, amelyekről úgybár nem tekinthettem el, meggyőződtem arról, hogy amit akkor mondtam (Ceaușescu), nagyrészt fedte a valóságot.”³ Ugyanő, a retorika hagyományos szabályai szerint, az előtte szóló tetteit úgy bontja le, hogy a titokra (?) és annak nehézfelfedhetőségére hivatkozik. Amint már máskor is mondtam, adiverzió magától értetődő dolgokra, episztemológiai nehézségekre támaszkodik, arra az emberi képtelenségre, hogy a valódi igazságot megtudja: „Önök azt fogják nekem mondani: »Más szóval ön azt állítja, hogy Temesvárra az ország batárain kívül is belopakodtak. Hogy Nyugatról voltak, vagy Keletről, mindenesetre az ország batárain kívül. Mivel bizonyítja? Mivel bizonyítja, hogy az ország batárain kívül érkezettek cselekedtek Temesváron? Akik ártatlan emberekbe lőttek, hogy kiválsák a lakosság lázadását?»

Elnök úr, kémtevékenység esetén bizonyos, alig vagy egyáltalán nem ismert tények egy adott pillanatban az ország batárain túl élő érdekelt tudására jutnak. Ez kiderül (...). De egy dolog nem: ki az a kém, vagy kik azok a kémek, aki vagy akik a megfelelő körök tudására hozzák azt a bizonyos államtitkot. Ezt nem lehet tudni. Tehát ha valaha ki is derül, esetleg csak egy év, két év, tíz év múlva vagy soha. Látták, hogy vannak bíres orosz kémek, az a négy vagy öt, akik a televízió is mutatott, akiket 45 év múlva lepleztek le. Amiről egyelőre meg kell győződnünk, az, hogy volt-e valóban ak-

ció, nem pedig az, hogy kik cselekedtek, mert azt egyelőre nem tudni, de cselekedtek-e, vagy sem?”

Jogos azt mondanunk, hadd lássuk hát mi is: uram, „cselekedtek-e, vagy sem?”, és főleg, hogy Marin Preda egyik híres hősenek szavaival éljek, mire alapozod, hogy cselekedtek? Íme, mire. Hallgassák meg és ítélik meg a tanú megtámadhatatlan igazmondását: „Hogy ellenőrizsem Nicolae Ceaușescu december 21-én tett kijelentését, természetesen bizonyítékokra van szükségem arra nézve, hogy igaz-e, vagy sem; íme, mit nyilatkozott Macri Emil vezérőrnagy 1991. február 23-án: »Őszintén meg kell mondanunk, hogy az illetékes állami szerveknek megdöntötten bizonyítékaik voltak arra, hogy Laszlo Tokes a magyar kémszolgálat ügynöke, hogy a destabilizáló akciókat a szomszéd országban más idegen hatalmak tudtával és támogatásával megírt forgatókönyv alapján aprólékosan előkészítették, s ezek tagadhatatlan, nyilvánított célja Románia szétdarabolása, pontosabban Bánátnak és Erdélynek Magyarországhoz való csatolása.« A továbbiak során ezt mondja: »A fegyverzet és a lőszer megszerzése érdekében a csoportok egy része megkezdte a katonai egységek közvetlen megtámadását. Az első, amit megtámadtak, s amit a legkomolyabban támadtak meg, a Gépesített Hadosztály, amelynek központja a Szabadság téren volt.«

Így tehát azok a lelőtt gyerekek, azok a megölt vagy megsebesített férfiak és nők, ők játszották az eszüket, ők szerezték a fegyvereket, ők támadták meg a katonai egységeket, mert hát ki más tette volna, ha más halottak nem mutatkoztak. A védelem ügyvédje addig is más bizonyítékkal áll elő „Románia szétdarabolására, pontosabban Bánátnak és Erdélynek Magyarországhoz való csatolására” vonatkozóan, és pedig az ellenzék megszólaltatásával a Brătianu nagy családja egyik szegről-végreől leszármazottjának személyében: „De halljuk meg az ellenfél eselleges véleményét, mit mond egy ellenzéki párt főnöke, Brătianu úr. Ion Brătianu úr, a Liberális Szövetség vezetője 1990. június 21-én ezt jelentette ki:

»Azt hiszem, bármely intézkedés megbozatalakor figyelembe kell venni a valóságot. Már mondtam, és most megismételtem. Vannak az ország batárain túl olyan, Románián belüli körökkel kapcsolatot tartó körök, amelyeknek éppen a könnyebb üzletelés kedvéért érdeklükben áll a rendtelenség fenntartása. Ismétlem, teljes

Pavel Petrusz: [Pecsi]rajzok, 1976-78

ügyismeretben beszélék, amit mondok, nem a szenzáció kedvéért mondom, hanem azért, hogy felbújjam a figyelmet... megerősítem azt, amit hivatalosan is kijelentettek, hogy országunkat nagy politikai érdekeltőségű emberekből kialakult hálózat veszi körül, akik közül egyeseket lelepleztek, másokat még nem, és a kirendelt ségek biztonsga érdekében szükség van a társadalmi rendtelenség paravánjára, a rendfenntartó erő – a csendőrség és az igazságszolgáltatás – megbénítására. « Ezt mondta a jelenlegi hatalom kormányának ellenzékében levő Liberális Párt elnöke. Látható tehát, hogy a temesvári eseményekről, az eseményeket kiváltó okokról a különböző álláspontú megkérdezettek véleménye hasonló.”

Ezek azok a bizonyítékok, amelyek arra hivatottak, hogy eloszlassák a külső intervenció vastag kővét, amely intervenció Macri tábornok meglátásában „Románia szétdarabolására, pontosabban Bánát és Erdély Magyarországhoz való csatolására” irányult.

Ami pedig azt illeti, hogy emberek haltak meg az utcán, ezt is külső okokkal magyarázzák, de most persze fordított előjellel, vagyis ha megtörténhetett másutt, nálunk miért ne történhetett volna meg? Végül minden egy vicedl ér véget, és bizonyos következtetésekkel a nemzeti humorról:

„... és még válaszolok egy kérdésre. Azt kérdezték, Magyarországon, más országokban miért nem történt, ami nálunk. De elnök úr, vajon Magyarországon mi történt 1956-ban? Előttünk jártak. Ez is úgy van, mint a szerelemben, mindegy, hogy 18 évesen leszel-e szerelmes, vagy 30 évesen, vagy 50 évesen, ugyanazokat a lépcsőfokokat kell megjárnod. Vagyis ugyanazokat a hibákat követted el. Itt is így van. (...) Mi történt Csehszlovákiában 1968-ban? Tehát mindenből vér folyt, hogy elfussanak valahova. És mi valamivel lejjebb voltunk. Mi '56-ban és '68-ban...

A bírói tanács elnöke (a továbbiak során BTE - a szerk.) – Rendben van, de természetes és normális volt, hogy vér folyjon?

Ügyvéd – Elnök úr, már tegnap megmondtam, hogy abban a struktúrában...

BTE – Még '56-ban is, még '68-ban is?

Ügyvéd – De elnök úr, ha nálunk a rossz odáig jutott, hogy csak egy változtatottuk meg? Mindez bizonyos fokú civilizációt igényel, az törvény, az egyén tiszteletben tartását. Mindez nálunk nem létezett. És bebizonyítottam, ugyanez a helyzet állt elő más országokban is, csak ők hamarabb kezdték el, és ez az ország, amelyik – tegnap is említettem...

(Zajongás a teremben, Coman vádolt bangoskodik.)

BTE – Coman vádolt, ha még egyszer megszólal, kivézettem!

Ügyvéd – Ez az ország, amelyik nehezen őrizte meg nemzeti létét, úgy tűnik... nem átok... de úgy tűnik, mindig kell, hogy legyen valaki, aki vigyázzon rá... Vajon miért kell?... Mert intelligens nép vagyunk, megáldva egy csodálatos adománnyal: a humoral. Csak ez segített idáig jutnunk. Minden nehéz helyzetet viccel oldunk meg. Keserűen kacagunk, és továbbmegyünk.”

Vizsgot bármilyen messze jutnak is el a kutatások, nem távolodnak el nagyon az elszakítás tárgyától. Íme, előrehaladott állapotuk, ahogy a Corpodeanu vádoltjának nevezett tisztt bemutatja nekünk. Olvassák el, és látni fogják, hogy neki nincsenek kételyei. Az ő meglátásában minden világos, és éppen a nyilvánkozott által bizonyított.

„Elnök úr, ahogy az ön által végzett aprólékos kutatásokból kiderül, a temesvári eseményeket kívülről készítették elő. Azokban a napokban, elnök úr, sok ember volt az utcán, sok becsületes, tisztességes ember, akik kivonultak, mert nem tudtak tovább tűnni. De voltak huligánok is, akik december 16-án, 17-én, 18-án 4 milliárd lej kárt okozva feldúlták a várost. Ilyen értelemben jelentettük mi ki, hogy az előkészítés a batárokon túl történt. Én, amikor a nyilatkozatot megírtam, elmondtam, december 14-ről 15-re, 15-ről 16-ra virradó éjszaka megfigyeltük, hogy tömegesen lépték át Magyarországról felénk a batárt. Ugyanezt nyilatkozta Stănculescu és Gușe tábornok, valamint Dinu helyettes tengernagy is. Mi több, elnök úr, nemrég Magyarország egykori külügyminisztere, talán Horn Gyulának hívják, interjú adott a Der Spiegel című lapnak, amelyben rámutatott, hogy az 1989-es decemberi forradalom idején Magyarországról fegyverrel, lőszerrel és logisztikával segítette a románokat. Ilyen értelemben interpellált három-négy nappal ezelőtt Sergiu Nicolaescu szenátor úr akormányban, hogy mit lehet tudni erről a dologról. A Der Spiegel nem akármilyen kis lapocská, amelyik megengedné magának, hogy bármit közöljön. Nem. Nem engedem meg magamnak, hogy az itteni, a mi újságjainkról beszéljek... Ügybogy...

BTE – Igen. Ez új elv.

Corporeanu vádolt – Elnök úr, mi több, megtudtam, hogy Magyarországon megalakult Erdély száműzetésben levő kormánya.

BTE – Törjék ezen mások a fejüket, ne mi... .

Corporeanu vádolt – De elnök úr, mások rajtunk törnek a fejüket. És le akarják szakítani ennek az országnak a testéről. Adja az Isten vagy aki akarja, mert mostanában így szokás mondani... egyik szélsőségből a másikba esnek..., hogy amit egyesek decemberben akartak, ne valósuljon meg soha. Románia területe nőjön, necsökkenjen!

BTE – Igen. Szorítokozunk, kérem, a tárgyra.”⁶

Fordította: HADHÁZY Zsuzsa

Jegyzetek

¹ 0225-ös kazetta, A oldal; A forradalom emléke alapítványon belül működő A forradalom archiválásának és kutatásának levéltári központja, Temesvár.

² 0280-as kazetta, A oldal, uo.

³ Uo., a köv. is.

⁴ Hogy képet alkothassunk magunknak arról a harcról, amelynek az volt a feladata, hogy időben megállítsa – Macri tábornok szavaival élve – „Románia szétdarabolását, pontosabban Bánát és Erdély Magyarországhoz való csatolását”, idézünk néhány részletet Romeo Balan katonai ügyés vádiratából: „Ciofu Mihai sebesült kijelenti, hogy a felvonulók közé belopakodott szekuristák lőttek bele. Muscă, Luca és Bucovianu sebesült kijelenti, hogy a katonák soraiból figyelmeztető lövéseket adtak le a levegőbe, de őket mások lőtték meg, más irányból. Lazireanu Sergiu, akit a Lidia utca kereszteződésénél sebesítettek meg, kijelenti, hogy bár látott egy katonai sorfalat, őt két fegyveres civil lötte meg, aki behatolt a lépcsőházba, és tüzet nyitott. Coca Ilie, akit a Girocului sugárút virágüzlete mellett sebesítettek meg, azt nyilatkozta, hogy rá egy idősebb katonából álló sorfal felől lőttek. Cădea Angelica, aki a kereskedelmi központ mellett sebesült meg, kijelenti, hogy látott egy katonai sorfalat, amely figyelmeztető lövéseket adott le a levegőbe, de látott egy civilt, aki egy ház udvarából lőtt. A bíróságon kihallgatott Paul Vasile tanú által igazolt vallomás. Lungu Doru tanú, akit 1990. október 2-án hallgattak ki, kijelentette, hogy hároméves lányát, Lungu Cristinát, akit az ölében tartott, az Ifjúsági Házzal szemben levő Kultúrintézetnél lőtték le. December 18-án a Girocului sugárúton három áldozat volt: Ciopec Dumitru Mariust egyetlen lövéssel ölték meg, Mariuța Petrică megsebesítették, amikor bezines palackot próbált dobni egy páncélosra. Mindkettőjüket a kereskedelmi központ mellett találták el. Ianoș Parist Verera Iosif vádolt lötte meg halálosan a Girocului sugárút és a Ștefan Stăncă kereszteződésénél. Ezek a bizonyítékok a Girocului sugárúton való fegyverhasználatra.” (0270-es kazetta, A oldal, uo.)

⁵ 0285-ös kazetta, A oldal (ügyvéd: Paula Iacob), uo.

⁶ 1287-es kazetta, A oldal, uo.

DANIEL VIGHI 1956-ban született Lippán, Arad megyében. A Temesvári Nyugati Egyetem tanára, író. Sorin Títel – monografie critică (Sorin Títel), kritikai monográfia, Brassó, 2000.

MOLNÁR Gusztáv

A modernitás csapdája, avagy a termékeny és a terméketlen káosz

John Gray, a posztliberalizmus angol teoretikusa, akinek a neve az elmúlt években a hobbesi Leviatán új – pozitív előjelű – értelmezése és a felvilágosodás kritikája révén vált ismertté, a budapesti Közép-európai Egyetemen október közepén megrendezett konferencián tartott előadásában kifejtette, hogy a globalizációról szóló konvencionális eszmecsere kimerült és tárgytalanná vált. Ennek az az oka, hogy mind a kritikusai, mind pedig a hívei természetes adottságnak tekintették két dolgot: a fejlődés és a béke magától értetődő folytonosságát. Különösen a globalizmus antikapitalista kritikái voltak és vannak még ma is meggyőződéssel arról, hogy egy szilárd és erőteljes világrenddel állnak szemben.

A gondolkodó globalisták már valamivel óvatosabbak. Soros György vagy Ernesto Zedillo volt mexikói elnök például az említett konferencián kifejtették, hogy a tőke szabad áramlásán alapuló globális folyamatok nem visszafordíthatatlanok, az ún. nemzetközi pénzügyi és kereskedelmi intézmények komoly reformra szorulnak. De az nyilván meg sem fordult a fejükben, hogy az az alig egy évtizedes múltira visszatekintő nemzetközi rezsim, amelyet ők a reformglobalizmus formájában szeretnének a 21. századra átmenteni, tulajdonképpen nem más, mint globális voluntarizmus, amely nem lebecsülendő erő képvisel ugyan, de a jelek szerint nincs abban a helyzetben, hogy a tényleges világfolyamatokat korábban tartsa.

A reformglobalizmus úgy viszonyul a globalizmushoz, mint tényleges hatalmi rendszerhez, mint a reformkommunizmus a reális szocializmushoz. Ugyanannak a voluntarizmusnak a rokonszenvesebb, ám erőteljesebb, az összeomlást közvetlenül megelőző formája. Hazaz az analógia tartható, akkor ez némi reményre jogosít: a túlzásba vitt voluntarizmus, mint amilyen a kommunizmus is volt, természetesen káoszhoz, az adott struktúra összeomlásához vezet, ami után mindig a termékeny káosz, vagyis az új struktúrák kialakulásának korszaka következik.

A bökkenő az, hogy a kommunizmus nem önmagától destruktálódott és vált inaktív, hanem a természete szerint kaotikus szabadságot jogrenddé, a hasonló természetű piacot pedig gazdasági renddé szervező nyugati civilizációval való ütközése, kollíziója révén. Ez azt az illúziót keltette a nyugati civilizáció legaktívabb és legexpanzívabb képviselőiben, hogy ők valamilyen globális rend letéteményesei, amely most már minden akadály nélkül egyetemesen megvalósulhat. Minden csak akarat és eltökéltség kérdése.

John Gray említett előadásában felhívja a figyelmet arra, hogy különbséget kell tenni a viszonylag rövid ideje létező globális gazdasági-pénzügyi rendszer és a globalizmus mint a világméretű iparosodás és modernizáció körülbelül másfél évszázada tartó folyamata között. Az előbbi működése bármikor megbénulhat, az utóbbi viszont a 19. század második felében elkezdődött technológiai forradalom által kiváltott, elkerülhetetlen és visszafordíthatatlan folyamat, amelynek csak az erőforrások esetleges kimerülése és a környezet visszavonhatatlan károsodása szabhat határt, és amely az emberiség fejlődésének egyik alapvető aspektusa. Ám hajlamosak vagyunk megfeledkezni arról, hogy ez a sohasem látott arányú fejlődés hatalmas megrázkódtatásokkal, konfliktusokkal, világháborúkkal, sztálinizmussal, náciizmussal, maoizmussal járt együtt, és hogy ez minden bizonytalanság és kétség mellett sem mível sem kevésbé veszedelmes és kétarcú 21. században is.

Gray a 21. századi globális modernizáció négy olyan aspektusára hívja fel a figyelmet, amelyekkel valamilyen módon meg kell birkóznia az emberiségnek.

1. Az új technológiák elterjedése és az aszimmetrikus hadviselés megnövekedett valószínűsége. Szeptember 11-e a mindennapi élet technológiáinak és a halál tudatos vállalásának a kombinációjából született. A biológiai fegyverek bevetése azonban jól mutatja, hogy a nem állami szinten folyó aszimmetrikus hadviselés, az új technológiák mindennapivá válása sokkal szélesebb körű lehet.

2. A világméretű iparosodás megállíthatatlannak tűnő folyamata a korlátozott mennyiségben rendelkezésre álló erőforrások kimerüléséhez vezethet. A fejlett világ gazdasága az olcsó energiaforrások meglétére alapul, mert az új, alternatív energiaforrások belátható időn belül nem fogják tudni helyettesíteni őket. Szaúd-Arábia lakossága például egyetlen évtized alatt 20 millióról 30 millióra emelkedett, és a fiatalok munkaképes lakosság 20-40%-ának nincs munkája. Ennek a malthuszi logikának az érvényesülése oda vezetett, hogy az Arab-félsziget stratégiai legfontosabb és leggazdagabb országában a nyolcvanas évek óta az egy főre eső nemzeti jövedelem 2/3-ával csökkent. Ez a Perzsa-öböl térségének valamennyi

mesterségesen létrehozott posztkolonialista államalakulatát olyan óriási nyomásnak teszi ki, amelynek nem sokáig tud ellenállni.

3. Az államhatalom általános meggyengülésére Afrika, Latin-Amerika, a Balkán, a Kaukázus, a Közel-Kelet, Dél-Ázsia számos országából hozhatunk példákat. Gyenge, szétmálló, összeomló, csődbemenő államok sora mutatja az államépítés kudarcát és csődjét a világ legkülönbözőbb pontjain. Ennek a már jó ideje megfigyelhető jelenségnek legújabb és legaggasztóbb megnyilvánulási formája az államok ellenőrzése alól kikerülő háborúk és erőszakot alkalmazó szervezetek elszaporodása. Ilyen, egyáltalán nem clausewitz-i körülmények között legfennebb a terrorizmus ideiglenes visszaszorításáról, elrettentéséről lehet szó, de arról semmi esetre sem, hogy a globális szinterről mindenestül eltűnjék.

4. A „negatív globalizmus” negyedik jellemvonása a modernizáció kudarcaként értelmezhető fundamentalizmus megerősödése. Comte idejében még az volt az általános vélemény, hogy modernnek lenni annyi, mint hasonlónak válni. Ma már tudjuk, hogy a modernitáshoz nagyon sokféle út vezethet. Éppen ezért az egyetemes civilizációs eszméje nemcsak hamis, hanem egyenesen konfliktusteremtő tényező, amelyet éppen ezért ideje feladni.

John Gray budapesti előadását azzal fejezte be, hogy a modernizáció általánossá válása ellenére a különböző civilizációk megmaradnak, bár – mint mondotta – nem biztos, hogy pontosan annyi, amennyit Huntington a *Civilizációk összeütközésében* felsorolt. Ez a jelenlegi globalizmusról folyó végérvényes beszédet jótékonyan korrigáló elmélet, amelyet én – Gray eddigi munkásságát ismerve – a „posztglobalizmus” kifejezéssel illetném, a lényegét illetően a Huntington-féle civilizációs paradigma és a modernizációs elméletek valamiféle szintéziseként fogható fel.

Fukuyama is arra tesz kísérletet szeptember 11-e utáni állásfoglalásaiban, hogy a civilizációs paradigmát, amelynek relevanciáját egyre nehezebb kétségbe vonni, és a történelem végét meghirdető tézist, amelynek érvényességében változatlanul hisz, valamiképpen összeegyeztesse. Az utóbbi „bizonyítékát” Fukuyama a demokrácia és a szabad kereskedelem Kelet-Ázsiában, Latin-Amerikában, az ortodox Európában és Dél-Ázsiában elért sikereiben és a lábával szavazó sok millió harmadik világbeli bevándorlóban látja, akik a nyugati társadalmakban kívánnak élni, és elfogadják azok értékeit.

A kulturális különbségek azonban Fukuyama számára is nyilvánvalóak. Így elismeri, hogy kétségtelenül az iszlám világban van a legkevésbé demokrácia (Törökország az egyetlen, és ez arra is rávilágít, mennyire tágra értelmezi az amerikai szerző a demokrácia fogalmát), ott a legkérelmezhetőbb a nyugati típusú modernitással szembeni ellenkezés, sőt gyűlölet. Sok nem nyugati nép ugyanakkor elfogadja a modernitás gazdasági és technológiai

Antik Sándor: Rajz

eredményeit, amelyekből részesülni akar, de anélkül, hogy a demokratikus politikát és a Nyugat kulturális értékeit is átvenné, mint például Kína vagy Szingapúr. Megint mások – mint például Oroszország – szívesen átvennének nemcsak a gazdasági, hanem a politikai módszereket és eljárásokat is, csak éppen nem tudják, hogyan valósíthatnák ezt meg. Fukuyama szerint a volt kommunista országok „demokrácia-teljesítménye közvetlenül összefügg a kultúrával”, pontosabban „fordítottan arányos a Londonhoz viszonyított kulturális távolsággal: a katolikus Lengyelország és Magyarország jobb eredményeket ért el, mint az ortodox Románia és Oroszország, amelyek viszont jobban szerepeltek, mint a mozlím Üzbegisztán és Kirgizisztán”.

Ezek a különbségek azonban csupán mennyiségiek. Nem érintik alényegét, azt, hogy még mindig a történelem végénél tartunk, mivel csak egyetlen rendszer létezik, amely a jövőben is meghatározza a világpolitikát: a nyugati liberális demokrácia. Ez nem azt jelenti, hogy ebben a világban nem lesznek konfliktusok, hogy eltűnik a kultúra, amely meghatározza és megkülönbözteti egymástól a társadalmakat. De az összeütközés, amelynek tanúi vagyunk, nem egyenrangú kultúrák összeütközéséből származik, mint a 19. századi európai nagyhatalmak esetében történt. Ez az összeütközés olyan társadalmak

utóvédharcából áll, amelyek hagyományos működését valójában veszélyezteti a modernizáció.”

Két nagyon karakterisztikus elmélet áll tehát egymással szemben. Az egyik szerint fejlettségi szintjüktől, belső kohéziójuktól függetlenül alapvetően egyenrangú civilizációk állnak egymással szemben, amelyek között lehetséges a békés együttműködés, de éppúgy – ha a más civilizációk belügyeibe való beavatkozást nem sikerül elkerülni – az összeütközés, vagyis egy teljesen új típusú háború is. A másik szerint ma a világban egyetlen civilizációs modell, a nyugati liberális demokrácia érvényesül, amellyel szemben nincs semmi esélye a hagyományos társadalmak és kultúrák reziduális elemeiből építkező ellenállásnak. Gray a maga sajátos globalizmus-értelmezésével a két álláspont között helyezkedik el.

A magam részéről, mint ahogy azt, egy egészen más kontextusban, már korábban is megtettem, a Gray által megnyitott csapáson próbálok meg továbbhaladni. Ha egyben-másban tévednék, az természetesen kizárólag az én számlámra írandó. Alaptételem a következő: a világon ma valóban egyetlen teljesnek és szervesnek mondható civilizáció van: a nyugati, amely saját természetes pályáján haladva a 21. század elején, belső fejlődés eredményeként, eljutott civilizációs ciklusa utolsó – remélhetőleg elég hosszú ideig tartó –, „birodalmi” szakaszának, a nyugati civilizáció-állam kiépülésének küszöbére. Az összes többi civilizáció, a Nyugat globális kihatású modernizációs lendület által egyensúlyából kilendítve, alapvetően instabil, nem teljes és nem szerves struktúráként kapcsolódik a nyugathoz. E viszony formája lehet a teljes integrálódást célul kitűző együttműködés, a részleges, csak bizonyos területekre kiterjedő kooperáció és végül a nyílt és többé-kevésbé anarchisztikus szembenállás.

A Nyugat vezető hatalma által Afganisztánban aratott katonai, pontosabban haditechnikai győzelemből joggal lehet arra következtetni, hogy a közeljövőben a Nyugathoz való viszony harmadik formáját, a nyílt katonai szembenállást senki sem merészei majd megkockáztatni. A két másik fennmaradó forma azonban – eleinte csak észrevétlenül, később egyre nyilvánvalóbban – ezzel egyidejűleg nagyon komoly átalakuláson megy át. Az afganisztáni háború megsemmisítette az iszlám nevében terrorisztikus módszerekkel, ám hatékonyan gyakorolt központi hatalmat. Rendkívül kétséges azonban, hogy az így megteremtődött politikai őrben ki tud-e alakulni az új, a Nyugat által kívánt legitím, minden fontosabb törzset és etnikumot képviselő hatalom. Sokkal valószínűbbnek tűnik, hogy az egész akció a rend és a közbiztonság teljes hiányához, politikai, sőt társadalmi káoszhoz vezet, amit csak az ország felosztásával vagy megszámlálhatatlanul nagy számú külföldi békefenntartó erő Afganisztánba telepítésével lehetne megakadályozni. Ráadásul a káosz ragályos lehet, és súlyosan veszélyeztetheti a konzervatív arab, valamint közép- és dél-ázsiai rezsimek stabilitását, amelyek enyhén szólva krónikus legitimitáshiányban szenvednek. A Nyugat így az iszlám világ egyre több pontján lesz kénytelen ténylegesen (pénzzel, katonákkal és a rendfenntartást biztosító egyéb közegekkel) is beavatkozni, ha meg akarja akadályozni a káosz elhatalmasodását.

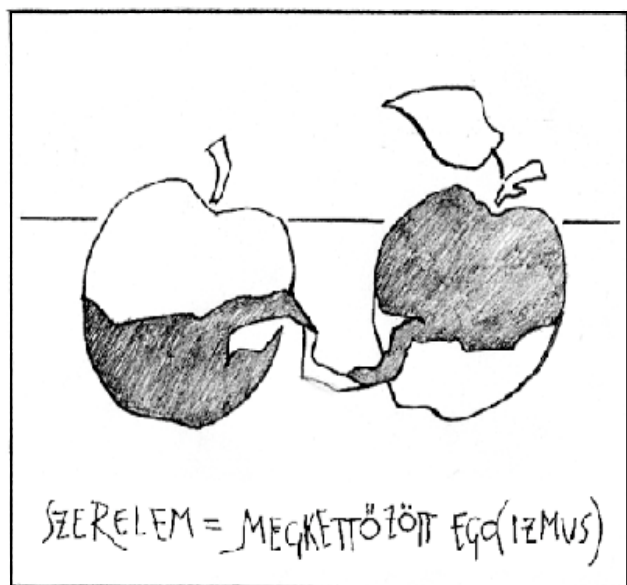
Hasonló fejlemények várhatóak a pillanatnyilag még rendkívül stabilnak, sőt egyesek szemében a 21. század új, hegemón hatalmának tűnő Kínában, vagyis gyakorlatilag az egész Kelet-Ázsiában is. Mivel az ország nagyobb (kontinentális) részének gazdasági életét meghatározó externív fejlődés tartalékai kimerültek, a pseudokapitalista tengerparti sáv fejlődését pedig a japán és újabban az amerikai recesszív elkerülhetetlenül vissza, Kína végsőben közeledik az esetében kritikus évi 5 százalékos fejlődési ütemhez, ami gyakorlatilag – akár csak a hetvenes évek végének Szovjetuniója esetében – az egész kínai gazdasági modell közelgő összeomlását vetíti előre. Ehhez járul a kommunista párt kizárólagos uralmán alapuló politikai rendszer strukturális válsága, ami az államhatalom lassú erodálásához vezet, anélkül hogy a hatalmas ázsiai országban legalább nyomokban létezne a valódi kapitalista fejlődést és annak megfelelő pluralista társadalmi-politikai berendezkedést saját erőből biztosítani, illetve fenntartani képes civil társadalom.

A modernitás csapdája ezzel kiteljesedni látszik. A Nyugat a modernizáció globális válásával valóban meghódította a világot, anélkül hogy egyedülálló innovatív képességét, amellyel a kezdetektől fogva, a Nyugat-római Birodalom teljes, de világtörténeti értelemben hihetetlenül termékenynek bizonyuló dezintegrálódásából megszületve végig rendelkezett, elveszítette volna. De egyre súlyosabb balasztként nehezedik rá a modernizáció „terülj, terülj, asztalkáját” im már nélkülözni képtelen, de a Nyugat „lelkét” jelentő innovatív képességgel, a folyamatos, belső fejlődést biztosító civilizációs motorral nem rendelkező népek sokasága: az ezer szállal hozzá kapcsolódó Latin-Amerika és Kelet-Európa; a kvázi-államok egyre kiismerhetetlenebb dzsungelvé váló Fekete-Afrika; a háborgó és várakozó iszlám világ; a demokratikusnak tűnő India és Japán; vezetetlenül pedig, de egyáltalán nem utolsó sorban a kiismerhetetlen Kína, amely lehet, hogy hamarosan újból belép az egymással vetélkedő államok – épp a kínai történelemben meghatározó jelentőséggel bíró – korszakába.

Az Észak-Amerikából és Nyugat-Európából összetevődő Nyugatnak nyilvánvalóan bővílnie kell, de az is nyilvánvaló, hogy nem bővílhet akármeddig. Valahol meg kell húzni a határokat, különben a Nyugat elveszíti civilizációs identitását, és atomjaira bomlik. Az egészet biztosnak látszik, hogy csak azokat a népeket és azokat a térségeket lehet integrálni, amelyeket a Nyugat mind gazdasági, mind pedig jogi-politikai értelemben az elmúlt évszázadok hosszú időtartamú akkulturációs folyamatai révén már teljesen átalakított, a saját értékeivel és szokásrendszerével összeférővé tett. Közép-Európa tulajdonképpen már elfoglalta helyét a nyugati civilizáció intézményeiben. Az-

óta, hogy szeptember 11-e után Oroszország egyértelműen a Nyugat szövetségesevé vált, teljesen nyitottá és bizonytalanná vált viszont Kelet-Európa sorsa. Úgy látszik, immár nemigen lehet egyik vagy másik országot lecsipegetni róla, azon az alapon, hogy milyen kiváló elővédet alkothatnak *Oroszországgal szemben*, vagy egyéb történelmi érdemekre hivatkozva. Sokkal nagyobb jelentősége lehet ugyanis annak, hogy a Délkelet-Európát is magába foglaló Kelet-Európa egésze ellentudjon állni a különböző kaotikus folyamatoknak, akár azon az áron is, hogy Oroszország újból megerősíti befolyását e hozzá civilizációs identitás tekintetében nagyon is közel álló térség fölött.

Kelet-Európa biztos, hogy létezik. Csak az nem biztos, hogy van-e, pontosabban, hogy *van-e még* saját civilizációs identitása. Ebben az értelemben Tony Judt *Románia: legutolsó a sorban* című írásának, amely a román médiában nem kis visszataszítást keltett, valóban nincs igaza. Románia nem azért lehet az EU-bővítés „próbaköve” (test case), mert integrálni kell, annak ellenére, hogy „nem tartozik az egyszer már integrálódott, de a történelem által feldarabolt Közép-Európához”. Hanem azért, mert az integrációs folyamat során el kell döntenie a nagy geopolitikai dilemmáinak: Románia vagy a Nyugathoz tartozik, és akkor intézményesen is integrálni kell, és nem lehet kétséges, hogy integrálni is fogják. Vagy – Erdélyt kivéve, ahol „a világi és egyházi építész, a nyelvi kisebbségek jelenléte, sőt még a (nagyon viszonylagos) jólét is, mind-mind azt a régiót idézi, amelyhez Erdély

Antik Sándor: Rajz

egyor tartozott” – Románia ma valóban Európa periferiáján helyezkedik el, valóban „keveset tud hozzáadni Európához” (brings little to Europe), mint Judt meglehetősen keresetlen szavakkal, de tárgyi tévedései ellenére mégiscsak hihetően állítja, és akkor viszont *nem lehet* integrálni. Nem arról van szó immár, hogy Romániának *el kell döntenie*, hová is tartozik, hanem arról, hogy hamarosan *el kell dölnie*, hová is tartozik.

A fentiekből világosan kitetszik, hogy számunkra, itt, Közép- és Kelet-Európa határán nem az az igazán izgalmas kérdés, hogy végül is melyik modernizációs (és egyúttal integrációs) modellt tekintjük a magunk számára irányadónak, a közép-európai vagy a kelet-európai (esetleg a délkelet-európai), hanem az, hogy melyik modell szerint alakul majd ténylegesen az életünk. Azon túl tehát, hogy mi végül is hogyan döntünk, a dolgoknak van egy transzcendens dimenziója. Van valami, ami eleve elrendeltetett.

Lehet, hogy jól döntünk, és a dolgok valóban a mi döntésünknek megfelelően alakulnak, de nyilván nem amiatt. A történelemben kifejezésre jutó transzcendencia, amit egyesek túldetermináltságnak (surdetermination) neveznek, ritkán fedi fel magát nekünk. Reménykedjünk, hogy most ilyen korszak következik.

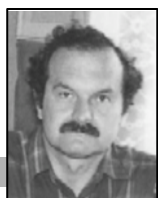
Jegyzet

* Vö: Molnár Gusztáv: *Ész istennő leomló temploma... Magyar Hírlap*, 1992. dec. 8.

Irodalom

John Gray, *Post-liberalism*, Routledge, New York and London, 1993.
 John Gray, *Liberalizmus*, Tanulmány Kiadó, Pécs, 1996.
Patterns of Modernity. Vol. I: *The West*; Vol. II: *Beyond the West*, Ed. by S. N. Eisenstadt, Frances Pinter (Publishers), London, 1987.
 George Soros, *Draft Report on Globalization*, PublicAffairs, New York, 2001.
 Francis Fukuyama, *Culture and the Future of the English-Speaking Peoples*, *American Outlook*, 2001. március-április.
 Francis Fukuyama, *Nous sommes toujours à la fin de l'histoire*, *Le Monde*, 2001. okt. 18.
 Murray Scot Tanner, *Cracks in the Wall: China's Eroding Coercive State*, *Current History*, 2001. szeptember.
 Tony Judt, *Romania: Bottom of the Heap*, *The New York Review of Books*, 2001. november 1.
 Tony Judt, *Europa centrală și tradiția uitării* (un dialog cu membrii grupului *A Treia Europă*) (Közép-Európa és a felejtés hagyománya. Beszélgetés a *Harmadik Európa* csoport tagjaival), in *Europa iluziilor*, Polirom, 2000.

MOLNÁR GUSZTÁV 1948-ban született Szalárdon, Bihar megyében. Filozófus, a budapesti Teleki László Intézet munkatársa. *Problema transilvană* (Az erdélyi kérdés – tanulmányok, Gabriel Andreescuval), Iași, 1999. *Köztes-Európa eltűnése, avagy a mintakövetés közép- és kelet-európai konzekvenciái. Vázlat*. In: *Globalizáció és nemzetépítés*, Budapest, 1999.

Ion SIMUȚ

Hét kérdés, amely új elveket szülhet a román–magyar kapcsolatokban

1. Kapcsolat vagy konfliktus? A román–magyar kapcsolat érzékeny s érzékenységet a görcsös történelem behegedt sebei magyarázzák. Ezért a kölcsönösen feltett kérdéseknek számot kell vetniük az ezzel járó sértődékenységgel, mely váratlanul bonyolítja mindig a dolgokat. Ugyanakkor a román–magyar kapcsolat nagyon gazdag, és nem csak néhány, teljes mértékben ellenőrizhető fogalmat magában foglaló egyszerű viszony. Egy ilyen kapcsolat egyszerre jelenti kiváltságok és nehézségek meglétét. Összetettsége nemcsak az évszázados együttélés történetéből, hanem a jelen kínálataiból is adódik. Előnyt jelenthet egyrészt az, hogy a románok és a magyarok, történelmük különböző szakaszaiban, egyaránt közös kisebbségi tapasztalatokat szereztek. Másrészt az, hogy többsíki, mindennapi, kulturális és politikai kapcsolattal rendelkeznek, és ezekben versengenek egymással. A párbeszéd, melyet valóban nyíltan elfogad mindkét fél, legtöbbször átsiklik a kapcsolatok megbeszéléséről a konfliktusok értelmezésére (ami természetesen előre látható és érthető). Amikor akiindulópont, természetes elvárásaként, a román–magyar kapcsolat, gyakran megtörténik, hogy a párbeszéd – a politika és az aktualitás nyomására – túlnyomórészt az interetnikus konfliktusról, a feszültségi állapotról szól. Egy normális állapot a román–magyar kapcsolatok kérdéséhez vezetne, amelyet hosszú távra kell megtervezni, és nem az interetnikai konfliktusra irányulna, bár azt ennek ellenére sem hanyagolhatjuk el (képmutatás lenne). Elképzelhető lenne az elvonatkoztatás egy újra megújított kapcsolat kiépítése érdekében? Meghárulást jelentene ez vajon?

2. Megismerés vagy csak közeledés? Elengedhetetlennek tartom a hangsúly áthelyezését az érzelmes és bizonytalan közeledés fogalomról a kölcsönös megismerés fogalomra. Ez tulajdonképpen a tisztán érzelmi alapú stratégia felcserélését jelentené intellektuális stratégiára. A szentimentalizmus ebben a helyzetben jóval kevésbé hatásos, mint a józan ész. Nyilvánvaló, hogy a kulturális konvergenciákra és a közös tapasztalatokra szorító közeledés elégtelen. Ebben a tekintetben egyetértek Ștefan Borbélyal, amikor azt állítja, hogy józanul el kell ismernünk *különbözőségeinket* (I. *Familia*, 1993/5–6). Azaz tisztelnünk kell minden identitás sajátosságait. Ștefan Borbély merészen kijelenti, hogy inkább az „elválasztó értelmet” kellene megkeresnünk az egyetértés helyett. Csak az effajta megismerés vezethet el a szövetséges társadalmi lét közös tervezete kidolgozásának lehetőségéhez. Mert minden felesleges, ha csak az elkülönülés előfeltételeit és érveit sajátítjuk el az együttműködés motivációi helyett. Másrészt, az identitások kölcsönös és alapos ismerete nélkül minden harc az interetnikus közeledésért égbekiáltó demagógia.

3. Állampolgárság vagy etnicizmus? A keleti típusú társadalmakban elméletileg elég könnyű, gyakorlatilag viszont elég nehéz a választás az állampolgári és az etnikai elv között. Ken Jowitt amerikai politológus nagyon világosan megkülönbözteti a nemzeti, illetve az állampolgár-központú társadalmakat (a 22 folyóiratban megjelent interjú, 1992/27). Az állampolgár-központú társadalom a hangsúlyt az egyéni identitásra helyezi, tiszteltetben tartja a kritika jogát, toleráns a szó igazi értelmében az amerikai politológus szerint („befogadó”), míg az etnikumközpontú társadalom a csoport-identitásra helyezi a hangsúlyt, a szolidaritást tiszteli és támogatja, lényegénél fogva elzárkózó. Ken Jowitt a lehető legvilágosabban fogalmaz: „Romániának pontosan ugyanazt kell eldöntenie, mint amit Magyarországnak kell eldöntenie, mint amit az Egyesült Államoknak kell eldöntenie: mindenekelőtt polgárok, egyének, állampolgárok vagyunk-e, képesek-e a befogadásra, a más emberekkel, más etnikai entitásokkal való kapcsolatteremtésre, vagy elsősorban etnikai identitással rendelkező, elzárkózó és következképp egymással feloldhatatlan ellentétben álló lények vagyunk.” Természetesen az etnikum konkrétabb, mint az állampolgárság – mint azt Ken Jowitt is elismeri –, de a célnak egy állampolgár-központú társadalomnak kellene lennie, mivel az etnicitás felfokozása a legbiztosabb konfliktus- és feszültségforrás. Az elavult mentalitás forog itt kockán, melyen mindkét fél nagyon nehezen változtat.

4. Erkölcsi egyenlőség vagy vádak vetékedése? Az állampolgári minőségnek, amely meghatározza a civilizált politikai magatartásra, a nemzeti identitás fölött kellene állnia. A nacionalizmusnál és az állampolgárságnál felsőbbrendű az ezektől a meghatározottságoktól mentes alapvető emberi minőség, vagy, jobban mondva, az ezeket a meghatározottságokat magában foglaló és őket meghaladó emberi minőség. Az embert, társadalmi és politikai lényként egyaránt, mindenekelőtt egy erkölcsi elvnek kell vezérelnie, függetlenül attól, hogy ez etnikai meggyőződés vagy vallásos érzés következménye. Hiszem, hogy a román–magyar kapcsolatnak nemcsak politikai reformra van szüksége (az ál-

lampolgárságra helyezve a hangsúlyt), hanem erkölcsi reformra is (a keresztény eredetű tolerancia értelmében). Mindkét fél erkölcsi kötelessége odafigyelni saját nacionalista szélsőségeire (nemcsak a világ szájáért), és eltérnie azokat. Egy nép erkölcsi egészségéhez hozzátartozik a honfitársak múltbeli vagy jelenlegi vétségeinek felismerése és elítélése, sokkal inkább, mint a másokéi. A bűnök beismerése az igazi erkölcsösség része. És a bűnök nem mindig az egyik oldalon vannak. Semmi jóra nem vezet a hiúságok versengése. Az egyik fél túlzott megváltolása (függetlenül attól, hogy kisebbségről vagy többségről van szó) szintén a kapcsolat konfliktussá válásához vezet. El kell ismernünk, hogy a román–magyar kapcsolatban nemcsak politikai zavar, hanem valami ilyen homályos erkölcsi konfliktus is fennáll. A másikkal szembeni erkölcsi meg nem alkuvást az önmagunkkal szembenivel kellene megkettőzni – íme, egy (illuzórikus?) megoldás.

5. A politikai kapcsolat kulturálissá vagy a kulturális kapcsolat politikussá való tétele? Az erdélyi románok és magyarok mindennapi, kulturális, illetve politikai kapcsolatban állnak egymással. Legnagyobb súlya jelenleg a politikai kapcsolatnak van, ami befolyással van a többi normalitására. A mindennapi és kulturális kapcsolat politikával való áthatása nyilvánvaló és kétségtelenül feszültségforrás. A lehetséges megoldás is nyilvánvaló: a hétköznapi és politikai kapcsolatok kultúrával való áthatása. A kulturális kapcsolatnak kétségtelenül közvetítő ereje van. Ștefan Borbély szerint elképzelhetetlen egy politikailag tehermentesített kulturális együttműködés. Továbbmenve kijelentem, hogy, sajnos, a román–magyar kulturális kapcsolatot politikailag ellenzik és feszültté teszik. Kulturális kommunikációk gengébb volt 1990–1992 között, mint az 1980-as években. A mindkét fél számára kínos, bizalmatlanság okozta mellőzés enyhülése 1993-ban kezdődött. Sok időnek kell még valószínűleg eltelnie addig, amíg a „tisza ég” néven ismert dicsőre méltó katonai kezdeményezést a „tisza szívek” érzelmi kezdeményezés követi. De csupán nagyobb kulturális nyitást követően lehet eljutni egy ilyen (idillikus!) szakaszhoz. Sem pozitív, sem negatív válaszom nincs egyelőre a következő kérdésekre: lehetséges-e a kulturális és a politikai ártatlan párhuzama a román–magyar kapcsolatban? Elképzelhető-e ez a viszony apolitikusként? Az apolitikus kulturális viszony veszélyes illuzió-e, vagy hasznos fikció? Mégis úgy tűnik, túl gyakran helyettesítjük – mindkét fél részéről – a kulturális érdekeket a politikaiakkal, meghúsva azt a keveset is, amit tehetnénk.

6. Erdély – előnyt jelent-e a viszonyban, vagy hátrányt? Természetesen a téma sokkal bővebb tárgyalást érdemelne, mint amennyit ez a bekezdés megenged. De szívesen válaszolom meg ezt a dilemmát, habozás nélkül kijelentve, hogy Erdély előnyt jelent a románok és magyarok normális együttélési kapcsolatainak kialakításában; ugyanakkor előnyt jelent a Románia és Magyarország közötti együttműködési kapcsolatok megerősödésében is. A közös cél a szerencsés integráció Európába, ahol felhőtlenül és a határok érzékenysége nélkül találkozhatnának. Az Európai Unióban egyesült Románia és Magyarország – íme a távlati cél, amelynek megvalósításáért érdemes mozgosítani a két fél szellemi és érzelmi energiáit. Kétségtelen, hogy Erdélynek megvan a maga identitása vagy történelmi és földrajzi jellege, de ezen nem kell vitatkozni, ezt meg kell határozni (naivitás lenne?). Erdély közigazgatási identitásáról is szoktak beszélni, de ez nagyon heves viták kiváltója. Teljesen más szempontból azonban szeretnék még leszögezni egy dolgot: téves célnak tűnik egy olyan Erdély-történet megírása, amely mindkét fél által, viták és szemrehányások nélkül elfogadható. Ez lehetetlen. Nem hiszem, hogy túlságosan drammatizálnunk kell a helyzetet: meg kell értenünk, hogy Erdély két egymással szemben álló, különböző értelmet hordozó történelem közös területe. A veszélyes félreértések elkerülése végett nagyon fontos megfogalmaznunk a különbséget: Erdély történelme lehet vita tárgya (és szerintem mindig is a lesz), de soha nem lehet az Erdély mint terület. Vajon az Erdély történelméről folyó viták magától értetődően annak mostani állami hovatartozásáról is szólnak? Nem szabad elsi-etnünk a választ, és nem jó összekevernünk a témákat. Lehetséges-e?

7. Megélni a múlt vagy felhagyva feltámasztani a tegnapot? A román–magyar kapcsolatot legalább két dolog zavarja: a jelenlegi politikai különbségek (a kisebbségi jogok tekintetében) és a történelmi viták (Erdély történelme tekintetében). Ez utóbbi a két entitás múlthoz való, már-már beteges ragaszkodásának tudható be. A román–magyar kapcsolat gyógy módját a múlt alól való felszabadulásban vagy legalábbis annak viszonylagossá tételében látom. Követhető-e ez az út? A válasz a közös történelmi ösztönben található. Mindkét félnek be kellene ismernie, hogy ugyanabban a betegségben szenved: a múlt kóros elburjánzása. A románok és a magyarok soha nem fognak a másik fél számára is elfogadható módon emlékezni, beszélni és írni a múltról. A történelmi viták két olyan nemzeti lét örökös kísérői, amelyek patetikusan állítják egymással szembe kollektív memóriájuk és nemzeti hiúságuk változatait. A visszapillantás e két változata mindig az összebékítetlenség ellenmondó lesz. És mégis, nem építhetnénk-e fel együtt egy mindkettőjük számára elfogadható jövőt? Ez nem egyszerű szóbeli kérdés. Továbbá: mi a jelentősége az előbb említett történelmi emlékezet kóros elburjánzásának a mostani kapcsolatokban? Van-e gyógy mód a múlt sebeire? Az ezekre a kérdésekre adott válaszoktól függ a két fél életbevágóan fontos dinamikus kommunikációjának megvalósítása. A kulturális párbeszéd, amelyet függetleníteni kellene a politikától. Lehetséges ez, vagy sem?

Fordította: DEMETER Éva

ION SIMUȚ 1953-ban született a Bihar megyei Izsópallagán. A *Familia* folyóirat szerkesztője, egyetemi tanár a Nagyváradi Bölcsészkaron. *Rebreanu dincolo de realism* (Rebreanu a realizmuson túl), *A Familia folyóirat könyvtára*, 1997; *Arena actualității* (Az aktualitás arénája), Polirom Kiadó, 2000.

Caius DOBRESCU

Délkelet-Európa átfogalmazása (1.)

Schöpflin György professzor *Délkelet-Európa fogalmának meghatározása* című esszéje, amely a *Provincia* 2001/8–9-es számában jelent meg, magyarul Szász Alpár Zoltán, románul Ovidiu Pecican ihletett fordításában, a becsületes és árnyalt megértés példája. Schöpflin György, aki szakértő a nacionalizmus kérdésében, e területen mindig meglepő tudásról, értelmezőképességről és intuitív erőről tesz tanúbizonyságot. Tudományos munkásságának óvatos és kiegyensúlyozott skepticitizmusa általában nem egyeztethető össze a fogalmi és módszertani merevséggel. Egyformán örökölte Isaiah Berlin intellektuális kifinomultságát és Ernst Gellner szintetizáló képességét. Az a tény, hogy az európai tudományos világ olyan értékes tagja, mint Schöpflin professzor, érdeklődik annak problémái iránt, amit ő „Délkelet-Európa”-nak nevez, kétségtelenül jó jel az egész régió társadalomtudományai számára. Ilyenformán valóban kiváltságnak érezzük, hogy a *Provincia* munkatársai közé számíthatjuk őt, mint ahogy azt is, hogy véleményével szembesíthetjük a magunkét.

Rövid összefoglalás

Délkelet-Európa fogalmának meghatározásakor Schöpflin professzor elutasít mindenfajta eleve adott megközelítési módot, minden olyan „szellemi lenyomat” létezésének feltételezését, amely megkülönböztetné a földrésznek ezt a részét központi vagy nyugati részétől. Szemléletmódja szigorúan empirikus – a „sajátosság” nem metafizikai, hanem olyan meghatározások egyéből származik („a kulturális, történelmi, nyelvi, közigazgatási, politikai határok” halmozott működése), amelyek „hosszú időn keresztül hatnak”, és „könnyen felismerhető mintákat hoznak létre, amelyek a közösség számára normálisak és természetesek”.

Ez a szemléletmód előnyben részesíti a szokásjogot, a hallgatóságos megismerést, a hosszú időtartamot, a fokozatos és „szerves” fejlődést – mindez a politikai és társadalmi reflexiók jelentős brit hagyományainak Edmund Burke-ig visszanyúló tárgya. Ezekből az elméleti premisszákból kiindulva a szerző olyan térségként fogalmazza meg Délkelet-Európát, amelyben a felvilágosodás demokratikus, egalitarista és liberális modellje a szubsztrátum akciója és a bizánci és oszmán vagy egyszerűen csak ősi-falusi mentalitás „maradványai” következtében belebukik a bürokratikus ésszerűség fetisizálásába és az ezzel párhuzamos, a hatalommal visszaélő klientéla-rendszer elburjánzásába. A korrupt modernitás modellje tovább züllesztíti azt a társadalmi és kulturális valóságot, amelyre alkalmazzák. A világ eme részének modernizálása a „hibrid” jel alatt történik, vagyis a látszat és lényeg közti elentmondás tragikomikus jellegének jele alatt.

Schöpflin professzor megpróbálja összeállítani azoknak a „kulturális maradványok”-nak a leltárát, amelyek eltorzítják a modernség nyugati modelljét, vagy amelyek makacsul ellenállnak neki: a feudalizmusban és a nyugati kereszténységben kimutatható „az uralkodóra és az alattvalókra vonatkozó jogkölcsonosság” hagyományának hiánya; a tartós egyensúlyhiány az állam és a társadalom között – nyilvánvalóan az előbbi javára; az intézmények lezüllesztése azzal, hogy „az állam lett a modernitás hajtómotorja”, valamint hogy „az informális szabályozások elsődlegessége (t élveznek) a formálisakkal szemben”; a vallásos „maradványok”, amelyek Délkelet-Európában mások, mint Közép- és Nyugat-Európában, a délke-

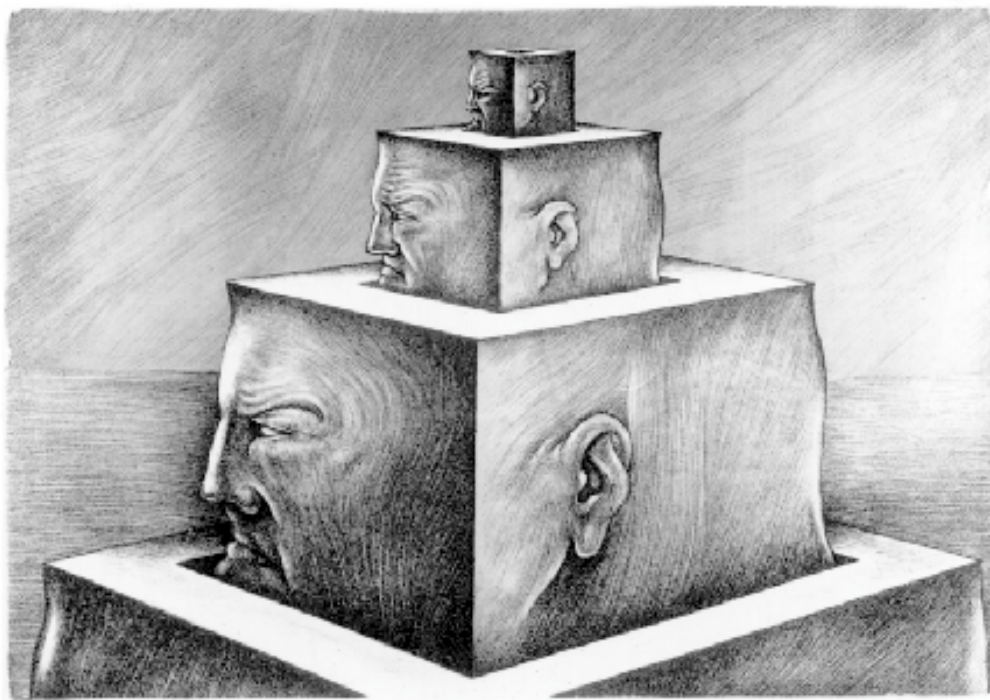
let-európai társadalmak szekularizációjának nagyfokú megkérdőjelezése és elégtelen volta, bizonyos értékek és magatartásformák összeegyeztethetetlenlése a nyugati modernitás modelljével; az elnyomó, önkényeskedő, az érintettek által nem ellenőrizhető, hatékonytalan oszmán közigazgatás megöröklése; a mitikus jellegű gondolkodás tovább élése a kollektív azonosság diskurzusának szintjén; a falu és város közti szakadék, a rurális vidékek fejlesztésének máig fennálló nehézsége; a városi, technológiai és kereskedelmi civilizáció hiánya.

Idézem a bekezdést, amely véleményem szerint levonja mindebből a következtetést, s egyúttal elsőrangú példáját adja a konzervatív társadalomfilozófiának: „A kérdés az, hogy létezhet-e délkelet-európai modernitásmodell. A válasz: igen. De a modellnek a délkelet-európai gondolatvilágon és gondolkodásmódon kell alapulnia, a régió gyakorlatán meg hagyományain, s nem a máshonnan tömegesen importált eszméken, illetve mintákon.”

A „szerves” és a „mesterséges” modell

Bár értem Schöpflin professzor gondolatmenetének általános felépítését, és sok mindenben egyetértek vele, az esszé mégis a bizonytalanság érzését kelti bennem. Véleményem szerint amiatt, ahogyan az egyik legfontosabb fogalmat, a *modell* fogalmát használja. Szó van a nyugati, a közép-európai és a kelet-európai modernitás modelljéről, szó van az „erőszakos” modernizálás modelljéről és arról a „természetes” modellről, amelyet Délkelet-Európának kell kidolgoznia.

Valószínű, hogy abban a tudományos kultúrában, amelyben Schöpflin professzor rendszerint kifejezi magát, a fogalom értelme pontosan körvonalazott, s az én megértési nehézségeim a kód nem ismeretéből származnak. Mégis tény marad, hogy a „modell” lehet egy politikai projekt, amelyet a modernizáló elit dolgozott ki „laboratórium”-ban, azért, hogy ráerőltesse egy vele többé-kevésbé kompatibilis kulturális hagyományra, és lehet a tapasztalatból, egy *trial and error* folyamatból származó spontán kulturális, gazdasági, politikai, társadalmi tartalom, amely azzal bizonyítja működőképességét, hogy gazdagságot, biztonságot és elégedettséget eredményez.

Szurcsik József: *Az ostobaság fejlődése (litográfia), 1991*

A megkülönböztetés nagyon fontos ahhoz, hogy pontosan megértsük, mire utal Schöpflin professzor, amikor „nyugati”, „közép-”, illetve „délkelet-európai” modellről beszél. Az esszé figyelmes elolvasása után az a benyomásom támadt, hogy az elsősorban kulturális alapra, magatartásformákra, gyakorlatra, stratégiákra, időben felhalmozott tapasztalatokra támaszkodó nyugati modellt szembeállítja a „mesterséges” modernizálás délkelet-európai modelljével, amely az ésszerűsége vagy egyszerűen látomásokon, a hatékonyságon vagy a „vér és föld” utópiáján alapul, és negatívan viszonyul a tapasztalat felhalmozásához, a kognitív és megfontolt stratégiákhoz, azoknak a társadalmaknak a jelképes világához, amelyekre végső soron alkalmazzák. A két szélsőség között helyezkedik el a közép-európai modernitás modellje.

Eltekintek attól a nyilvánvaló tényről, hogy ilyenformán a „nyugat” és „(dél-)kelet” közti kapcsolatra lesz jellemző egy

olyan típusú szembenállás, amely sokáig azon belül volt hivatkozási alap, amit ma Nyugatnak nevezünk (Edmund Burke számára például, 1791-ben, ez volt a különbség az alkotmányos monarchia Angliája és a forradalmi Franciaország között). Ebben az eszmefuttatásban lényegesebb szempontokra fogok koncentrálni, és megpróbálom kifejezni meggyőződésemet, mely szerint alaptalan az a felfogás, hogy Nyugaton folytonosság áll fenn a modernitás és a premodern hagyományok között. Másrészt, ami Délkelet-Európát illeti, vitatható az is, hogy a modernizációs tervek és politikák, amelyek az utóbbi két évszázadban egymást követték, minden alkalommal ugyanabból az okból és ugyanolyan mértékben jutottak csődbe (aminek legfontosabb következménye a „különbség eltörlése” a kommunizmusban).

Így ha Nyugat-Európa „szerves” és Délkelet-Európa „mesterséges” modellje egyaránt újra leírható, nyilvánvaló, hogy a Schöpflin professzor által megállapított kapcsolat is újrafogalmazható. Ezekre a pontokra a továbbiak során egyenként visszatérek.

A nyugati modernitást nem lehet feltétlenül „szerves”-nek tekinteni

Ha elfogadjuk azt az elméletet, amely a modernitás eredetét a reformkorba és különösen annak puritán (kálvinista és független) áramlatába helyezi, akkor világossá válik, hogy a változások Nyugaton is erős ellenállásba ütköztek. Könnyű azonosítani azokat a „kulturális maradványok”-at, amelyek egyes, az iparosítás és a demokrácia élvonalában levő európai társadalmak átalakítására tett radikális-protestáns erőfeszítések következményei (az erőfeszítésekből következik az időszakokénti „pihenés” szükséglete).

Az új vallásos eszmék elterjedésének folyamatában kimutatható a szellemi megújulás puritán programjával szembeni népiellenállás, amit egyetlen alaposabb történész sem magyaráz kizárólag az ellenreformációval (lásd Franciaország példáját, ahol a hugenotta előretörés nem a legkegyetlenebb üldözések idején vesztit lendületéből, hanem a vallási türelmi rendeletek kibocsátása után).

Nem kevésbé jelentősek a reformált egyházakon belüli feszültségek (például a remonstránsok és a puritánok között a 17. században, vagy a megreformált egyházak közötti harcok az angol forradalom, illetve a protektorátus idején), amelyek ama „kulturális maradványok” makacs túlélésének a kifejezői, amelyekről Schöpflin professzor beszél. Ha a modernitás kezdetét a felvilágosult állam megjelenéséhez kötik, nem tekinthetünk el számos bizonyítéktól, amivel a különböző nemzedékek radikálisai, de konzervatívai is élnek; ezek szerint a nyugati modernizáció pontosan azokkal a szavakkal írható le (nem másodlagosan, esetlegesen, hanem lényegileg), amelyekkel Schöpflin professzor Délkelet-Európa modernizálását leírja, vagyis mint „a devians eszmék legitímálása a megállapított kulturális normákkal szemben”. Az ilyen elemzéseket a radikális szerzők terelik az alapvetően „embertelen” és „erkölcstelen” rendszernek tartott „kapitalizmus”, „strukturális erőszak”-ának útjára. A nyugati világban végbemenő modernizálás és nacionalizmus liberális elemzői azonban az ilyen stratégiát leggyakrabban racionális választásnak tartják, amelyet (hogy Bentham híres mondását idézzük) a „minél nagyobb megelégedettség minél többeknek” parancsoló szükséglete ír elő.

Ha Schöpflin professzor elemzésében a modernizáció nyugati modellje (vagyis hogy a modernizáció szerves folyamat eredménye, aminek következtében az emberek maguktól jutnak arra a következtetésre, hogy a felvilágosodás és a felvilágosodás utáni értékek természetesen) összeegyeztethetetlennek tűnik a 17. és 18. század valóságával, épp annyira nem megfelelőnek tűnik arra is, hogy segítségével megértsük az öreg kontinens jelenlegi kulturális, politikai és gazdasági szerkezetét.

Ákár tehetetlenség, akár kulturális vagy erkölcsi ellenállás miatt, sok tagország ma sem tette magáévá az Európai Unió által megajzolt modellt. Egyszerűen továbbra is léteznek és to-

válbra is dolgoznak a „maradványok”, és nemcsak a pénzügyi és gazdasági politika terén nyilatkoznak meg (ne felejtjük el, hogy az euró bevezetésének nagy terve még távolról sem valósult meg és sikere korántsem igazolódott), hanem mindenképp az egyre érzékenyebb kultúr- és biztonságpolitika terén.

Nagyon nehéz fejlődés eredményeként felfognunk a Nyugat-Európában a második világháború után kialakult, belső erőforrásokra támaszkodó és természetes módon közös kulturális premisszákat kibontakoztató politikai és gazdasági rendet. Az Egyesült Államok erőteljes, katonai, gazdasági, sőt erkölcsi befolyása volt egész Nyugat-Európa esetében a funkcionális demokrácia és virágzó gazdaság felé való fejlődés legfontosabb eleme. E nélkül a teljesen új vektor nélkül az európai rendszer, amely csupán konfliktusmegoldó stratégiákban, nemzetközi intézménymodellekben vagy hagyományos kognitív gyakorlatokban gondolkodott, soha nem tudta volna meghaladni az „erőegyensúly” 19. századi valóságát, és soha nem tudott volna elindulni a mostani együtt-fejlődési modell és szövetségi kilátások felé.

Az amerikai „akkulturalizáció” jelentőségére bizonyíték az, hogy a délkelet-európai és ortodox Görögország az utóbbi fél évszázadban gazdaságilag, intézményes szinten és mentalitásban közelebb került „Nyugat-Európa”-hoz, mint a volt szovjet bolygók legnyugatibbika, Kelet-Németország.

Másrészt a jóléti állam, amely az egész háború utáni időszak uralkodó nyugat-európai modelljévé vált, a lehető leginkább ellentmond a fejlődés „spontaneitásá”-ról szóló gazdasági elméleteknek. Az erőteljes beavatkozás-

nak az erőteltét a politikáját a gazdaságban, amely kialakította és széles körben elterjesztette a segítség-mentalitást, huzamos ideig elfojtva a kezdeményezőképeséget, általában bizonyos elitet tervező és ellenőrző ideológiája diktálta, és nem a nyugati keresztényiség vagy feudalizmus erkölcsi és jogi alapja.

Ebben az összefüggésben érdemes megjegyezni, hogy a konzervatív politikai mozgalmak gyakran bíralták a szociális államot mint a felelőtlen populizmus apologetáját és mint az intellektuális és morális hagyományok lejáratajának eszközt.

A modernizálás mint időtartam és törekvés

Schöpflin professzor gondolata, hogy a Délkelet-Európába importált modern állam „eredete, dinamikája és körvonalai egy másik, eltérő kulturális mátrixban keresendők, egy olyan kultúrában, amelynek más a kulturális tökéje”, kaput nyit a jelen szemszögéből szemlélt múlt finalista újratemetése előtt. A megértésnek ez a fajtája, mely szerint Nyugat-Európa (és bizonyos fokig Közép-Európa) modernizálásának folyamatai és politikái sikerrel jártak, azt jelenti, hogy sikerrel kellett járniuk – a „kulturális örökség” minden összetevőjét, a jogi, vallási, politikai összetevőt, egymással összefüggő kölcsönhatásban kell tekinteni. És ugyanígy, ha Délkelet-Európában a modernizáló politikáknak nem sikerült jelentős számú ember számára megteremteni a gazdagságot, az elégedettséget, a biztonságot, azt jelenti, hogy a csőd meg volt tervezve, be volt írva ennek a régióknak kulturális előfeltétel-rendszerébe, s így a kommunizmus a csillagokban megírt sors kérdésévé vált. Bár nagyon nehezen kiküszöbölhető, mert túlságosan mélyen áthatotta a délkelet-európai világról szóló elképzeléseket, ez a vélemény nyilvánvalóan illúzió, racionálisan tekintve nem állja meg a helyét (mint ahogy általában az sem tartható fenn, hogy a történelemnek van a létezését megelőző, végleges, egyetlen, valós értelme).

Ha tehát elfogadjuk is Schöpflin professzor diagnózisát Délkelet-Európa „csődöt mondott” modernizálásáról (Közép-Európa „félíg sikerült” modernizálásával szemben), ez nem jelenti azt, hogy elfogadjuk annak a folyamatnak a leírását is, amely ehhez az eredményhez vezetett. Más szóval, a „szerveség” hiánya, az, hogy a modernitás felvilágosodás-modellje nem kapcsolódik a délkelet-európai kulturális alaphoz, semmire sem a csőd egyetlen elfogadható magyarázata.

Akkulturális változások folyamatában lényeges elem az időtartam, és ez rendelkezésére állt a nyugati világnak, ha elfo-

gadjuk, hogy az intézmények racionalizálására, a vallásos hitre, a tömegoktatás bevezetésére, az irányított gazdasági növekedésre vonatkozó tervszerű politikák már a 17. században megjelennek ebben a térségben (nyilvánvalóan jelentős drámai különbségekkel).

Hasonló nyitásra Délkelet-Európában legkorábban a 19. század közepén kerül sor. Megmaradva tehát egy behaviorista logikán belül, levonhatjuk a következtetést, hogy voltaképpen nem az alapértékek szembenállása okozza a délkelet-európai modernizálás csődjét, mint ahogy nem elsősorban a római ke-

rendszer kényszerítette rá egész Délkelet-Európára, amelynek az erőszakosságát nagyon nehéz kitörölni a közös emlékezetből.

Másrészt, a kommunista rendszer létrehozása előtt, a helyi modernizálási politikákat megakasztotta a náci totalitarizmus behatolása, amelynek kiteljesedése megszakította a térség társadalmainak kapcsolatait Nyugat-Európával, elsősorban Franciaországgal, amely magasrendű viszonyítási pont volt számukra. Ez nem mentesség a náci ügyvel való szövetkezésre, amely szövetkezés, legalábbis Románia esetében, különlegesen súlyos bűnök elkövetését vonta maga után a zsidók és a

roma lakosság ellen. A hasonló cselekedeteket a hazai politikai elitiek irányították – a nemzeti-vallási fanatikusok és a katonai diktatúrák.

Demégis tény marad, hogy ezek az erők nem csupán belső fejlődés eredményeképpen jutottak hatalomra (vagyis szabad választásokkal, mint Németországban), sikerükhöz döntő módon járult hozzá a külső körülmények nyomása. Ami azt jelenti, hogy bár a liberális és a nyugatbarát eliteket eltávolították a politika színpadáról, azok nem tűntek el a helyi történelemből, s ez nyilvánvalóvá vált a második világháború végén, amikor elsősorban győzelmet arattak a választásokon. Noha a kommunizmus meghamisította a választások eredményeit, és koncentrációs táborokba zárták ennek a politikai kultúrának legkiemelkedőbb képviselőit, maga a politikai kultúra mégsem tűnt el; mint ellentétben még a kommunizmus évtizedeiben is megnyilatkozott.

Schöpflin professzor okfejtésében Délkelet-Európa nyugatbarát opciója felszínes és másodlagos, mindig kie-

rőszakolt – ez viszonylag elterjedt vélemény a térség modernizálása folyamatának történészei között. Amit ez a vélemény nem vesz figyelembe, az, hogy bár a nyugatbarát opció statisztikailag kisebbségben van, mégsem tekinthető egyszerű véletlennek, túl mélyen gyökerezik a térség nemzeti modern identitás-diskurzusában ahhoz, hogy valaha is ki lehessen irtani. Ezért, még akkor is, amikor eltávolítják a hatalomról, a nyugatosodás üzenete továbbra is hatással van a térség társadalmainak önábrázolására.

Elsősorban ennek a modellnek a szilárdsága, az az érzés, hogy tökéletesen legitím, magyarázza, hogy Délkelet-Európában minden tétovázás és szigorúan vett következetlenség ellenére a posztkommunisták, valamint azok, akik a liberális ellenzék státusára törekednek, sőt a nacionalisták is, egyértelműen megegyeztek abban, hogy további erőfeszítéseket tesznek a NATO-ba és az EU-ba való integrálódás érdekében. Az az érzés, hogy itt elsősorban érdekről van szó, az integrációból származó gazdasági előnyök pontos ismeretéről, véleményem szerint erősen túlozza a helyi politikai elit képességét az ésszerű választásra.

A nyugatosodás folytonosságának, hagyományosságának érzése (amit Románia esetében a „latin eredet”-re támaszkodó identitás-diskurzus erősít), akárcsak a tekintélyre és a tiszteletreméltóságra való igény – mindez sokkal fontosabb volt egy ilyen döntés körvonalazódásában, mint a szabad tőke- és áruforgalom, a szabad utazás elve. Amikor ez Nyugaton tudatosul, gyanakvás kíséri: érzelmi hozzáállás a Nyugat racionális modelljéhez fogalmi ellentmondásnak és a modernitás súlyos hiányának tűnik. És mégis, a jóézésnek meg kellene mondania:

1. soha nem létezett Délkelet-Európában ilyen érzelmi töltetű hozzáállás a kommunizmus modernizációs modelljéhez;

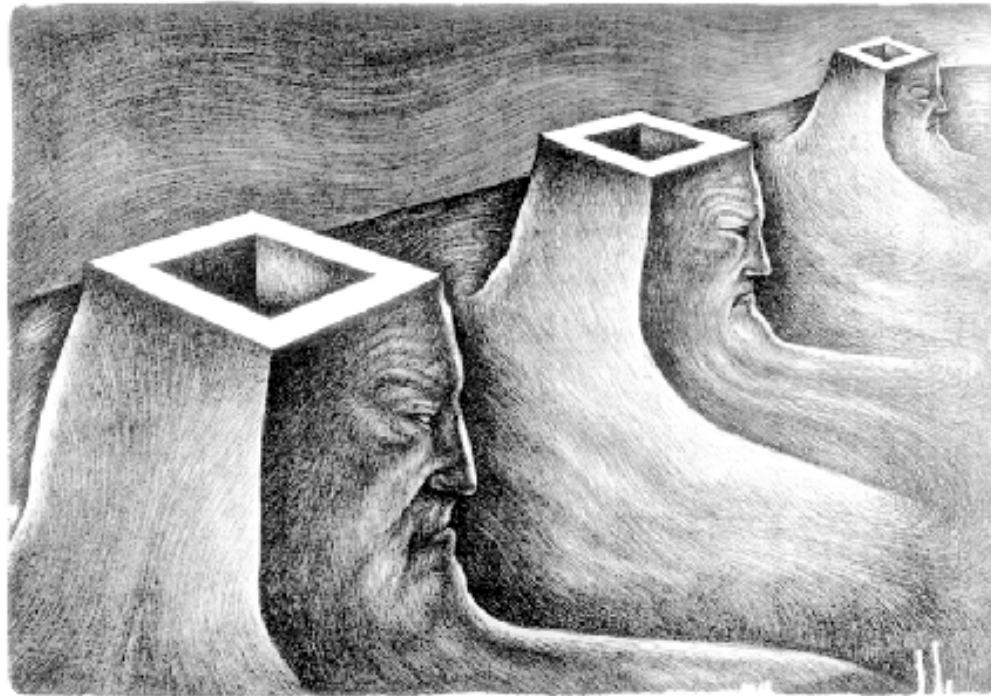
2. lehetetlen pusztán racionális alapon befogadni egy civilizációs modellt;

3. bár a bizalomnak és a lojalitásnak nagy szüksége van az összefüggő feltételrendszerre és az érdekekre, vannak olyan jelenségek, amelyek meghaladják (hogy létrehozzák vagy megerősítsék) a szerződéses megállapodások területét.

Folytatás a következő számunkban

Fordította: HADHÁZY Zsuzsa

CAIUS DOBRESCU 1966-ban született Brassóban. A brassói Transilvania Egyetem előadójára. *Semizei și rentieri* (Félistenek és tőkepénzesek), Bukarest, 2001.

Szurcsik József: Várakozó vulkánok (litográfia), 1991

resztényesség vagy a feudalizmus sajátossága tartja fenn a nyugati modernitást. Bizonyítani lehetne, hogy Nyugat-Európában a modernitás új reflexeit az intézmények által erőltetett hosszú, tervszerű és racionális folyamatok alakították ki, és a lényeges különbség abban áll, hogy Közép- és Délkelet-Európában nemcsak minden később kezdődött, de a folyamat többször is megakadt, legutóbb a szovjet gyarmatosítás következtében.

Ilyenformán, minden sajátos modellől eltekintve, ahhoz, hogy Délkelet-Európa alapvetően magáévá tegye a modernitást, időre és biztonságra van szüksége. Azt hiszem, Görögország példája ebben az esetben is beszédes: a térség egyik legzaklatottabb és letraumatikusabb történelmű országa látványos fejlődésen ment át a nyugati világ gazdasági, politikai és biztonsági rendszerében való fél évszázados integrálódás eredményeképpen. Igaz, ez az ország sok szempontból utolsó az európai országok sorában, de a legfejlettebb közép-európai országoknak legalább 10-15 évnyi megszakítatlan gazdasági növekedésre volna szükségük, és a legmagasabb kvótákra, hogy utolérhessék. Görögország valószínűleg kitérő érv emellett, hogy – ha lehetetlen azt várni, hogy a délkeleten fekvő volt kommunista országok egyéni úton jussanak el az Európai Uniónak megfelelő, az integrációt jogossá tevő szintre – annak azonnali bővítése hihetetlenül felgyorsíthatná a belső modernizálási folyamatokat.

Ennek a kérdésnek van egy vetülete, amelyet Schöpflin professzor mellőzött, de amely lényeges a helyzet megértése szempontjából. A szóban forgó esszében gyakran szó esik a modernizálás és a nyugatosítás erőszakos folytatásáról az oszmán uralom utáni korszak eliteje által, azt követően, hogy a második világháború után a térségre rákényszerítették a kommunizmust.

„Az állam tehát átveszi az ellenőrzést a modernizációs folyamat felett – jelenti ki Schöpflin professzor –, mivel önmagát tekintve a legfelső racionalitás megtestesítőjének, s megpróbálja a társadalmat saját képére alakítani. E modernizációs minta apoteózis magá a kommunizmus.” Bizonyos értelemben a kijelentés helytálló: nyilvánvaló, hogy a kommunista totalitarizmus az önkény helyi hagyományára települt rá, ami abból következett, amint azt Schöpflin professzor nagyon érzékletes módon megmagyarázza, hogy az állam jóval a társadalom előtt magába szívta a modernizálást, és monopolizálta azt. De hamis az a következtetés, hogy a hazai elitiek által kezdeményezett nyugatosítási és modernizálási folyamatok a törvényesség, az erkölcsi felhatalmazás tekintetében egy szinten állnának a kommunista kísérlettel. A kommunizmust olyan megszálló

Jelentés a nemzeti kisebbségek számára az anyaállamok által biztosított kedvezményes bánásmódról

Jóváhagyta a Velencei Bizottság
48. Plenáris Ülése
(Velence, 2001. október 19–20.)
(részletek)

C. A nemzeti kisebbségek védelmével kapcsolatos hazai szabályozás: elemzés¹

A kétoldalú egyezményeken és az azokat a gyakorlatba átültető hazai jogszabályokon és egyéb szabályokon túlmenően számos európai állam külön jogszabályokat vagy rendelkezéseket alkotott, amelyek különleges kedvezményeket, így kedvezményes elbánást biztosítanak a határaikon túl élő kisebbségekhez tartozó személyek számára.

Az alábbi törvényeket érdemes megjegyezni a kérdéssel kapcsolatban:

- *Adél-tiroli és osztrák állampolgárok egyes igazgatási kérdésekben való egyenlőségéről szóló törvény*, 1979. január 25. (Ausztria) (a továbbiakban: „az osztrák törvény” vagy OT)
  - *A külhoni szlovákokról és egyes törvények módosításáról, kiegészítéséről szóló, 1997. február 14-i, 70. számú törvény* (Szlovákia) (a továbbiakban: „a szlovák törvény” vagy SZT)
  - *A világ bármely részén élő románoknak biztosított támogatásról szóló törvény*, 1998. július 15. (Románia) (a továbbiakban: „a román törvény” vagy RT)
  - *Az Orosz Föderációnak a külföldön élő honfitársakkal kapcsolatos hivatalos politikájáról szóló szövetségi törvény*, 1999. március (Orosz Föderáció) (a továbbiakban: „az orosz törvény” vagy ORT)
  - *A Bolgár Köztársaság határain kívül élő bolgárokról szóló törvény*, 2000. április 11. (Bulgária) (a továbbiakban: „a bolgár törvény” vagy BT)
  - *A szlovéniai és horvátországi olasz kisebbség kedvezményeiről szóló 2001. március 21-i 73. törvény* (a Friuli–Venezia Giulia régió, Belluno tartomány és a vele szomszédos területek gazdasági tevékenységének és nemzetközi együttműködésének fejlesztéséről szóló 1991. január 9-i 19. jogszabály 14. cikkelye 2. §-ának hatályát meghosszabbító rendelkezés) (Olaszország) (a továbbiakban: „az olasz törvény” vagy az OLI)
  - *A szomszédos országokban élő magyarokról szóló törvény*, 2001. június 19. (2002. január 1-jén válik hatályossá) (Magyarország) (a továbbiakban: „a magyar törvény” vagy MT).
- Ugyancsak említést érdemelnek az alábbi jogszabályok:
- *A Szlovén Parlament határozata a szomszédos országokban élő szlovén kisebbségek helyzetéről és a Szlovén Köztársaság állami és egyéb szerveinek velük kapcsolatos teendőiről* (1996. június 27.)
  - A belügyminiszter, a védelmi miniszter, a külügyminiszter, a munkaügyi és a közrend miniszter 4000/3/10/e számú, 1998. április 15–29-i közös miniszteri határozata a görög származású albán állampolgárságú személyek részére kiállítandó különleges személyi igazolvány feltételeiről, érvényességéről és eljárási rendjéről (Görögország) (a továbbiakban: „a görög miniszteri határozat” vagy GMH).

A jogszabályok személyi hatálya

A román és az olasz törvény a határaikon kívül élő „közösségeik” és „kisebbségeik” említésére szorítkozik. A többi vizsgált törvény ezzel szemben részletesen meghatározza azokat a kritériumokat, amelyeknek az egének eleget kell tennie annak érdekében, hogy a törvény rá is alkalmazható legyen. Ezek a kritériumok a következők:

Külföldi állampolgárság

Ez a kritérium e törvények egymással nagyon hasonló gondolatmenetéből ered, és ennek következtében valamennyi vizsgált jogszabályban megtalálható (az orosz törvény részleges kivételével). Nincs minden esetben explicit módon meghatározva (lásd a már említett román és olasz törvényeket, a bolgár törvény nem említi ezt mint kritériumot a 2. cikkelyben, de a második fejezetben már igen). A magyar törvény leszögezi, hogy a magyar állampolgárságot nem önkéntes lemondás következtében kellett megszüntetni a múltban ahhoz, hogy az egyén a törvény hatálya alá essen.

Meghatározott nemzetiséghez tartozás

Míg az olasz és a román törvény nem tartalmaz egyértelmű kritériumokat a nemzetiség megállapítására vonatkozóan, a többi vizsgált törvény, ha eltérő mértékben is, de igen.

A szlovák törvény értelmében a szlovák „etnikai származás” akár „három generációval korábbi közvetlen előd” esetében is fennáll (SZT,

2. cikkely 3. §). A bolgár törvény értelmében legalább egy bolgár származású felmenővel kell rendelkezni (BT, 2. cikkely). A magyar törvény szerint magyar „nemzetiségű” az, aki annak vallja magát (MT, 1. cikkely). Az oroszok esetében honfitársak azok, akik „azonos nyelven, valóságban, kultúrában, hagyományokban és szokásokban osztoznak, továbbá ezek közvetlen leszármazottai” (ORT, 1. cikkely).

A nemzetiséghez tartozás igazolására a szlovák törvény egy „igazolási okiratot” tesz szükségessé, amely lehet születési bizonyítvány, keresztlevelel, a nyilvántartási hivatal ilyen értelmű nyilatkozata, „nemzetiséget bizonyító okirat” vagy állandó tartózkodási engedély, ezek hiányában külföldi szlovák honfitársi szervezet írásos tanúsítványa, avagy legalább két külhoni szlovák társának nyilatkozata szükséges (SZT, 2. cikkely 4. §). A bolgár törvény értelmében az igazolást külföldi hatóságnak, a külföldön élő bolgárok egy egyesületének vagy a bolgár ortodox egyháznak kell kiállítania, ezek hiányában a bolgár származást bírói úton is igazolni lehet (BT, 3. cikkely). Az egyén „szabad döntésén kívül” az orosz törvény a korábbi szovjet vagy orosz állampolgárságot vagy az Oroszország/SZU/OSZSZSZK területén való tartózkodást vagy kivándoroltaktól való közvetlen leszármazást tanúsító „igazolási okiratokat” ír elő (ORT, 4. cikkely).

A magyar származás igazolása összetettebb. Míg a szomszédos országokban élő magyarokról szóló törvény 1. cikkelyének 1. §-a úgy értelmezhető, hogy a magyar igazolványért folyamodó nyilatkozata elégséges, úgy tűnik, hogy a szomszédos országokban a magyar nemzeti közösségeket képviselő szervezeteknek vizsgálniuk kell a kérvényező magyar származását az előírt ajánlás kiállítása – vagy megtagadása – előtt. Ugyanakkor a törvény nem részletezi azt, hogy a kérdéses szervezetek milyen kritériumokat alkalmaznak ennek során.

Külföldön való huzamos tartózkodás

A bolgár és az orosz törvény előírásai értelmében az érintett személynek egy idegen állam területén kell állandó lakhellyel rendelkeznie (a szóban forgó törvények 2., illetve 1. cikkelye). Hasonlóan rendelkezik a román törvény is (1. cikkely). A magyar törvény értelmében csak a valamely szomszédos országban (kivételez az alól Ausztria) élők jogosultak a kérdéses kedvezmények igénybevételére (1. cikkely 1. §). Az olasz törvény kizárólag a horvátországi és szlovéniai olasz kisebbségre vonatkozik.

Az anyaállami állandó tartózkodási engedély bányá

Ezt a követelményt a magyar törvény tartalmazza (1. cikkely 1. §). Tény, hogy a magyarországi állandó tartózkodási engedély megszerzése alapul szolgál a „Magyar Igazolvány” visszavonásához (MT, 21. cikkely 3 (b) §). Ezzel szemben a szlovák törvény arra ösztönzi a külhoni szlovákokat, hogy állandó szlovákiai tartózkodási engedélyért folyamodjanak (SZT, 5. cikkely 3. §). A görög különleges személyi igazolvány egyben hároméves tartózkodási engedély is (GMH, 3. cikkely).

Nyelvtudás

A szlovák törvény értelmében a „kivándoroltak” legalább passzív szlovák nyelvismerettel kell rendelkeznie, amit tevékenységének eredményeivel, a tartózkodási helye szerint illetékes szlovák szervezet írásos igazolásával vagy legalább két szlovák kivándorolt nyilatkozatával tanúsíthat (SZT, 2. cikkely 6. és 7. §).

Kulturális öntudat

A szlovák törvény feltételezi a szlovák kultúra alapszintű ismeretét, amely a nyelvismerettel azonos módon igazolható (lásd fent). A bolgár törvény „bolgár nemzeti tudatot” vár el (BT, 2. cikkely).

Házastársak és kiskorú gyermekek

A magyar törvény értelmében a kérelmezővel együtt élő házastárs és kiskorú gyermekek jogosultak a törvény biztosította kedvezmények és támogatások igénybevételére (MT, 1. cikkely 2. §). A görög miniszteri határozat kiterjeszti a görög származású albán állampolgárok számára biztosított kedvezményeket azok házastársára és leszármazottaira, ha hitelt érdemlően, hivatalos dokumentumokkal tudják bizonyítani a rokoni kapcsolatot (GMH, 1. cikkely 2. §). A szlovák törvény biztosította kedvezmények vonatkoznak a külhoniak 15 évnél fiatalabb gyermekeire, akik a Külhoni Igazolványban fel vannak tüntetve (SZT, 4. cikkely 1. §).

A törvény biztosította kedvezményekre való jogosultságot tanúsító okirat

A magyar, a szlovák és az orosz törvény a meghatározott kedvezményekre való jogosultságot egy külön okirat birtoklásától teszi függővé. Így rendelkezik a görög miniszteri rendelet is.

A szóban forgó okiratok jellege nem minden esetben azonos.

A görög szabályozás értelmében ez (megnevezése szerint is) személyazonosság igazolvány (mely tartalmazza a tulajdonos fényképét és ujjlenyomatát), amelynek érvényességi ideje három év (meghosszabbítható). Ez az igazolvány tartózkodási és munkavállalási engedély is egyben (lásd a görög közrendészeti minisztérium vonatkozó nyilatkozatát és körjegyzékét).

A szlovák Külhoni Igazolvány, amelyet meghatározatlan időre adnak ki, tartalmazza a tulajdonos személyi adatait, állandó lakhelyének címét (a kiskorú gyermekek adatait szintén fel lehet tüntetni az érintett személy kérésére, ha az összeegyeztethető a hatályos nemzetközi egyezményekkel). Ez az igazolvány önmagában nem tekinthető személyi igazolványnak, ugyanis csak a lakóhely szerinti állam által kiállított egyéb, a személyazonosság igazolására alkalmas igazolvánnyal együtt érvényes (SZT, 4. cikkely 2. §). Az igazolvány tulajdonosa azonban bebecsátást nyer Szlovákiába írásos meghívás, vízum vagy tartózkodási engedély nélkül is.

A Magyar Igazolvány – amely öt évig vagy a tulajdonos 18. életévének eléréseig, illetve 60 év feletti személy esetében határozatlan ideig érvényes – tartalmazza a tulajdonos fényképét és valamennyi személyi adatát (MT, 21. cikkely 5. §).

Az orosz törvény értelmében a „honfitársakhoz” való tartozást – az orosz vagy kettős állampolgárok számára kiadott útlevélén kívül – az Orosz Föderáció diplomáciai vagy konzuli képviselői, illetve illetékes szervei által kiállított igazolással is tanúsítani lehet (ORT, 3. cikkely). A tulajdonos fényképét nem tartalmazó igazolvány nem szolgál személyi

A tulajdonos fényképét nem tartalmazó igazolvány nem szolgál személyi igazolvánnyként.

Ami a kérdéses igazolványok kiállításával kapcsolatos eljárást illeti, az igazolványokat az anyaállam hatóságai adják ki: „egy, a magyar kormány által erre a célra kijelölt központi közigazgatási szerv” (MT, 19. cikkely 2. §); a szlovák külügyminisztérium (SZT, 3. cikkely, 1. §); az „illetékes hatóságok” vagy külföldön lévő orosz diplomáciai, konzuli képviselőket (ORT, 3. cikkely); a külföldiekért felelős rendőrkapitányság (GMH, 1. cikkely).

Az állampolgárság szerinti állam területén működő anyaállami konzulátusoknak és nagykövetségeknek is lehet szerepe az eljárásban. A szlovák törvény 1. cikkelye értelmében a Külhoni Igazolványt a szlovák missziókon és konzulátusokon is lehet kérvényezni, amelyek megküldik a kérelmeket az ügyben döntő külügyminisztériumnak. Az orosz diplomáciai és konzuli képviselők kiadhatnak orosz származást tanúsító igazolást (ORT, 3. cikkely). A görög konzuli hatóságoknak nincs és nem is lehet szerepük a folyamatban, mivel hogy a különleges görög személyi igazolvány csak a görög területen tartózkodóknak adható ki.

A magyar törvény nem ruház semmilyen feladatot a magyar konzulátusokra és diplomáciai missziókra, de érdemi szerepet ad a külföldön élő magyarok szervezeteinek a folyamatban. A Magyar Igazolványt teljesen a magyar hatóságok állítják ki, ha a kérelmező rendelkezik az ilyen, a kérelmező magyar nemzethez való tartozásáról szóló nyilatkozatának ellenőrzését és aláírása hitelesítését elvégző, valamint többek között a fényképét és személyi adatait is továbbító szervezetek valamelyikének ajánlásával (MT, 20. cikkely 1. §). A szóban forgó ajánlás hiányában a Magyar Igazolvány kiállítására nincs lehetőség, és nincsenek az ajánlás kiadását megtagadó szervezet döntésével szembeni jogorvoslati lehetőségek sem. Amint arra már az előbbiekben is utaltunk, az ajánló szervezetek által követendő kritériumok nem világosak.

Az előbbiektől lényegesen eltérő szerep hárul az ilyen szervezetekre a szlovák törvény értelmében. Az SZT 2. cikkelyének 5. §-a értelmében ezek a szervezetek tanúsíthatják az egyén szlovák kisebbséghez való tartozását, ha az nem rendelkezik a 2. cikkely 4. §-ban meghatározott hivatalos dokumentumokkal. Ezzel kapcsolatban fontos arra emlékezni, hogy a szlovák törvény egyértelmű kritériumot fogalmaz meg a szlovák származás megállapítására. Hasonlóképpen, a bolgár törvény (BT, 3. cikkely) lehetővé teszi, hogy az egyén a külföldön élő bolgárok valamely szervezete által kiadott igazolással tanúsítsa bolgár származását; mindenesetre rögzíti azt is, mi szorult bizonyításra, vagyis azt, hogy legalább egy bolgár nemzetiségű felmenő ági rokon.

A kedvezmények jellege

Oktatási és kulturális kedvezmények

Az e téren biztosított kedvezmények rendszerint: az anyaállam oktatási intézményeire szóló hallgatói ösztöndíjak; kulturális és oktatási intézmények (múzeumok, könyvtárak és archívumok) csökkentett díj melletti vagy ingyenes igénybevétele; támogatás a lakóhely szerinti államban az anyaállam nyelvén tanító oktatási intézményeknek (SZT, 6. cikkely 1. §; ORT, 17. cikkely, BT, 9. és 10. cikkely; BT, 7. cikkely; az MT 4. és 9–14. cikkelyei), a diplomák kölcsönös elismerése (lásd az Ausztria és Olaszország között kötött számos egyezményt), egyetemi posztokhoz való hozzáférés biztosítása (OT, 2. cikkely és 4. cikkely 2. §).

A fentiekben túlmenően a magyar törvény 10. cikkelyének 1. §-a rendelkezéseket tartalmaz a határokon túl élő kisebbséghez tartozó, a lakóhely szerinti államban bármilyen területen felsőfokú tanulmányokat folytató hallgatóknak adható ösztöndíjakról, függetlenül a tanulmányok oktatási nyelvtől és tartalmától.

A magyar törvény 18. cikkelye rögzíti azokat az eseteket, amelyekben Magyarország támogatást adhat a magyarok külföldön működő, a magyar kultúra, irodalom és kulturális örökség átörökítését és megőrzését végző szervezeteinek.

Társadalombiztosítás és egészségügyi szolgáltatás

A magyar törvény 7. cikkelye értelmében a Magyar Igazolvánnyal rendelkező munkavállalók egészség- és társadalombiztosítási járulékat fizethetnek. Ők a kétoldalú társadalombiztosítási egyezmények értelmében azonnali orvosi ellátásra jogosultak. A román törvény 2. cikkelye utal annak lehetőségére, hogy a román közösséghez tartozó személyek egyéni segítséget kaphassanak különleges egészségügyi esetekben. A külföldön élő szlovákok kérelmezhetik a társadalombiztosítási járulékfizetés alóli mentesítésüket külföldön, ha megfelelnek a vonatkozó törvény biztosította jogok szlovákiai igénybevételéhez előírt feltételeknek (6. cikkely 1. (d) §).

Utazási kedvezmények

E kedvezmények körébe tartoznak az anyaállamba vagy annak területén utazók számára megállapított külön díjszabások (lásd a MT 8. cikkelyét; lásd továbbá az SZT 6. cikkelyének 3. §-át, mely külön díjszabásról rendelkezik a nyugalmazott, rokkant és idős kivándoroltak részére is).

Munkavállalási engedélyek

A szlovák törvény értelmében a szlovák Külhoni Igazolvánnyal rendelkező álláskeresőknél nem kell munkavállalási vagy állandó szlovákiai tartózkodási engedélyért folyamodniuk (SZT, 6. (b) cikkely). A magyar törvény szerint kivételes esetekben három hónapot meg nem haladó érvényességű munkavállalási engedély adható a nemzeti kisebbséghez tartozó külföldi állampolgárságú személynek a munkaerőpiac előzetes vizsgálata nélkül (MT, 15. cikkely). Sőt a személyek kérhetik a munkavállalás jogi feltételei teljesítésével összefüggésben felmerült költségeik megtérítését (MT, 16. cikkely).

Mentesítés a vízumkötelezettség alól

A szlovák törvény értelmében a Külhoni Igazolvánnyal rendelkező, Szlovákia területére belépni szándékozó személyeknek nem kell vízummal vagy meghívólevéllel rendelkezniük, ha az összeegyeztethető a hatályos nemzetközi egyezményekkel (SZT, 5. cikkely 1. §). Az osztrák törvény 5. cikkelye értelmében a törvény által meghatározott dél-tiroliaknak nincs szükségük vízumra az Ausztriában való tartózkodáshoz.

Felmentés a tartózkodási engedély megszerzése alól és a tartózkodással összefüggő költségek megtérítése/mentesítés a költségek alól
A szlovák külhonosok hosszú időre nyerne tartózkodást Szlovákia területén a Külhoni Igazolvány alapján (SZT, 5. cikkely 1. §). A görög különleges személyi igazolvány egyben tartózkodási engedély is annak az érvényességéig (három év, amely meghosszabbítható) (a GMH 1. és 3. cikkelye).

A bolgárok a bolgár földön történő tartózkodásukkal vagy letelepedésükkel kapcsolatban költségek elszámolására jogosultak (BT, 6. cikkely 2. §). A román törvény lehetővé teszi a Romániában tanulmányokat folytatni szándékozó hallgatóknak, hogy ingyenszállást kaphassanak a diákszállókban a romániai tartózkodásuk időtartamára (a kormány egyéb támogatási formákat is biztosíthat) (RT, 9. cikkely).

Tulajdonoszerzés

A szlovák törvény 6. cikkelyének 2. §-a értelmében a kivándoroltak ingatlan birtokolhatnak és vásárolhatnak. A bolgár törvény szerint a rokon nemzeti kisebbséghez tartozó külföldiek részt vehetnek a privatizációban, visszaszerezhetik tulajdonukat, és örökölhetnek ingatlant (BT, 8. cikkely).

Állampolgárság megszerzése

Az orosz törvény (ORT 11. cikkelye) értelmében a „honfitársak” egyszerű kérelmükre azonnal orosz állampolgárságot szerezhetnek. A szlovák törvény értelmében a „kivándoroltak” kérvényezhetik a szlovák állampolgárságot, ha különleges személyi okokról van szó (SZT, 6. cikkely 1 (c) §-a).

A jogszabályok területi hatálya

Anemzeti kisebbséghez tartozó külföldiek rendszerint az anyaállam területén vehetik igénybe a vonatkozó törvények biztosította kedvezményeket. A magyar törvény értelmében egyes kedvezmények a lakóhely szerinti államban magyar nyelven oktató közoktatási vagy „bármely felsőfokú oktatási intézményben” tanulmányokat folytató hallgatók számára biztosított kedvezményekről; a 12. cikkelyt a külföldön élő magyar tanárok kedvezményeiről; a 13. cikkelyt a kihelyezett tanszékeken folytatott tanulmányokról; a 14. cikkelyt a „Szülőföldön nyújtható oktatási támogatásról”; a 18. cikkelyt a „Határon túli szervezetek támogatásáról”).

E. Következtetések

A kisebbségek védelméért elsősorban a lakóhelyük szerinti államok tartoznak felelősséggel. A Bizottság tudomásul veszi ugyanakkor, hogy az anyaállamok szintén szerepet játszanak a velük rokon kisebbségek védelmében és megőrzésében, és őket összekötő nyelvi és kulturális kötelek szorosan tartásának céljával és biztosításának érdekében. Európa az egymásra fonódó nyelvi és kulturális hagyományok sokféleségén alapuló kulturális egységként fejlődött; a kulturális sokféleség gazdaságot jelent, és e gazdaság elfogadása az európai béke és stabilitás előfeltétele. A Bizottság ugyanakkor úgy véli, hogy a kisebbségvédelem jelenlegi kereteinek tiszteletben tartása elsőbbséget kell élvezzen. E téren két- és többoldalú szerződések jöttek létre az európai kezdeményezések ernyője alatt. A szerződéses megközelítés hatékonyságát aláaknázhatja, ha ezeket a szerződéseket nem jóhiszeműen és az államok közötti jószomszédi kapcsolatokat alapelvek fényében értelmezik és hajtják végre. Az államok által elfogadott, a velük rokon kisebbségekhez tartozó személyek részére kedvezményeket megállapító egyoldalú intézkedések – aminek gyakorlata a Bizottság véleménye szerint még nem rendelkezik elégséges hagyománnyal (*duturnitas*) ahhoz, hogy nemzetközi szokás-sá váljék – csak akkor legitimek, ha az államok területi szuverenitásának, a megkötött szerződések betartásának (*pacta sunt servanda*), az államok közötti baráti kapcsolatok és az emberi jogok és alapvető szabadságok tisztelete, különösen a diszkrimináció tilalmának alapelveit tiszteletben tartják.

Ezeknek az alapelveknek a tiszteletben tartása a szóban forgó intézkedések egyes sajátosságainak tiszteletben tartását igényli, így különösen:

- Az állam kibocsáthat idegen állampolgárokra vonatkozó jogi aktusokat, ha ezek hatása határain belül érvényesül.
- Amikor a jogi aktusok célja, hogy hatásukat idegen állampolgárokra nézve külföldön fejtse ki, azokon a területeken, amelyek nincsenek lefedve olyan szerződésekkel vagy nemzetközi szokásokkal, amelyek megengednék az anyaországoknak az érintett állampolgárság szerinti államok egyetértésének vélelmezését, ezen egyetértést az intézkedések végrehajtása előtt kell kialakítani.
- Az állam nem ruházhat kvázi hivatalos feladatokat más államban bejegyzett civil egyesületekre. Bármilyen igazolás az állampolgárság szerinti államban (*in situ*) csak a konzuli hatóságok közreműködésével szerezhető meg, ez utóbbiak általános elfogadott rendeltetését is figyelembe véve. Előnyös, ha a vonatkozó törvények és rendeletek pontos kritériumok felsorolásával határozzák meg alkalmazási körüket. Az egyesületek tájékoztatással szolgálhatnak a kritériumok tekintetében, az azokat alátámasztó hivatalos dokumentumok hiánya esetén.
- A kisebbségeknek nyújtott kedvezményes bánásmódot szabályzó egyoldalú intézkedések, a lakóhely szerinti állam azokba történő kifejezett beleegyezése vagy azok hallgatólagos, de egyértelmű elfogadása nélkül nem éríthetnek olyan területeket, amelyeket kétoldalú szerződések már nyilvánvalóan szabályoznak. A kétoldalú szerződések végrehajtását vagy értelmezését érintő viták esetén a rendelkezésre álló valamennyi vitarendezési eljárást jóhiszeműen igénybe kell venni, és egyoldalú intézkedések csak annyiban hozhatók az anyaország részéről, amennyiben ezek az eljárások nem bizonyultak eredményesnek.
- Az anyaország által kibocsátott közigazgatási okmány csak tulajdonosának a vonatkozó törvények és rendeletek alapján járó kedvezményekre történő jogosultságát igazolhatja.
- A rokon kisebbségekhez tartozó személyeknek az oktatás és kultúra területén annyiban biztosítható kedvezményes bánásmód, amennyiben ez a kulturális kapcsolatok erősítésének legitim célját követi, és e célhoz mértén arányos.

- Az oktatáson és kultúrán kívüli területeken kedvezményes bánásmód csak kivételes esetekben adható, ha ez legitim célt követ, és a célhoz mértén arányos.

Jegyzetek

1. Azelemzés a Bizottság Titkársága figyelmébe ajánlott anyagokon alapul.
2. Néhaakétoldalú egyezmények által nem szabályozott kérdéseket, például egészségügyi és más kérdéseket, az anyaállam és a lakóhely szerinti állam regionális szervei közötti informális (magánjogi) egyezmények szabályozzák. A kedvezményes elbánás kedvezményezettjei nem feltétlenül tartoznak a kisebbséghez, de valamennyien a kisebbségek lakta térségében élnek (lásd például a Tirol és Dél-Tirol közötti kapcsolatokat).
3. A kérdéses törvényt 1997-ben módosították. Manapság a dél-tiroliak beiratkozhatnak az osztrák egyetemekre, ha német tannyelvű középiskolában végeztek, és nem csak akkor, ha a német vagy latin nyelvi kisebbséghez tartoznak.
4. A törvény 20. cikkelye nem részletezi az ajánlószervezetek szerepét. A Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma azonban rámutatott a 2001. szeptember 14-i beadványában (CDL (2001) 93), hogy feladatuk lesz a magyar kisebbséghez való tartozás objektív kritériumai fennforgásának megállapítása.
5. Ebben az értelemben érdemes megjegyezni, hogy Szlovénia és Macedónia alkotmányának azon előírásai, amelyek kisebbségeik sorsára vonatkoznak a „szomszédos országok” nemzeti kisebbségeire vonatkoznak (L. fernebb szlovén, ill. macedón alkotmány 5., ill. 49. cikkely).
6. A törvény 29. cikkely 2 (3) §-a értelmében azonban a külügyminiszter nyilatkozata helyettesítheti az ajánlószervezet ajánlását „rendkívüli méltánylást érdemlő esetben” és „meghatározott eljárás lefolytatásának akadályozottsága esetén az ügyek folyamatos intézésének biztosítása érdekében”.

BAKK Miklós

Velencei rajzolatok (1.)

Orbán Viktor és Adrian Năstase november 16-i, bukaresti találkozója mindkét fél számára kelleltenek tűnt. A magyar kormányfő visszafogottabb magatartásának oka minden bizonnyal az volt, hogy a magyar külügy még nem mérte fel igazán, mennyiben jelent fordulatot a státustörvényt promováló külpolitikája számára az Európai Bizottság nemrég ismertté vált, keményebb álláspontja. A román miniszterelnök sem törekedett belevágni valamilyen érdemi tárgyalásba, csupán egy jegyzéket nyújtott át sietve magyar kollégájának, amely lényegében ugyanazokat a kifogásokat tartalmazta, amelyeket a román külügy már papírra vetett a Velencei Bizottsághoz benyújtott beadványában. Őneki azt kell mérlegelnie az elkövetkezendő hetekben, hogy a magyar országjelentésbe foglalt, a státustörvénnyel kapcsolatos kritikai megjegyzések „reálértéke” mekkora, ha közben Günther Verheugen bővítési főbiztos is azt kéri, amit Martonyi János már a nyár folyamán felajánlott: tárgyalni a törvényt életbe léptető intézkedési csomagról kell. Verheugen szerint ugyanis az alkalmazás határozza meg, hogy sérti-e a törvény az *acquis communautaire*-t.

Lászólág nincs tehát előrelépés a két fél közötti tárgyalásokon, jöllehet egy-két kompromisszumlehetőség lassan körvonalazódik. Az egyik az lehetne, amely a státustörvény alkalmazásából valamiképpen „kivenné” a munkavállalással kapcsolatos kedvezményeket. Ez a megoldás vállalható lenne a magyar fél számára, mivel kivitelezhető volna a törvény 15–16. paragrafusára által előírt külön jogszabály révén (tehát megőrizné az eredeti magyar álláspontot, azaz változatlanul hagná a törvény szövegét), és eleget tenne a legfontosabb EU-s kifogásoknak is, amelyek minden ködösségük ellenére (a törvény egyes rendelkezései – áll a magyar országjelentésben – „*a jelek szerint* nem felelnek meg a kisebbségvédelem területén Európában uralkodó normáknak”) elsősorban a munkavállalásra vonatkoznak. Ugyanakkor elfogadható lenne a román kormány számára is, hiszen elmondhatná, hogy ezzel kiiktatta a törvény „legdiszkriminatívabb” részét, amely a munkavállalásra (egy kis csúsztatással általánossá: a „szociális területre”) vonatkozik, s a jogszabály hatályát – a Velencei Bizottság jelentésével összhangban – eredeti illetékeségi területére (kultúra, oktatás) „szorította vissza”. A másik kompromisszum a „területenkívüliséggel” kapcsolatosan fogalmazódhatna meg. A magyar kormány – szintén végrehajtási rendeletekkel – a konzulátusokra utalná a kérelmek begyűjtését, a román kormány pedig elfogadná ezt mint „az extraterritorialitás megszüntetését”. Közben az ajánlószervezetek lényegében ugyanúgy működhetnének, feladatuk csupán a megfogalmazás szintjén módosulna, mégpedig a Velencei Bizottság előírásainak megfelelően. Ezek szerint a nemzeti kisebbségek szervezetei bizonyítottan okiratok hiányában „nem kötelező erejű informális ajánlást” tehetnek az anyaállam konzuli hatóságainak.

De lehetséges-e, elérhető-e a gyors és alapvető megegyezés ilyen „technikai” megoldásokkal? Minden jel szerint: nem. Ez pedig – egyfajta politikai hermeneutikával – már a Velencei Bizottság jelentésének első vitájából is kiolvasható volt. Az október 22-én közzétett dokumentumot ugyanis mind a román, mind a magyar fél saját álláspontjának igazolásaképpen olvasta. Bizonyos értelemben joggal ugyan – a jelentés mindkét fél „javára” tartalmaz fontos megállapításokat –, az olvasatok háborúja azonban túllépett azon a határon, amelyet csupán konjunktúrális politikai okokkal, az álláspontok taktikai igazolásának és a presztízszerződések maradvékéntalan érvényesítésének szükségességével magyarázni lehet. Úgy tűnik, e vitával a román–magyar viszony konfliktusos történeté-

nek alapvető újraszubjektívizálása – újfajta diskurzusba terelése – is kezdetét vette.

Adisputában ugyanis a magyar és román önmeghatározás újrafogalmazásának igénye is tetten érhető. És erre eltérő módon (és mértékben) ugyan, de a modern politikában elterjedt ellenségeképítés eszközeivel kerül sor, azzal az ismert mechanizmussal, amely szembenállások sorával határozza meg a „kollektív személyiségeket”. Az ellenségeremtésben pedig azok a mozzanatok meghatározóak, amelyek a korábbi meggyőződés-készleteket az új megváltozott körülményekhez igazítják. A régóta fennálló ellenségeskedések – amint Murray Edelman írja – egy kiszámítható diskurzust eredményeznek, és ennek megfelelő folytonosságot a hatalom és a relatív erőforrások elosztásában. Ha változás áll be a hatalomelosztásban és az elérhető erőforrások jellegében, akkor ehhez igazodnia kell az önmeghatározásnak is, amely viszont meghatározó az ellenség politikai felhasználásában. Az önmeghatározásnak két lehetősége van: vagy új ellenségeket keres a meggyőződések kipróbált rendszeréhez, vagy átalakítja a régi ellenség képét. A státustörvény vitája tulajdonképpen arról szól, hogy miképpen alakítja át a román és magyar politikai elit a „történelmi” ellentéteket az „európaiság” versenyévé, és milyen – stratégiai érdekeit kifejező – Európa-képbe illeszti bele a szomszédokkal kialakult konfliktusait.

De mi változott meg alapvetően a román–magyar viszonyban, amely épp most, a státustörvény által generált vitában tud csak megmutatkozni? Három tényező említhetünk meg: 1. Az európai integrációs folyamatban és a gazdaság átalakításában elért eredményei alapján megnövekedett Magyarország gazdasági és diplomáciai súlya térségünkben. Bár az EU-s felzárkózás tekintetében különbségek korábban léteztek a kelet-közép-európai országok közt, ezek nem érték el azt a szintet, amelyek érvényesíthető napi előnyök formájában érzékeltették a térség belső tektonikájából adódó különbségeket. 2. Eltérő módon érinti az uniós perspektíva a csatlakozási folyamatba bekapcsolódott országok nemzetépítő folyamatait is. A státustörvény által felvetett problematika annak a jele, hogy az integrációs folyamat – a nemzetállamok részleges kiszakítása történelmi kötöttségeikből – „kinyújthatja” az uralkodó nemzetkonceptiók közötti különbségeket. Lászólág furcsa következmény ez, mivel az uralkodó gondolkodásmód szerint az Európai Unió közelsége – ha nem szünteti is meg, de – „méréseli” a nemzetállamiságot. 3. A tíz vagy tizenkét taggal bővülő Európai Unió kétségelentül más lesz, mint a jelenlegi. A felzárkózó országoknak nem sok lehetőségük van beleszólni abba a vitába, amely az Unió jövője körül folyik, azonban valamilyen módon „tenniük” kell az egyik vagy másik lehetséges forgatókönyvre. A státustörvény román–magyar vitája arra utal, hogy a csatlakozásra váró jelöltek valamilyen formában „tesznek” is Európa egyik vagy másik alternatívájára. E spekulációk egyik motíváló tényezője az, hogy milyen megoldást kínál fel az Unió a kelet-közép-európai országok felvétele során, majd azt követően e nemzetek megoldatlannak érzett kérdéseire.

Hogy e kihívás létezik, azt burkoltan a Velencei Bizottság jelentése is tartalmazza.

A jelentés kilenc olyan jogszabályt vizsgál meg, amellyel az anyaország egyoldalúan „különleges kedvezményeket vagy kedvezményes elbánást” biztosít a határain kívül élő kisebbségeknek. A kilenc jogi norma közül nyolc olyan kisebbségre vonatkozik, amely nem EU-tag európai államokban él, hét esetben pedig az anyaországa sem EU-tag. Ugyanakkor a kisebbségek „állampolgársági állama” (Románia, Magyarország, Szlovákia, Szlovénia, Orosz Föderáció, Horvátország stb.) a leg több esetben tagja az Európa Tanácsnak, követekezőképpen aláírta annak minden emberjogi és kisebbségvédelmi nemzetközi dokumentumait. Mindebből viszont a jelentés olvasója azt a következtetést vonhatja le, hogy az „egyoldalú gondoskodást” törvénybe foglaltó anyaállamok nem tartják elégségesnek az európai kisebbségvédelmi rendszerben elért eredményeket, sőt e normarendszer perspektíváit sem ítélik meg igazán pozitívan, azaz nem tekintik olyan rendszernek, amely tartós és kielégítő megoldást kínálhat.

Ugyanakkor a jelentés kielégítő és stabil megoldásként azokat a történelmi példákat (Dél-Tirol, az Åland-szigetek) hozza fel, amelyek nem az európai kisebbségvédelem rendszeréből, hanem a kétoldalú kapcsolat saját történelméből nőttek ki. Bár ez a Velencei Bizottság részéről még implicit álláspontnak sem tekinthető, azt a kérdést mindenképpen felveti, hogy az Unió bővítésének jelenlegi, stabilitáselvével logikája támogatja-e az ilyen, az államközi konfliktusokat hosszabb időn át fenntartó megoldások kialakulását.

Végül a státustörvény-típusú megoldásokról a bizottság jelentésévéől csupán annyit mondanak, hogy azok „kedvező trendet képviselnek, ha hozzá tudnak járulni a kisebbségvédelem céljainak eléréséhez”. A jelentés elemző része viszont világosan jelzi azokat a határokat, ameddig e megoldások az államközi kapcsolatok jogi és politikai rendszerében elmehetnek.

Egértelmű tehát, hogy a Velencei Bizottság jelentése nem ad választ arra, hogy az Unió bővülése a kisebbségek és nemzeti közösségek számára milyen modelleket kínál, sőt még a trendek, a lehetséges alternatívák közti feszültséget sem jelzi világosan. Ezt Romániának és Magyarországnak külön-külön kell megválaszolnia.

Folytatás a következő számunkban

Jegyzetek

1. CDL-INF (2001) 19, Strasbourg, 2001. október 22. *Joggal a demokráciáért európai bizottsága (Velencei Bizottság) jelentése* A nemzeti kisebbségek számára az anyaállamok által biztosított kedvezményes bánásmódról. Jövőhagyta a Velencei Bizottság 48. Plenáris Ülése (Velence, 2001. október 19–20.)
2. Murray Edelman: *The Construction and Uses of Political Enemies*. In: *Constructing the Political Spectacle*, 4. fejezet, *The University of Chicago Press*, 1988, 66–89. o.

BAKK MIKLÓS 1952-ben született Székelyhídon, Bihar megyében. A Kolozsvári *Krónika* megbízott felelős szerkesztője, politikai elemző. *Egy választás olvasatai*. In: *Regio*, 2000/4.

Renate WEBER

A kisebbségek védelme az európai normák szempontjából

A nemzeti kisebbségek számára az anyaállamok által biztosított kedvezményes bánásmódról készült jelentésében a Velencei Bizottság megállapította: „A legutóbbi időkig az anyaországok azon törekvése, hogy kisebbségeiknek sajátos jogokat biztosítsanak törvények vagy adminisztratív döntések útján, nem kapott különleges figyelmet, s csak kismértékben vagy egyáltalán nem keltette fel a nemzetközi közösség érdeklődését. E törvényeknek eddig semmilyen felülvizsgálatát vagy koordinálását nem kérték.” Az alábbiakban a magyar kedvezménytörvény és az európai kisebbségvédelmi normák közötti viszonyt vizsgálom néhány vitatott kérdés kapcsán.

1. A diszkrimináció kérdése

Mind a kormány, mind az ellenzék azt állítja, hogy a törvény diszkriminálja a nem magyar nemzeti kisebbséghez tartozó román állampolgárokat, mivel az előbbieket kedvezményes bánásmódban részesülnek Magyarország részéről. De lehetséges egyáltalán, hogy e helyzet valóban diszkriminatív minősüljön? Határozottan nem. Jelenleg két meghatározása van a diszkriminációnak. Az első a Faji megkülönböztetés minden formájának tilalmáról szóló nemzetközi egyezmény első cikkelyében találjuk: „Faji megkülönböztetés minden olyan különbségtétel, kizárás, megszorítás vagy előnyben részesítés, amelynek alapja a faj, aszín, a leszármazás, a nemzetiségi vagy etnikai származás, és amelynek célja vagy eredménye az emberi jogok és alapvető szabadságjogok elismerésének vagy egyenrangú élvezetének megsemmisítése vagy akadályozása apolitikai, gazdasági, társadalmi, kulturális életben vagy a közelet bármely más területén” (kiemelés tőlem – a szerző). Vagyis: egy bánásmód akkor diszkriminatív, ha megfosztja a személyt az őt megillető emberi jogok gyakorlásától. Ez azt jelenti, hogy az a bánásmód, amely egy embercsoportnak többletjogokat biztosít nemzetiségi származás vagy más alapján, nem tekinthető más személyeket diszkrimináló eljárásnak, mivel ez utóbbiak továbbra is minden akadályoztatástól vagy korlátozástól mentesen élvezhetik emberi jogukat.

Az Európai Unió 2001. június 20-án elfogadta az érintett személyek faji vagy etnikai eredetétől független, egyenlő bánásmód elvének alkalmazására vonatkozó irányelvet. A diszkriminációellenes irányelv 2. cikkelye leszögezi, hogy „közvetlen diszkriminációra akkor kerül sor, ha egy személy faji vagy etnikai alapon kevésbé kedvező bánásmódban részesítenek, mint egy másikat, ha összehasonlíthatóan hasonló helyzetben vannak” (kiemelés tőlem – a szerző). Hasonló módon határozzák meg a közvetett diszkriminációt is. A kevésbé kedvező bánásmód itt is szükséges ahhoz, hogy egy törvényről vagy magatartásról megállapítható legyen diszkriminatív volta. Nyilvánvaló, hogy a kedvezménytörvény alkalmazása során az egyetlen diszkriminatív bánásmód épp a törvény kedvezményezettjeit érinti, a magyar kisebbséghez tartozó személyeket, és semmiképp sem a többségi lakosságot vagy más kisebbségeket. A román hatóságok egyetlen állásfoglalása sem tükrözött olyasmint, hogy aggódnának egy ilyen megkülönböztetés lehetsége miatt – mintha e személyek magyar eredete felmentené a kormányt az egyes román állampolgárok oltalmának kötelezettsége alól.

2. Ugyanazok a kisebbségek, különböző védelem

Különbséget kell tennünk a nemzeti kisebbségek védelmének kötelezettsége és a kisebbségeknek az anyaország által kedvezményesen nyújtott bánásmód között. Az előbbi esetében azon államok kötelezettségéről van szó, amelyeknek területén kisebbségek élnek, és amelyeknek e kisebbségek állampolgárai. E kötelezettség a nemzetközi jog és a nemzetközi kapcsolatok tárgya, ezért megjelenik a nemzetközi és európai jog és politika sokrétű eszköztárában, amelyen belül jelenleg az Európai Tanács által elfogadott, a Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezmény a legátfogóbb dokumentum. Ami az anyaországok által a határon túli kisebbségeknek biztosított kedvezményező bánásmódot illeti, az nem szerepel egyetlen politikai vagy jogi dokumentumban sem; ez csupán az anyaországok politikai akaratának kérdése. Egy ilyen védelmi intézkedés – önmagában véve – hasznos, s a Velencei Bizottság jelentése határozottan meg is fogalmazza ezt az álláspontot: „A nemzeti kisebbségek megfelelő és hatékony védelme, mint az emberi jogok és alapvető szabadságjogok védelmének egyik aspektusa, továbbá az európai stabilitás, demokrácia, biztonság és béke előmozdításában betöltött kiemelkedő fontossága számos esetben megerősítésre és hangsúlyozásra kerül. A vonatkozó nemzetközi egyezmények maradtéltalan teljesítése – elsősorban a Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezmény a Regionális és Kisebbségi Nyelvek Chartájá, továbbá bár kevésbé specifikusan, az Emberi Jogok Európai Konvenciója – az Európai Tanács valamennyi tagállama számára prioritássá vált. Ennek ellenére a kisebbségvédelem előtérbe kerülő új és eredeti formái, különösen az anyaállamok által alkalmazottak, kedvező trendet képviselnek, ha hozzá tudnak járulni a kisebbségvédelem céljainak eléréséhez.”

Ez azt jelenti, hogy az anyaországok által a határon túli kisebbségeknek nyújtott kedvezményes bánásmód kérdésében nem beszélhetünk európai vagy nemzetközi normákról, az egyedüli normák, amelyekre hivatkozhatunk az emberi és kisebbségi jogok védelme, a nemzetközi jog általános elvei s főleg azok, amelyek az államok közti baráti kapcsolatokra vonatkoznak.

3. Néhány vitatott kérdés

a. A nemzetiségi származásra vonatkozó nyilatkozat
Néhány kérdést tisztáznunk kell annak érdekében, hogy megértsük, mi megengedett, és mi tiltott. Először is: ki kell mondani, hogy elfogadhatatlan egy személytől azt kérni, hogy vállalja nemzetiségi hovatartozását és kinyilatkoztassa azt, ha e nyilatkozat alapján diszkriminálják. De a nemzetiségi hovatartozás vállalása és szabad kinyilatkoztatása nem elfogadhatatlan dolog. Ellenkezőleg, amennyiben léteznek olyan nemzetközi dokumentumok, amelyek a kisebbségekhez tartozó egyének mint jogalanyok számára jogokat fogalmaznak meg, illetve amelyek különleges intézkedéseket írnak elő a nemzeti identitás megőrzése és támogatása érdekében, nyilvánvaló, hogy ezek gyakorlati alkalmazására nem kerülhet sor anélkül, hogy ne tudjuk, kikre vonatkoznak, s ez feltételezi az identitás vállalását és kinyilatkoztatását.

Másodszor: le kell szögeznünk, hogy egy személy nem kötelezhető nemzetiségi hovatartozása vállalására és kinyilatkoztatására, valamint az identitásából eredő jogai gyakorlására még abban az esetben sem, amikor sajátos intézkedések (pozitív diszkrimináció, affirmative action) gyakorlatba ültetéséről van szó. Ez mindig szigorúan személyes döntés eredménye, s a normák nagyon is világosak, elegendő, ha itt a Keretegyezmény 3 (1). cikkelyét idézzük: „A nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeknek joguk van dönteni abban, hogy ekként kezeljék-e őket, vagy sem, és semmilyen hátrányuk nem származhat e döntésből vagy abból, hogy gyakorolják a döntésükből fakadó jogukat.”

A harmadik vonatkozása a kérdésnek az, hogy csupán maguk a személyek nyilatkozhatnak nemzetiségi hovatartozásukról, és egyetlen szervezetnek vagy állami hatóságnak sincs joga eldönteni ezt. A Velencei Bizottság külön is figyelmeztetett azokra a kockázatokra, amelyek a kérdéssel kapcsolatosak: „bár a szomszédos országokban élő magyarokról szóló törvény 1. cikkelyének 1. paragrafusára úgy értelmezhető, hogy az igazolványért folyamodó nyilatkozata elégséges, úgy tűnik, hogy a szomszédos országokban a magyar nemzeti közösséget képviselő szervezeteknek meg kell vizsgálniuk a kérvényező magyar származását az előírt ajánlás kiállítására – vagy megtagadása – előtt. Ugyanakkor a törvény nem részletezi azt, hogy a kérvényező szervezetek milyen kritériumokat alkalmaznak ennek során.” Ez is probléma, mert megtörténhet, hogy egyes személyeknek megtagadják az ajánlás kibocsátását, és a törvény nem tartalmaz semmilyen jogorvoslati lehetőséget erre az elutasításra. Ami azt jelenti, hogy az alkalmazás folyamatában egy alapvető jog, a jogorvoslatihoz való jog sérül, amelyet mind az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, mind az Európai Emberjogi Egyezmény 13. cikkelye megfogalmaz. Felhívom azonban a figyelmet arra, hogy ebben a helyzetben a magyar kisebbséghez tartozó személyek (magukat magyaroknak vallók) esetleges diszkriminációjáról, a jogorvoslati jogától való megfosztásáról van szó, s nem a román többség vagy egy másik kisebbség hátrányos megkülönböztetéséről. A magyar kedvezménytörvénytől eltérően más jogi szabályozások – például a szlovák vagy a bolgár törvény – sokkal konkrétabb előírásokat tartalmaznak arra vonatkozóan, hogy ki milyen származásúnak vallhatja önmagát, s a vonatkozó törvények mind jogi, mind bíróságon kívüli eljárás megfogalmaznak a bizonyításra vonatkozóan.

b. A családok mint a törvény kedvezményezettjei
A román hatóságok azt állítják, hogy a státustörvény hatályának kiterjesztése a házastársra – ha az nem magyar –, valamint a kiskorú gyerekekre ellentmond a nemzeti kisebbségek védelméről szóló normáknak. Egy, a Népszabadságnak 2001. szeptember 19-én adott interjújában Adrian Năstase kormányfő kifejtette, hogy mit kifogásolnak a kedvezménytörvényben a román hatóságok. Közöttük azt is, hogy „léteznek a más nemzetiségű házastársra és kiskorú gyerekekre vonatkozó cikkelyek, holott ezeknek semmi közük nincs a kisebbségvédelemhez”. Ez a megközelítés teljes mértékben abszurd. Ha megnézzük a kisebbségvédelemmel kapcsolatos dokumentumokat, főleg a Keretegyezményt, azt látjuk, hogy a védelem tekintettel van a családra, még akkor is, ha ez nem nyilvánvaló. Máskülönben ebből az következne, hogy a házastársat nemzetiségi hovatartozása alapján diszkriminálnánk, ami elfogadhatatlan. Képzelnék el – például –, hogy hogyan alkalmaznák a gyakorlatban az anyanyelv használatának a jogát a magánéletben (Keretegyezmény, 10. cikkely): gyakorlatilag megengedett lenne azokban a családokban, amelyekben a házastársak azonos nemzetiségűek, de tiltott lenne a egyes családokban. Ami a gyerekeket illeti, mondanunk sem kell, hogy az oktatáshoz való jog inkább rájuk vonatkozik, mint a szülőkre, a Gyermek Jogairól Szóló Keretegyezmény pedig nemcsak a két szülő felelősségét állapítja meg gyerekeik nevelésében (18. cikkely), hanem a gyermek jogát is, hogy az oktatás révén kifejlessze kulturális identitását (29. cikkely, c. pont).

c. Magyar igazolvány?

Többen elmondják, neveltséges az az igazolvány, amely a nemzetiségi hovatartozást igazolja. Még ha így lenne is, mindenképpen legitímnek számítana, amennyiben nem diszkriminálná birtokosát. Valószínűleg más megnevezést is lehetett volna találni rá, a Velencei Bizottság például „kedvezményre jogosító okiratról” beszél. Ugyanakkor legyünk realisták és fogadjuk el, hogy az okirat alapja, megnevezésétől függetlenül, birtokosának nemzetiségi hovatartozása.

Ami a dokumentum jellegét illeti, a Velencei Bizottság elemzése kimutatta, hogy a magyar törvény a többihez hasonló: „a »Magyar Igazolvány« tartalmazza a tulajdonos fényképét és valamennyi személyi adatát”.

„A görög szabályozás értelmében ennek az okiratnak a megnevezése (a tulajdonos fényképét és újjelnyomatát tartalmazó) személyi igazolvány, amely érvényességi ideje három év (megboszabbítható); ez az igazolvány tartózkodási és munkavállalási engedély is egyben.”

„A szlovák »Külhoni Igazolvány«, amelyet meghatározatlan időre adnak ki, tartalmazza a tulajdonos személyi adatait, állandó lakóhelyének címét (a kiskorú gyermekek adatait szintén fel lehet tüntetni az érintett személy kérésére, ha az összeegyeztethető a hatályos nemzetközi egyezményekkel). Ez az igazolvány önmagában nem tekinthető személyi igazolványnak, ugyanis csak a lakóhely szerinti állam által kiállított egyéb, a személyazonosság igazolására alkalmas igazolvánnyal együtt érvényes. Az igazolvány tulajdonosa azonban

bebocsátást nyer Szlovákiába írásos meghívás, vízum vagy tartózkodási engedély nélkül is.”

Ugyanakkor a jelentés leszögezi: „Abban a mértékben, amennyire a kérvényes igazolványok megkönnyítik a szóban forgó kedvezményiek igénybevételét, a Bizottság elismeri, hogy az igazolványok hasznosak lehetnek. Ugyanakkor észrevételezi azt is, hogy több országban ezek az igazolványok rendelkeznek a személyi igazolványok jellemzőivel: tartalmazzák a tulajdonos fényképét, valamennyi személyi adatát, és utalnak annak a származására. Nagyon valószínű, hogy ezeket az igazolványokat személyi igazolványként használják tulajdonosaik, legalábbis az anyaállam területén.”

Ebben a formában az igazolványok politikai köteleket teremtenek az igazolványokat birtokló külföldiek és anyaállamuk között, ami érthető aggodalmat kelt a lakóhely szerinti államokban, amelyekkel a Bizottság véleménye szerint a kérvényes igazolványok megalkotására irányuló tevékenység előtt konzultálni kellett volna.”

Egy másik aggodalomra okot adó körülmény az okiratok birtokosainak adatvédelmével kapcsolatos. Az Emberi Jogok Európai Egyezményének 8. cikkelye kimondja a magánélethez való alapvető jogot, az Európai Emberjogi Bíróság joggyakorlata pedig világosan leszögezi, hogy a személyes adatok védelme a magánélet területére tartozik. Elfogadhatatlan lenne, hogy a magyar kormány, mely összegyűjti a szomszédos államokban élő magyarokra vonatkozó adatokat azzal az egyedüli céllal, hogy biztosítsa számukra a törvény által előírt kedvezményeket, átadja ezeket az információkat más államok hatóságainak, köz- vagy magánintézményeknek, beleértve a pártokat vagy kisebbségi szervezeteket, hogy azok más célra használják fel ezeket az adatokat (a közösség belső megszerzése, belső választások stb.).

Ugyancsak ezen okmány kidolgozásáról szólván, érdemes megemlíteni, hogy a román kormány nyilvánította egyet nem értését mind a kisebbségi szervezetek, mind a magyar kormányt tulajdonított szerepelt kapcsolatban. 2001. október 19-i sajtónyilatkozatában kifejti: „Módszertani kellene a törvény azon előírásait, amelyek alapján a magyar állam megbízásával rendelkező szervezetek ajánlásokat adnak szomszédos államok polgárainak etnikai hovatartozására vonatkozóan... Felül kellene vizsgálni az okirat kiadására vonatkozó eljárást, amely jelenleg kapcsolat sokaságát írja elő az egyes személyek és a magyar állami hatóságok közt.” Valójában, a kérdés mindkét vonatkozását vizsgálva, a Velencei Bizottság egészen más következtetésre jutott: „A Bizottság véleménye szerint az ilyen szervezetek szerepét nem lehet kizárni, ha azok az anyaállam által kért pontos, jogszabályokban meghatározott és egyéb bizonyító erejű okiratok hiánya miatt szükséges információk megadására szorítkoznak, vagy nem kötelező erejű információs ajánlást tesznek az anyaállam konzuli hatóságainak”. Ami pedig a magyar állami hatóságok szerepét illeti, a Bizottság megállapította, hogy épp azoknak a feladata – és nem más intézményeké –, ezeknek az okiratoknak a kibocsátása.

d. Szociális előnyök

Bár bizonyos árnyalatokkal, de alapján véve a román kormány is egyetért az oktatás és a kulturális identitás támogatásával, viszont vehemensen ellenzi azokat az előírásokat, amelyek lehetővé teszik a három hónapos magyarországi munkavállalást, valamint a társadalom- és egészségbiztosítást. A budapesti hatóságok azzal érveltek, hogy elsősorban a valóság készítette őket arra, hogy munkalehetőséget ajánljanak a szomszédos országokban élő magyaroknak, éspedig az az ismert tény, hogy mindenképpen sokan jönnek Magyarországra dolgozni, de főleg „feketemunkát” végeznek. Ebben a helyzetben a szociális intézkedéscsomag meghozatala nem jelent egyebet, mint e személyek gazdasági és szociális jogainak a tiszteletben tartását, azon jogokét, amelyek a mindkét állam által elfogadott Európai Szociális Chartában is szerepelnek.

4. A területen kívüli és a kétoldali szerződések

„A Bizottság megítélése szerint az a pusztán tény, hogy egy adott jogszabály cizettjei külföldi állampolgárok, nem jelenti a területi szuverenitás elvének megsértését.” Másrészt a Velencei Bizottság megerősítette, hogy vannak nemzetközi jogi elvek, amelyeket tiszteletben kell tartani. A Keretegyezmény 2. cikkelyére hivatkozik: „Jelen Keretegyezmény előírásait jóbizeműen kell alkalmazni, a megértés és tolerancia szellemében, valamint a jószomszédság, az államok közti baráti és együttműködési kapcsolatok elvének megfelelően”. Ami a kétoldali egyezményeket illeti, egy nemzetközi jogi elv, a Pacta sunt servanda elve azt kéri az államoktól, hogy ezen egyezményeket jóbizeműen teljesítsék. Ez azt is magában foglalja, hogy kétoldali konzultációra kell sort keríteni a közös érdekű kérdésekben. A jelentés leszögezi: „A kisebbségeknek nyújtott kedvezményes bánásmódot szabályzó egyoldali intézkedések, a lakóhely szerinti állam azonban történő kifejezett beleegyezése vagy azok hallgatóságos, de egyértelmű elfogadása nélkül nem érthetnek olyan területeket, amelyeket kétoldali szerződések már nyilvánvalóan szabályoznak”. És ennek komoly oka van: „Akétoldali szerződések végrehajtását vagy értelmezését érintő viták esetén a rendelkezésre álló valamennyi vitarendezési eljárást jóbizeműen igénybe kell venni, és egyoldali intézkedések csak annyiban hozhatók az anyaország részéről, amennyiben ezek az eljárások nem bizonyultak eredményesnek.”

Milyen kihatásai lesznek a törvény alkalmazásának? Hogy előírásai bizonyos mértékben papíron maradnak vagy alkalmazásra kerülnek, az tekintettel a vele járó nagy költségekre is, hamarosan megtudjuk. Főleg ha figyelembe vesszük azt is, hogy egyes előírások – mint például a munkavállalásra és a társadalombiztosításra vonatkozóak – időben korlátozott érvényűek, csupán Magyarország EU-taggá válásáig hatályosak, amire 2004-ben biztos sor kerül.

Fordította: BAKK Miklós

RENATE WEBER 1955-ben született Botoșani-ban. A bukaresti ügyvédi kamara tagja, az emberi jogok kérdésének szakértője, az SNSPA Politikai Tudományok Karának adjunktusa, a Nyílt Társadalomért Alapítvány elnöke. *Constitutionalism as a Vehicle for Democratic Consolidation in Romania*. In: Jan Zielonka (szerk.), *Democratic Consolidation in Eastern Europe*, Oxford University Press, 2001; *Police Organization and Accountability: A Comparative Study*. In: Andras Kadar (szerk.), *Police in Transition*, Central European University Press, 2001.

KÁNTOR Zoltán

A státustörvény és a Velencei Bizottság: reflexiók a kisebbségvédelemre

A státustörvény gondolata 1999 őszén merült fel, és végül 2001. június 19-én szavazta meg a magyar országgyűlés. A törvényhozási folyamatban a központi kérdés a törvény koncepciója, a jogalkotás meghatározása („ki a magyar”) és az ajánlóirodák hatásköre. Mindez a magyar nemzetpolitika, a román–magyar viszony és az európai kisebbségvédelem keretében értelmezhető.

Nem tisztem eldönteni, hogy a Velencei Bizottság jelentése melyik félnek adott (inkább) igazat. Viszont a jelentés és annak háttere – megadott szempontok szerinti – elemzése megengedi néhány következtetés levonását.

Nézetes szerint a román diplomácia magát a kedvezménytörvényt ellenkezte, amelyet – jogosan – a magyar nemzetpolitika eszközeként tekint, és amely a kisebbségi nemzet- és társadalomépítést támogatja. A törvény elfogadását megelőző, illetve az azutáni időszakban Románia több kifogást emelt a kedvezménytörvény ellen, amelyeket végül a Velencei Bizottsághoz 2001. június 21-én beadott dokumentumban összegez.¹ A dokumentumban a román fél elsősorban a státustörvény pozitív diszkriminációra, a törvényextraterritoriális hatályára, valamint a szociális jellegű rendelkezések-re vonatkozóan fogalmazza meg a fenntartásokat. A magyar diplomácia, ellenlépésként, egy másik beadványt fogalmaz meg, amelyet 2001. június 19-én nyújt be a Velencei Bizottsághoz, amelyben a bizottság véleményét kéri a státustörvényhez hasonló európai törvényekre vonatkozóan.² A Velencei Bizottság 2001. október 19-én hozta nyilvánosságra jelentését,³ amelyet mind a román, mind a magyar fél saját győzelmeként értelmezett.

Főként kiemelünk, hogy a magyar diplomácia – amellyel együtt egyetemesen reagált a román fél lépésére – gyakorlatilag kemény, akár támadónak is nevezhető, kisebbségvédelmi lépést tett. Nem csupán a kedvezménytörvényvetete védelmébe, hanem a határokon túl élő kisebbségek támogatása európai gyakorlatának a kérdését vetette fel. Habár nem mozog otthonszerűen a kisebbségvédelemben, az a benyomásom, hogy a magyar beadvány meglepetésszerű volt, és miután a Bizottság a magyar beadvány logikáját mentén kivizsgálta a kérdést, elemzése és javaslatai új kisebbségvédelmi korszak kezdetét jelentik.⁴ Jelen tanulmányunk szempontjából az igazán lényeges kérdés az, hogy a Velencei Bizottság legitímnek tekinti azt az elvet, hogy az anyaország támogassa a határain kívül élő kisebbségeket, és azt nem tekinti sem pozitív diszkriminációnak, sem extraterritoriális hatályúnak.⁵ Ezzel implicit módon elismeri – ellentétben az eddigi kisebbség-meghatározásokkal –, hogy a nemzeti kisebbségeknek van (lehet) anyaországuk.⁶

Az anyaország, anyaaállam egyetlen kisebbségmeghatározásban sem jelenik meg. Szemléltetésképpen, nézzünk meg két kisebbségmeghatározást. Az egyiket épp a Velencei Bizottság dolgozta ki 1991-ben: „Olyan csoport, amely számban kisebb, mint azon állam népességének fennmaradó része, amelynek tagjai, bár az adott állam polgárai, olyan etnikai, vallási vagy nyelvi ismérvekkel rendelkeznek, amelyek különböznek a népesség többségétől, és az az akarat vezérli őket, hogy megvédelmezzék kultúrájukat, hagyományait, vallásukat vagy nyelvüket.”

A leginkább elfogadott, Capotorti-féle nemzetikisebbség-meghatározás pedig így hangzik: „Olyan nem domináns csoport, amely lélekszámban kisebb az állam népességének többi részénél, s amelynek tagjai – mint az adott állam szülöttei (nationals) – olyan etnikai, vallási vagy nyelvi jegyekkel rendelkeznek, amelyek különböznek az állam népességének többi részétől, és olyan szolidaritásérzést tanúsítanak, még ha csak burkolt formában is, amely kultúrájuk, hagyományai, vallásuk vagy nyelvük megőrzésére irányul.”

Láthatjuk, hogy egyik meghatározás sem említi az anyaországot. Természetesen nem mindegyik kisebbség rendelkezik anyaországgal, ezért általában meghatározó tényező sem lehet. Viszont a térségünkben, de facto, nagyon sok kisebbség rendelkezik anyaországgal, és ez az anyaországvalamilyen módon támogatja a határaikon túl élő nemzeti kisebbségeit. A „gond” elsősorban azokkal a nemzeti kisebbségekkel van, amelyek nemzetépítési politikát folytatnak, s ehhez az anyaország általában – valamilyen formában – támogatást nyújt. Ilyen kisebbség a romániai magyarság is, és ugyanez elmondható a szlovákiai magyarokról is.⁷ Ezek a kisebbségek olyan nemzetállamokban élnek, amelyek a maguk részéről ugyancsak nemzetépítő politikát folytatnak. A két párhuzamos nemzetépítési politika gyakorlatilag – ha nem is erőszakos, de – feloldhatatlan konfliktust eredményez. Ezért ha az anyaország – bármilyen formában is – támogatja a nemzeti kisebbséget, egyben annak nemzetépítését is támogatja. Az európai kisebbségvédelem nagy hangsúlyt helyez a kétoldalú együttműködésre és az ezen belüli problémakezelésre. Viszont, meglátásom szerint, ezek a „jósomszedságon” alapuló egyezmények nem működnek. Az állam és a nemzeti kisebbségek közötti viszonyban nem arról van szó, hogy a kisebbségek egyszerűen megőrizni akarják nyelvüket és kultúrájukat (azt is, természetesen), hanem meg akarják teremteni azokat az intézményeket, kereteket, amelyek biztosítják a nemzeti kisebbség fennmaradását és prosperálását. Ha csupán megőrzésről lenne szó, az gyakorlati-

lag lassú, de biztos asszimilációt eredményezné. Ezért a kisebbségek számára nem elégséges a jelenlegi kisebbségvédelmi szabályozás. Az külön kérdés, hogy az állami álláspontokat előtérbe helyező EU-s kisebbségvédelmi politika gyakorlatilag nem a kisebbségek szemszögéből, hanem az elképzelt stabilitásra tekintettel határozza meg a kisebbségi jogokat.

A következőkben megvizsgálom a Velencei Bizottság általam legfontosabbnak tartott következtetéseit.

Az állam és az anyaország viszonyáról a Bizottság megállapítja, hogy minde két fél rendelkezik jogosultságokkal.

„A kisebbségek védelméért elsősorban a lakóhelyük szerinti állam tartozik felelősséggel. A Bizottság kimondja azt az alapvető elvet, hogy az anyaállamok szerepe játszanak kisebbségek védelmében és megőrzésében, az őket összekötő nyelvi és kulturális kötelékek szoros tartásának céljával.”

Kisebbségvédelmi alapelv, hogy a területén élő kisebbségekkel szemben az illető állam tartozik felelősséggel. De ha nem is tekinthető a kisebbség-meghatározás részének, a Bizottság kimondja azt az alapvető elvet, hogy az anyaállam szerepe játszhat kisebbségeinek védelmében. A kérdés úgy is feltehető, miért szükséges, hogy az anyaállam szerepet vállaljon ebben. Minden túlzás nélkül állíthatjuk, hogy térségünkben éppen azért, mert az illető állam, amelyben a kisebbségek élnek, nem biztosítja megfelelően a kisebbségek védelmét. Ezt a kérdést meg lehet közelíteni jogilag, és hivatkozni lehet a különböző kisebbségvédelmi dokumentumokra. De ez nem vizközelebb a kérdés megértéséhez és megoldásához. Könnyűszerrel bebizonyítható – például Románia esetében éppen a magyar kisebbségre vonatkozóan – az is, hogy megfelelő módon védelmezi azt, és az is, hogy igen keveset tesz annak érdekében. A romániai magyar kisebbség és a magyar államszubjektív módon azt érzi, hogy a romániai magyar kisebbség jogainak biztosítottak Romániában. Egyéni szinten talán igen, és a kisebbségekhez tartozó egyének társadalmi integrációjára vonatkozóan sem lehet túl sok kifogást emelni. De ez nem elégséges a kisebbségek kulturális (érett nemzeti) reprodukciójához, ami minden kisebbségpolitika alapvető célja. Ilyen értelemben a nemzeti kisebbség elvárja, hogy az anyaország kompenzálja valamilyen módon, és ezt az anyaország meg is teszi. Státustörvénnyel vagy anélkül.

Alapjában véve a Velencei Bizottság elfogadhatónak tartja a kedvezményeket, de csak bizonyos megszorításokkal.

„Az államok által elfogadott, a kisebbségekhez tartozó személyek részére kedvezményeket megállapító egyoldalú intézkedések – aminek gyakorlata a Bizottság véleménye szerint még nem rendelkezik elégséges hagyománnyal (dítumálás) ahhoz, hogy nemzetközi szokássá váljék – csak akkor jogszerűek, ha az államok területi szuverenitásának, a megkötött szerződések betartásának (pacta sunt servanda), az államok közötti baráti kapcsolatok és az emberi jogok és alapvető szabadságok tisztelete, különösen a diszkrimináció tilalmának alapelveit tiszteletben tartják.”

Érdemes figyelni a megfogalmazásra, miszerint ezek az intézkedések még nem rendelkeznek elégséges hagyománnyal. Ezzel a Bizottság jelzi, hogy ebben az irányban történhet elmozdulás, és szerintem nem kizárt, hogy általánosan elfogadott kisebbségvédelmi alapelvvé válhat. Viszont a jelentés hangsúlyozza, hogy ezek a kedvezmények csak akkor jogszerűek, ha a területi szuverenitást, a megkötött szerződéseket, az államok közötti baráti kapcsolatokat tiszteletben tartják. Hasonlóan érvényes ez az emberi jogokra és a diszkrimináció tilalmára. Tehát ez az a keret, amelyben az anyaország kedvezményekben részesítheti a határain túl élő kisebbségeit. Ha azt pusztán jogilag értelmezzük, akkor nem jutunk előre. Gondolok itt elsősorban a baráti kapcsolatokra. Mit ért a jog ezáltal? Az alapszerződés aláírása azt jelenti, hogy létrejött a baráti viszony? Baráti viszony nem lehet szerződéssel teremteni. Szociológiailag, politológiailag vizsgálva a kérdést talán egy kicsit világosabban láthatunk. Abból lehet kiindulni, hogy a magyar kisebbségek helyzete miatt Magyarország és szomszédai között valamilyen feszültség létezik. Mint ahogy létezik a magyar kisebbségek és azon államok között is, amelyben élnek. Ezt természetesen lehet történelmi okokkal is magyarázni, de jobban megközelíthető a kérdés, ha a különböző nemzeti – kisebbségi vagy többségi – csoportok nemzeti alapon való intézményesülését (nemzetépítését) vizsgáljuk. Így beemelhetjük az elemzésbe a kisebbségeket is, amelyekről a Velencei Bizottság nagyon keveset mond.⁸ Ezzel eljutunk ahhoz az alapvető megállapításhoz, hogy az európai kisebbségvédelem nem tekinti összefüggésében a kérdést. A kisebbség ezekben a dokumentumokban mint védelemre és támogatásra szoruló csoport jut szerephez, de a kisebbségek belső dinamikájáról, az általuk folytatott politikának a jogosultságáról nincs szó. Míg a meghatározásokban láttuk, hogy a nemzeti kisebbségek megőrizhetik identitásukat, és a Velencei Bizottság javaslataiból azt is láttuk, hogy milyen keretek között támogathatják őket, arra vonatkozólag semmi sincs, hogy egy nemzeti kisebbség milyen intézményeket, jogokat (természetesen kollektív jogokra gondolok) követelhet annak érdekében, hogy ezt megvalósítsa.

Az anyaország és a törvény alkalmazásáról a következőképpen fogalmaz a Bizottság: „Az állam nem ruházhat kvázi hivatalos feladatokat egy más államban bejegyzett civil egyesületre. Bármilyen igazolás az állampolgárság szerinti államban (in situ) csak a konzuli hatóságok közbejöttével szerezhető meg ez utóbbiak általánosan elfogadott rendelkezését is figyelembe véve. Előnyös, ha a vonatkozó törvények és rendeletek pontos kritériumok felsorolásával határozzák meg alkalmazási körüket. Az egyesületek tájékoztatással szolgálhatnak a kritériumok tekintetében, az azokat alátámasztó hivatalos dokumentumok hiánya esetén.”

Elméleti szempontból ez talán a legérdekesebb paragrafus, főleg a második részre. Az első részete tulajdonképpen megkönnyíti a magyar állam dolgát. Az mindig is problematikusnak tűnt, hogy egy közigazgatási ügyben nem magyarországi tisztviselők vegyenek részt. Viszont a konzulátusok felhasználása ebben a kérdésben politikailag igen kockázatosnak tűnt. Ezt a problémát gyakorlatilag megoldotta a Bizottság. A határon túli magyar szervezetek által létrehozott „ajánlóirodák” ezáltal „tájékoztató irodák” lesznek. A gyakorlatilag ugyanazt a funkciót fogják betölteni, mint ahogy az a törvényhozó elképzeléseiben szerepelt.

Az igazán izgalmas kérdés a személyi hatály meghatározása. A szabad identitásválasztás elve alapján, a státustörvény került az objektív kritérium-

mok meghatározását. A Velencei Bizottság pedig épp ezt javasolja. Érdekes, mivel gyakorlatilag ezt teszi.

Ennek szellemében, a 2001. október 15–16-i MÁÉRT-konferencián⁹ a résztvevők a jogosultak körét úgy határozták meg, hogy az kerülhet a törvényhatálya alá, aki magát magyarnak vallja, tud magyarul, illetve eleget tesz a következő három kritérium egyikének: 1. valamely bejegyzett magyar szervezet nyilvántartott tagja; 2. valamely egyházi nyilvántartásban magyar-ként tartja számon; 3. az állampolgársága szerinti állam magyarként tartja nyilván.

Továbbra is alapvető a felvállalt önidentifikáció. A magyar nyelv ismerete a legfontosabb objektív kritérium, de mint azt Renan óta tudjuk, ez nem meghatározó kritérium. Emellett valamilyen magyar intézményhez való tartozást kell bizonyítani, vagy azt, hogy az illetőt az állam magyarként tartja nyilván. Romániában ez utóbbi igen kevés hivatalos dokumentumban jelenik meg, de ismereteim szerint például Jugoszláviában ez eredményesen használható.

Végül megemlíteném továbbra is a „ki a magyar” kérdés marad a központi, és továbbra is szimbolikusan a magyar állam és az illető nemzeti kisebbség határozza meg a kisebbségi magyarokat.

A kedvezményekről és a vitás kérdésekről a következőképpen fogalmaz a Bizottság: „A kisebbségeknek nyújtott kedvezményes bánásmódot szabályozó egyoldalú intézkedések, a lakóhely szerinti állam azokba történő kifejezett beleegyezése vagy azok hallgatólagos, de egyértelmű elfogadása nélkül nem érhetnek olyan területeket, amelyeket kétoldalú szerződések már nyilvánvalóan szabályoznak. A kétoldalú szerződések végrehajtását vagy értelmezését érintő viták esetén a rendelkezésre álló valamennyi vitarendezési eljárást jóhiszeműen igénybe kell venni, és egyoldalú intézkedések csak annyiban hozhatók az anyaország részéről, amennyiben ezek az eljárások nem bizonyultak eredményesnek.”

Első olvasatra egyértelmű ez a paragrafus, viszont hogy melyik fél mit ér eredményes eljárás alatt, az nagyon könnyen megjósolható. Míg Románia megoldottnak tekinti a kisebbségi kérdést, addig Magyarország (és az RMDSZ) kételyeit fejezi ki eziránt.

Akultúra és oktatás területén nyújtott kedvezményes bánásmód elfogadott, de nem az az egyéb, például a szociális kérdések és a munkavállalás terén. „A kisebbségekhez tartozó személyeknek az oktatás és kultúra területén az anyaország annyiban biztosíthat kedvezményes bánásmódot, amennyiben ez a kulturális kapcsolatok erősítésének legitím célját követi, és e célhoz mérten arányos. Az oktatáson és kultúrán kívüli területeken kedvezményes bánásmód csak kivételes esetekben adható, ha ez legitím célt követ, és a célhoz mérten arányos.”

Aparagrafus végén a szövegezők engedékenyebben fogalmaznak, és egy kis kaput teremtenek. Hogy mi a legitím cél, az megint interpretáció kérdése. Például ha legitím célnak fogadható el, hogy az identitás megőrzéséhez a személyek anyagi jóléte is szükséges, akkor akár legitím célnak is tekinthető az egyéb, kultúrán és oktatáson kívüli területeken nyújtandó kedvezmény. De ennek a kérdésnek a mélyebb boncolgatása túlmutat ennek a cikknek a keretein.

A Velencei Bizottság javaslataira vonatkozóan a magyarországi álláspont az, hogy a kedvezménytörvényen nem kell módosítani, és az mindenképpen hatályba lép 2002. január 1-jén. Viszont a Bizottság egyes javaslatai megkérdőjelezik a törvény néhány paragrafusát, ezeket a magyar kormány a végrehajtási utasításoknál fogja figyelembe venni. Természetesen vitatható, hogy a törvényt kellene-e módosítani, vagy elég azt a végrehajtási utasításokban korrigálni, de ez már inkább a bel- és külpolitikai preszízsharc területére.

Fentebb azt állítottam, hogy maga a törvény, valamint a Velencei Bizottság javaslatai új korszakot nyithatnak a kisebbségvédelemben. Az utóbbiak hivatkozási alapul szolgálnak majd a továbbiakban. És ki kell mondanunk, hogy a javaslatok túlmutatnak az eddigi kisebbségvédelmi paradigmákon. Csak így érthető meg a kisebbségi főbiztos heves reakciója, amelyet egyértelműen a Velencei Bizottság javaslataira tett.¹⁰ Nehéz megjósolni, hogy ez milyen hatással lesz a politikai stabilitásra, amely az európai kisebbségvédelem külső fogalma, de valamilyen formában megkérdőjelezi a kisebbségi kérdéshez való eddigi hozzáállást. A státustörvény és a Bizottság javaslatainak értelmezése további viták tárgya lesz Magyarország és a szomszédos államok között, de ez nem olyan lényeges kérdés, mint az, hogy a határon túli kisebbségek támogatásának elve európai kérdéssé vált.

Jegyzetek

- ¹ *The Official Position of the Romanian Government on the Law on Hungarians Living in Neighbouring Countries*
- ² *Paper Containing the Position of the Hungarian Government in Relation to the Act on Hungarians Living in Neighbouring Countries*
- ³ European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission): *Report on the Preferential Treatment of National Minorities by their Kin-state*
- ⁴ Ezzel nem állítom, hogy ennek hatása a közeljövőben érződni fog, csupán azt, hogy a jövőben nem lehet nem létezőnek tekinteni a Velencei Bizottság jelentését.
- ⁵ Ezzelről állítom, a státustörvényre később kitérek.
- ⁶ A jobban „kin-state”, a szociológiában pedig a „external national homeland” (Rogers Brubaker) fogalmak felelnek meg – habár nem egészen pontosan – az anyaország fogalomnak.
- ⁷ Nem véletlenül épp Románia és Szlovákia kifogásolja a leginkább a státustörvényt.
- ⁸ Igaz ugyan, hogy nem a kisebbségek jogairól kérték ki a Bizottság véleményét, de a fentebb említett kisebbségmeghatározásoknál azt láttuk, hogy az anyaország nem szerepel, a Velencei Bizottság javaslataiban pedig a nemzeti kisebbségekről nincs szó.
- ⁹ A Magyar Állandó Értekezlet IV. Ülésének Zárónyilatkozata, Budapest, 2001. október 26.
- ¹⁰ Rolf Ekeus, *Sovereignty, Responsibility, and National Minorities*, 2001. október 26.

KÁNTOR ZOLTÁN 1968-ban született Temesváron. Szociológus, politológus, a budapesti Teleki László Intézet munkatársa, vendégtanár Kolozsváron és Temesváron. *Kisebbségi nemzetépítés. A romániai magyarság mint nemzetépítő kisebbség.* In: *Regio*, 2000/3. Az RMDSZ a romániai kormányban 1996–2000 (Bárdi Nándorral), In: *Regio*, 2000/4.

VISKY András

Har-Kov*-kommentárok

(Sziámi ikrek)

Erdély a maga köztességében olyan rémálom, amelyet egyszerre ketten álmodnak: Románia és Magyarország. Két ország, amelyet ugyanaz a testetlen félelem köt össze. Következésképpen mindkettő Erdély megszüntetésén fáradozik, a maga eszközeivel. Alapvetően nincs mit kezdeniük vele, a történelmi sántái labdajáték pedig, amit a régióval űznek, mindkét játékost módfelett kifárasztja, még mielőtt megnyugtatóan magának tudhatná a szerzeményt. Erdély megnyerése, sietős gyarmatosítása olyannyira elgyötör, az éppen győztes ország potenciálját olyannyira elhasználó célkitűzésnek mutatkozik, hogy előbb-utóbb, „minden gondolat legalján” fölmerül a tartomány megszüntetésének a lehetősége. A „végleges” vagy a „megnyugtató” megoldás. És milyen igaz: a végleges megoldás, az a legmegnyugtatóbb.

(A Megtartó)

A kis feladatok szemszögéből igenis fontos kérdés az egyébiránt arctalanító százalékarányok ügye, amit folyton-folyvást szóba hoznak. 75% versus 25%; 93% versus 7%. Meglehetősen problematikus ügy felőgni a különbséget, hogy a nagyobb tömbnek Isten és az ősök előtt szent kötelessége a kisebbik tömböt asszimilálni, elűzni, felszámolni, az otthonossághoz való jogát folyvást kétségbe vonni stb. A társadalmi szerződésnek a „szabad önkoriátózás” elve és gyakorlati meghaladhatatlan feltétele.

(Kérdés)

Vajon Erdélyben van-e még egyáltalán értelme az olyan szó szerkezetnek, hogy „román/magyar föld”? Vagy: „román kenyér” versus „magyar kenyér”.

Kisebbségben lenni a saját hazában: ez is csak az uralkodó nemzet vagy nyelv, tehát a bekebelező, gondosan fenntartott és ápolott konfliktualitás alapján lehetséges. Az én hazám például nem Magyarország. Kisebbség vagyok, a saját hazámban, de „a megoldást” nem abban látom, hogy valamiféle, magát mindenek előtt és felett magyarnak valló politikai elit kerüljön kormányra, ami persze nyilván lehetetlen is. Észak-Olaszország és Dél-Olaszország is „olasz föld”, de ez aligha hangozhat el érvként a regionális különbségek vitájában.

A regionalizmus (ön)értékeire mindazonáltal nem a „magyar elem” fogaravezetni a román közvéleményt, hanem a küszöbön álló, aligha elkerülhető román-román párbeszéd, a háromszögű kerekasztalnál.

Erdély, Moldova, Havasalföld: a kulturális és civilizációs különbségek olykor bizony szembeszökőek.

(Így írunk mi)

„A 'fekete március' [értsd: a marosvásárhelyi véres összetűzések 1990 tavaszán] óta feltűnt vagy tízezer ismeretlen a városban. Nem tudni, honnan, csak azt tudni, mi célból...” – olvassom a *Háromszék*-ben. Az éjszaka kellős közepén hazafelé tartó, egy nonstop üzemelő játékterem suhancai által súlyosan megsebesített újságíró jut erre a sommás következtetésre. Mit állít? „Vagy tízezer ismeretlen”, mondja, és máris tudjuk, kikről beszél. Feltűntek, mondja. Vajon az újságíró eszközeivel módunkban áll-e fölbecsülni a 'fekete március' óta jól meghatározott feladattal „feltűnt” „ismeretlenek” számát? Az ismeretlenek mint a törzsi jólétet, a vár nyugalmát fenyegető idegenek. Akik sokan vannak, alattomosan befurakodtak a városba, kétes játéktermekben időznek, és kitérnek minden adandó alkalommal. Főként persze békés magyar újságírókra támadnak. Tízezren vannak, kb. a „tényt” a cikk végén megerősíti a szemorvos is, aki kezelésben részesíti a sebesültet. A szemorvos: az archaikus Látó mint végső, fellebbezhetetlen instancia.

(Templom-rom)

Lehetetlen, lehetetlen „megmenteni” az épületet. Legfőképpen, ha templom. És ez nem pusztán a keresztény tanításból következik – „épüljtek fel lelki házá, szent templomát” – hanem az „otthon” képzetéből. 1989 után jelentős anyagi áldozatokkal „megmentettek” egy erdélyi református templomot. Nyolc idős híve van az egyházközösségnek, csak a nagy ünnepek alkalmával tartanak istentiszteletet a megszépült hajlékban. Még nem telt el egy évtized sem a költséges renoválás óta, a falak ismét vedlenek, a növények és a madarak kitarató következetességgel alakítják saját otthonukká az épületet. Látni látszik, az architektúrának nem minden részlete felel meg nekik. Más gondolatok vannak a funkcióról, és, építészetről lévén szó, az esztétikumról is. Lehetne múzeum, gondolhatnánk, de nem lehet múzeum sem, „annyi nincs benne”.

(Rend versus Törvény)

Cioran „öztönös bálványimádónak” tekinti az embert. A bálványimádás mint a lélek „pogány” tartománya, amely a bestiális lelkes-

désre kész. A Vezér a bálványisten fölkelet papja, akit a nép feltétlen szeretete övez. „Szeretünk, Vezér!” A racionalitás – amely nem azonos a racionalizmussal – felfüggesztése: ez a mindenkori Vezér fő feladata. A sodró programtalanság. Ha programmal bírna, a józan megfontolásra appellálna, de nem ezt teszi: a rendet ígéri meg. Nem a törvényt, ez ugyanis benne, az elhívott és várva várt Vezérben már testet öltött. Minél hangosabb a társadalom a Vezér iránti feltétlen szeretet kinyilvánításában, annál reménytelenebb, sőt kifejezetten veszélyesebb a helyzet. Legjobb előre becsomagolni és indulásra készen állni.

(Apám javaslata)

A magyarok nagy összefogással, a budapesti kormány hathatós anyagi és erkölcsi támogatásával harcoljanak a románok jogaiért; a románok pedig Bukarest és Kolozsvár invenciózus sarokba szorításával harcoljanak a magyarok jogaiért, Chişinău bevonásával. Ne ismerjenek tréfát. Legalább egy éven át ennek a kísérletnek kellene alávetni a térséget, mondja apám. Előbb a nyelvi jelentések síkján, a mindennapi nyelvhasználatban tapasztalunk a módosulásokat. Több humoral élénk. Bonhoeffer írja a náci börtönben: „A legnagyobb komolyságból sohasem hiányozhat egy csipetnyi humor.”

(Ünnep)

1989 decembere óta a templomter vagy a templombelső a politikai kalandorok legkedveltebb helyszíne. Kitérül a tömeg, és ez, a tömeg pusztája jelenléte, az odaadó összeverődés máris kínálózó „helyzete” a Vezér látványos fölemelkedésének. Nincs szoboravatás vagy kopjafaállítás, nem kerül köre kő anélkül, hogy a papok fekete, óarany vagy lilomfehér serege ne szolgáltatná felajzott készséggel a szertartást. Az egyik csoport a gyilkosok emléke előtt tiszteleg, a másik az áldozatok előtt, ugyanabban a pillanatban, ugyanabban a temetőben. Azután, a másik helyszínen, a szerepek felcserélődnek: akik eddig gyilkosokat méltattak, áldozatok felett mondanak beszédet; akik pedig áldozatok emléke előtt tisztelegtek, most a gyilkosok hőstetteire emlékeztetik az utókat. A közös elem, színhelytől függetlenül, az uszítás. Eltökélt, tette kész politikusok tolonganak a papok körül. A szertartás után hosszú asztaloknál egymás egészségére kocintanak, az ősök szellemét idézve.

(Áldás)

Van-e lényegi különbség aközött, hogy ideológiák vagy fegyverek részesülnek egyházi áldásban? Ábrándos tekintetű parlamenti képviselőökumenikus megáldatása a Szent Mihályban, mielőtt betödulnának a bukaresti parlamentbe, ahol aztán nem ismernek sem Istent (istent), sem embert (Embert).

(A harmadik út?)

Gyermekkorom óta kísér Dietrich Bonhoeffer, asztali beszélgetéseink gyakran visszatérő alakja. Apám, amikor az asztalhoz ült, letette valamelyik könyvét a tányér mellé, majd az étkezés előtti szertartás ehéjeztével fölolvast belőle egy részletet. „Egyébként tudnod kell – írja feleségének Bonhoeffer a berlin-tegeli börtönből, 1943. december 22-én, karácsonyra készülődve –, hogy sem 1939-es hazatérésem nem bántam meg egyetlen pillanatra sem, sem bármit is abból, ami azután következett. Teljesen tudatosan és tiszta lelkiismerettel cselekedtem. Semmit sem akarok kitérőlni az életemből, mindabból, ami azóta történt, akár arra gondolok, ami személyesen érintett ([...] Sigurdshof, Kelet-Poroszország, Ettal, a betegségem a Te gyámkodásod alatt, a berlini időszak), akár arra, ami általában történt. Mostani fogságomat is úgy fogom föl, hogy Németország sorsában osztozom, amit eleve eltökéltem magamban.” A következő karácsonyt, tudjuk, már nem éri meg, amikor hajnalban hóhérai kiszólítják a cellájából, ennyit mond: „Ez a vég – számomra az élet kezdete.”

Bonhoeffer szabad választása drámai módon foglalkoztathatta apámat is, legfőképpen a hetvenes évek elejétől. Hét proskribált gyermeket nevelt szegénységben és humorban, amikor elkezdődött a román és magyar ellenzéki értelmiségiek kivándorlása az országból. Richárd bácsi már a börtönből való szabadulást követő évben elment Amerikába, később, a megtévesztő romániai engedési idején egyre többen láttak hozzá az eltávozás tetszetős, közösségelvű ideológiáinak gyártásához. Nincs ember, aki ne az országon akarna segíteni, a Tengeren túlról, *of course*.

A kivándorlás kérdése észrevétlenül kihúzódtott a racionális gondolkodás ernyője alól, pszichózis lett, és kezelhetetlen méreteket öltött. Apám egyik börtöntársa és barátja, kiváló ember, román, kivándorlásra felszólító „egyértelmű és világos” álmát mesélte el nekünk, a parókia verandáján. Álmában madarak szálltak Keletre, amiből megértette, hogy neki Nyugaton a helye. Másnap sietve „beadta a papírokat”, velünk már csak megmásíthatatlan elhatározását közölte. A viták folyamán apám, mintegy önmaga ellen is érvelve, azt hiszem, a hatalmi forgatókönyvet hozta szóba folyvást: nagy érdeke fűződik a mindenkori Vezérnek ahhoz, hogy megszabaduljon a belső ellenzéktől, lehetőleg „tisztá kézzel” stb. stb. Mindhiába.

Bukaresti román értelmiségiek látogatnak hozzánk, meglehetősen rendszerességgel. A beszélgetéseket követően apám szomorúsága határába keríti a családot. Előveszi az Írást, fölolvast belőle egy bűnbánati zsoltárt. A kurta „Ámen”-t most nem követi magyarázat, mint máskor.

Bonhoeffer visszatér, Németország sorsában osztozik. Ez volna a harmadik út a személyelvű és közösségelvű attitűd „között”? Az üres szimbólumokat lihegve hajhászó és a kőkemény pragmatista magatartás „között”? Magától értetődően és, ez fontos, pátoz-

mentesen, humorral és részvétellel otthonnak tekinteni az országot? Van ott hely, a köztességben? És vajon nem az önáltatás tere volna ez?

(Kis kelet-európai piacgazdaság)

A román-magyar barátság ápolásáért létrejött művelődési-keresztény szövetség titkára azonos a megye egykori, felteszem, rettegett pártsemélyzetisével, aki a marosvásárhelyi eseményeket követő évben a helyi lap hasábjain lendületes cikkeket publikál a második világháború előtti fajelméletek modorában. Egy minden helyzetben kész, piacképes árut előállítani tudó ember. Hivatásos túlélművész. És kinek jutna eszébe az esztétikumot az etikummal összekeverni...?

(Így írunk mi)

Székelvudvarhely: a románok gulágja. Har-Kov: a lehetséges román Koszovó. Másutt a fővárosi sztárújságíró a Zsil-völgyi bányászokhoz hasonlítja a Hargita-Kovászna térség lakóit, akik bármikor fölkerekedhetnek Bukarest ostromára, ráadásul a győzelem esélyével, hiszen többen vannak, mint a bányászok (szerinte kétmilliónyian) stb. A sajtó erőszakos nyelve: hajtogatni és elfogadtatni a konfliktust, megkésztetni a helyét az emberi tudatban, a monomániás ismételtetés révén. Elhárítva fogadjuk be. És aztán, az esedékes vezércikkben ismét, azt állítani: előre megmondtuk. Nos, nemcsak megmondtuk, elő is segítettük, a magunk szerény eszközeivel.

(Múlt és jövő)

A mítoszi nyelv, az Ős képe. A jelen nélküli Erdély: lezártult múlt; az előjövő pedig az eszkatológia terminológiájával írható le. Nehezen földolgozható, töredékes létezés.

Sándor János Rajz, 1990
(aktualizálta Antik Sándor)

(Pre-posztmodern)

A Har-Kov-vitát előbb-utóbb rövidre zárja az ortodox templomok, általánosabb érvényben az ortodoxia ügye. A román ortodox modernitás egyik kiváló román szakértője és közírója arról értekezik, hogy a keresztény értékek manifeszt megjelenítése a politikumban igen problematikus, ha a hitvalló kereszténység önmagában is kisebbségnek számít. Ki a keresztény? – ezt a kérdést nem szűkebb a magunk bölcsessége szerint megválaszolni, és semmi esetre sem a „Ki a román?” vagy „Ki a magyar?” kérdésekre születtő válaszok mintáját kell követni. „A kereszténység tágabb meghatározása bonyolítja a fejtegetést – írja Teodor Baconsky –: „a Krisztus által megváltottaktól” az is kéri ráadásul, hogy legyenek megkeresztelve a Szentháromság nevében, legyenek megvallói a niceai-konstantinápolyi hitvallásnak, résztvevői a nyilvános istentiszteleteknek, képviselői a Tízparancsolaton és a Boldogmondásokon alapuló erkölcsnek s tagjai az igaz hitű egyháznak.”

A keresztény ortodoxia problémája azonban nem tipikusan „román kérdés”. Több szempontból sem az. Magyar nyelvterületen a népegyház versus hivalló egyház kérdésköre lappangó vitának számít, olykor pusztá fölvetése is magára vonhatja és vonja is a „nemzetáuló” billogot. Befolyásos egyházi vezetők számára magától értetődő, hogy „igaz” reformátusnak lenni egyértelmű politikai opció is kell jelentsen, mi mást, mint a püspökét. Tabu nyilvánosan fölemlegetni azt, hogy a püspöknek, a papnak nincs mandátuma arra, hogy egy bizonyos párt jelmezébe bújjék, tekintettel arra, hogy vallásilag ugyan egynemű, de a politikai opcióikat illetően igen különböző szereget képvisel. Papjaink kétes ideológiákkal kötnek szerelmi házasságokat, ezeket aztán viharos elválások követik. (Javaslat: bevezetni a politikai cölibátust.)

(Mítosz és szindróma)

Az Erdély-probléma mint mitopoétika egy, a jelenben nem létező Erdély reprezentációja. A jelenben nem létező Erdély a feldolgozatlan Trianon-szindróma megfelelő kifejeződése. A mítoszi Erdély a ballada történelmen kívülre került ősföldje, az ég és a felhők, a patak és a vegetáció, az ősök és élettörténet nélküli hősök derengő Atlantiszta. Bemutatása a történelem végével kezdődik, a végponttal, amikor az idő már megszűnt lenni. A mítoszi Erdélynek csak jelene van, a létező Erdélynek pedig csak múltja.

(Hely és humor)

„Majoritarii sunt minoritarii maghiari...” És a tükörmondat: „Minoritarii sunt majoritarii románi...” A Har–Kov térség tehát az a hely, ahol a többséget a magyar kisebbség alkotja, a kisebbséget pedig a román többség. Az életveg mondat saját farkába harap.

(Senkiföldjén)

„A magyarság önértetét sérti...” „A román lakosság önértete elen...” Óslakosok egymásra meredő csoportja. A kettő között pengevékony szabad föld, ahová ha ember merészkedik, mindkét oldalról ellenséges gyanakvással szemlélik: az egyik vagy másik fél renegát ügynöke, nyilvánvaló. Vagy, jobb esetben, kinevezik bohócnak. A senkiföldjén egyensúlyozó bohóci gimnasztika olykor valóban ügyetlen is, nincs nyelve, kialakult koreográfiája, de, kérdezzük meg, végül is mihez képest ügyetlen?

(Egy gyöngyszem, avagy A harmadik szereplő)

„Alulírott, VII. A osztályos tanuló, nyilatkozom, hogy 1990. március 22-én, a matematikaóra előtti szünetben, *egy barna hajú és barna arcú* (>cu părul negru și la față tot negru<) fiú a VII. C-ből hozzám lépett, és megkérdezte, román vagyok-e. Én igennel válaszoltam. Mire ő ütlegetni kezdett.”

(Angyali idegenség)

„Az idegen az a közösségen kívülről jött bíró, aki kikristályosítja az identitást; olyan másság hordozója, mely által megtörténhet a dialógushoz szükséges fogalomtisztázás; az egzotizmus hírnöke, akinek a jelenlétében a városállam rendje újból tudatosodhatik.” (Baconsky) Mostmár csak az a kérdés, hogy a jövevény hozzátartozik a „városállam rendjéhez”, vagy átmeneti időre „szükséges” kívülálló? A helyreállt rend, valamint a „kikristályosodott identitás”, más szóval a megerősödést követően felfokozódik-e a jövevény idegensége, vagy pedig elfogadottabbá lesz, és mintegy a városállam rendjéhez, „normalitásához” tartozik-e egyszersmind?

(Székely temető)

Mondják, hogy Udvarhelyen, a temetőben található egy fejfát a következő felirattal: „Itt is jobb, mint Csíkban.” Mert, magyarázzák, a csíkiak könnyebben befogadják a románokat. Ionesco: „De mondják az ellenkezőjét is.”

(Apák és fiúk)

A belügyminiszter felháborodik azon, hogy Har–Kov-ban léteznek olyan falvak, ahol a román rendőr gyermeke nem tud anyanyelvén, „ami pedig megengedhetetlen Romániában”, teszi hozzá. Rossz rendőr? Rossz apa? És az anya (anya)nyelve? Ki kicsoda ebben a történetben? Mi atyánk a belügyminiszter, „ami pedig megengedhetetlen Romániában”.

(Rövidítés)

Har–Kov: nem szeretem ezt a csonkolás mozdulatával véghezvitt összehonást. Ez a sem románul, sem magyarul nem jól hangzó nyelvi lelemény folyvást a Vörös Hadsereg valamilyen titkos hadműveletére emlékeztet. (Azért használom, mert intellektuális fájdalmat okoz.)

(Virtuális civilség)

Polgári engedetlenség polgárság nélkül: nem állnak rendelkezésre valós civil jogosítványok, sem a törvény betűje, sem a törvény szelleme, sem intézményi reprezentáció. A „kis” autonóm gazdasági bázis pedig kifejezetten virtuális. Ennélfogva a polgári engedetlenség intézménye a legadekvátabb módon az éhségstrájkban nyerhetne kifejeződést, szellemi és biológiai értelemben egyaránt. Az éhségstrájk azonban mind szellemi, mind pedig biológiai értelemben a kelet-európai polgár mindennapi létmódja. Tehát nem értékelhető esemény, sem politikailag, sem erkölcsileg.

(Így írunk mi. Bukarest és Budapest)

„A Hargita megyei románok problémája nem a magyarok, és nem Budapest, hanem Bukarest.”

Mit állít a rettegett fővárosi újságíró? Azt, hogy az ott élők ügye nem az ott élők ügye; nem „civil” kérdés; nem a lakosságé. Ha egy pillanatra figyelmen kívül hagyjuk annak az elhallgatását, hogy a románprobléma csak a „viszonyban”, sőt kifejezetten emberek között létező, ilyen vagy olyan – nem mindegy persze, hogy milyen – viszonyban, lehetőleg a személyesben értelmeződik, akkor látva látjuk, hogy a kérdés hatalmi transzponálása a dehumanizáció útja. Bukarest, a helytől bizony nagyon sok tekintetben – kulturálisan, gazdaságilag stb. – távol levő, arctalan hatalom, a megoldás letéteményese. A központosítás, a totalitarista ösztön: drasztikus nivellálás, a regionális különbségek eltüntetése.

(Történet)

1989 decemberében Zabolán a község katolikus, református és ortodox papja a művelődési otthon színpadán mámoros beszédeket tart a forradalmár népek. „Kéz a kézben”, szól a hirdetés. A marosvásárhelyi „fekete március” idején Zabolá is feje tetejére áll, névtelen levelek, telefonok, heroikus fenyegetőzés. Nem lehet különbséget tenni hír és híresztelés között. Füstölög a katolikus

templom sekrestyéje. Rossz hír, de igaz. A Rossz bekövetkezik. Az a hírjárja, hogy a katonaság beköltözik a Mikes-kastélyba. Gyermekekszanatórium és műemlék: szimbólum szimbólum hátán. Beadványok, tiltakozások: a kastély szanatórium marad. De aztán újabb rendelet jön, az épület ismét átkerül a hadsereg tulajdonába. Néhány órára. Visszavonják a rendeletet, a gyermekek maradnak. Vasárnap, az Úr napja: csöndes felvonulás. És ellentűtetés. Pillanatnyi állás, ide-oda billegés. Az ortodox templomban az összesereglett hívek hangosan skandálják: „Armata e cu noi!” Próbáljuk felidézni magunk előtt a hadsereget éltető gyülekezetet, a templomban. A hadsereg velünk van, de hol van a tértlen Isten? Elvont eszme, amit az egyház fenntartás nélkül kiárusít a politikai piacon. 2000-ben a református püspök az ünnepi istentiszteleten a jelen lévő miniszterelnököt idézi a szószéken. „Találón fogalmaz...””, itt a hatalmon levő politikus neve következik, mindegy, kicsoda, ma van, holnap nincs, az évszám a fontos. A készséges, önelégült és önkielégítő odadörgölőzés számát. A nyelv mit sem változott 1970, 1950, 1938 stb. óta.

(Mindenható totalitarizmus)

Ádáz, etökélt, lázas, dinamikus stb. tehetetlenség. A központosított állam-elvtotális kudarca. A rosszarcsúság üli diadalát.

(Tabu)

Vajon az autonómia fogalma körüli hihetetlen hisztéria nem az autonóm értelmiségi, sőt még inkább az autonóm polgár hiányára vezethető vissza? Az persze aligha kétséges, hogy az autonómia, illetőleg az egységes és szuverén román állam hajtogatása hasonló módon praxis-idegen. Másfelől pedig azt is látjuk, hogy két kormány függ egyszerre Erdélytől, a bukaresti és a budapesti, ami persze nem könnyíti meg a helyzetet.

(Kő kövön)

1989 decembere óta gomba módra nőttek ki a földből a templomok, kolostorok, különböző egyházi épületek. Eltelt tíz év, lassan befedi a téglákat a vakolat. Alighogy működni kezdenek, máris beindul a szekularizáció, feltartóztathatatlanul. Sokasodnak a reformerek és tradicionalisták közötti konfliktusokról szóló történetek. Nem marad kő kövön.

(A parlament falra ment)

A Har–Kov jelenség mint olyan. Az 1991-es parlamenti jelentés a 13. századi gyarmatosítást folytató feudalizmus értékelésével indul. Ettől kezdve minden eldőlt, a jelentés valamennyi mondata a hét évszázada töretlen összeesküvés szempontjából értelmeződik. Aztán jön a nagyvívű történelmi exkurzus következtetése: a *ius primis occupantis* (sic!), valamint a többségi lakosság nevében Erdély román föld volt, és az is marad. Eszerint a Har–Kov-kérdés nem a jelené, hanem a múlté, valamint, ebből következően, a távoli jövőé. Így válhatnak egy csapásra hőskökké a betelepített kommunista adminisztráció és titkosrendőrség emberei, az erőszak-apparátus voltaképpeni janicsárjai: ők is a 13. századot megelőző édeni állapotok restaurációjának hőroszai. A nemzeti méltóság nevében. Mindazonáltal ez a klasszikus módja annak, hogy hatalmivá transzponáljunk olyan szituációkat, amelyeket a civil társadalom, a maga kezdetleges formájában is, sokkal hatékonyabban tudna kezelni. De nem ez a cél. Mert akkor kikerül a központi kártyajátékosok kezéből a tromf. A 20. században legitimként elfogadott *ius occupantis* az erőszaknak nyújt át erkölcsi bizonyítványt. Jelen nélkül élni: puskaporos hordó.

(Szimbólum)

Harc a csendőrlaktanya körül: legyen vagy ne legyen. Olyan szimbólumokat választunk, amilyenek vagyunk. Kolozsváron ez idő szerint nincs egyetlen működő zárt terű uszoda sem.

(Különbőség)

Elvárható-e, hogy értelmes jelentésekkel bírjon egy parlamenti bizottsági jelentés, ha nem tesz különbséget: román és román között, magyar és magyar között? Nem tenni különbséget, de azért istenként viselkedni: ez a kétes tett legitimizálja a (mindenkori) Hivatal létét.

(Elszabadult totalitarizmus)

A romániai magyar és román iskolák a politikai változások másnapján megváltoztatták „ritusaikat”, anélkül azonban, hogy a „kultusz” megváltozott volna. A későbbi vallásos ünnepek műsorai csak a versek és énekek tekintetében változtak, de nem szerkezetükben és hangvételükben. Tökéletesen megőrizték az egykori „agitációs brigádok” stílusát, atmoszféráját, mozgáskészletét, hanghordozását, gesztusvilágát. Valamiféle agresszív önaffirmáció uralkodott el az evangéliumi szövegek recitálásakor, az angyali szótat pedig mozgalmi dalnak hatott. A díszterembe vezényelt diáksereget a tanárok rendreutasító pisszegése próbálta kordában tartani, mindhiába. A szabadjárja engedett totalitarizmus ülte diadalát.

(Zászlók, himnuszok)

A nemzeti szimbólumok adminisztratív eszközökkel történő korlátozása csak annak állhat érdekében, aki a provokatív, manifeszt használatukból kíván hosszú távon politikai tőkét kovácsolni. Nincs himnusz, amit ne lehetne elkoportatni, még akkor is, ha nemzeti imának nevezzük.

* Har–Kov: az erdélyi Hargita és Kovászna megye összevont neve, amelyet a román sajtó előszeretettel használ. Az etnikai feszültségek gócpontjaként tartják számon, nem utolsósorban a magyar lakosság döntő túlsúlya miatt.

VSIKY ANDRÁS 1957-ben született Marosvásárhelyen. A kolozsvári BBTE adjunktusa és a Koinonia Kiadó igazgatója. *Reggeli csendesség*, Budapest, 1995; *Göblen*, Pécs, 1998.

Nicolae DRĂGUȘIN

A türelmetlenség eltűrése, avagy hogyan válhat Románia Afganisztánná

A brit gondolkodás egyik alapmunkája, a John Locke által írt *Level a toleranciáról* alapján az 1999-es kiadású *Oxfordi filozófiai lexikon* a „vallási kérdésekben való toleranciát” „a modern demokratikus állam egyik legfontosabb tartópillére”-ként határozza meg. Sok állam hangoztatja, hogy elfogadja és támogatja ezt az axiómát. De az elméletől a gyakorlatig hosszú út vezet, s ez az út gyakran belevesz a mindennapok zűrzavarába. Románia egyike ezeknek a szomorú eseteknek. Ami ma a két testvéregyház, az ortodox és az unitus között történik, megérthetetlen egy olyan ország esetében, amelynek alkotmánya a demokrácia és, magától értetődően, a valódi szabadság pecsétjét viseli magán. Szó szerint elkábultam, mikor megtudtam, hogy Erdélyben, azon a földön, amelyet legelőbben, köztük én is, az igazi románság bölcsőjének tartunk, valamivel több mint egy évtizeddel a szabadság vissza/elnyerése után még mindig a templomrombolás szovjet módszerét alkalmazzák. A farkasrévi, alsó- és felsőszentmihályi, a Marosvásárhely melletti nyárádóti görög katolikus templomot ebben a sorrendben alig egy hónap alatt lerombolták, anélkül hogy valaki ellen tudott volna állni az ortodox fundamentalistáknak. Nem sokkal később egy ismerősöm azt mondta (amit különben egy ortodox kiadványban is megtaláltam!), hogy „a görög katolikusoknak is úgy kell szenvedniük, ahogy az erdélyi ortodoxok szenvedtek Bukow tábornok óta a magyar uralom alatt”.

De kérдем magamtól, és kérдем Önöktől, vajon ez a legjobb és legkeresztényibb út bizonyos történelmi nézeteltérések tisztázására? Hol van a románok toleráns szelleme, amelyet századok óta mint lényegi tulajdonságot hangoztatnak? Az, hogy az állami szervek, a főpapság és az ortodoxok nem léptek fel határozottan ezek ellen a „tálibok” ellen (így tettek a tálibok is az elmúlt év elején Buddha monumentális afganisztáni szobraival), egy problémával szembeni közömbösségüket jelenti, olyan problémával szembenit, amely eldöntheti a jövőnket, mint ahogy megmutatja azt az adót is, amit egy régóta károsnak bizonyult mentalitásnak fizetünk. Ne felejtjük el, hogy az Európai Unió (amely felé mi is irányítjuk erőfeszítéseinket) államainak nagy része katolikus. Nem kellene eltekintennünk II. János Pál pápa 1999 májusában tett történelmi jelentőségű látogatásától sem, amikor hivatalosan megfogadtuk, hogy a lehető legbarátságosabban rendezzük ezeket a feszültségkeltő kérdéseket. Nem igazságos dolog eltekintennünk a görög katolikus egyház majdnem kizárólagos hozzájárulását a nyugati civilizáció behatolásához az ország területére, kezdve az Erdélyi Iskolával, folytatva az 1918-as nagy egyesüléssel, de tragikus módon befejeződve 1948-ban. Az unitus egyház 1948-as felszámolása mögött a szovjet hatóságok ama félelme húzódtott meg, hogy ez az egyház palló lehet a demokratikus Nyugat felé, szelep, amelyen keresztül a diktatúra sötétjébe behatolhattak volna a szabadság és a nyugati boldogság sugara.

Nem az embernek kell megítélnie, kinek az oldalán van a szellemi igazság. Így tett Lucifer is, és a fény angyalából a sötétség ördögé lett. Isten egyetlen parancsot adott az embernek: „szeresd felebarátodat, mint tenmagadat”, a többi majd megjön magától. Az emberek tetteit egyedül Isten ítélheti meg. A Máramarossziget melletti Farkasrév temploma lerombolásának másnapján (ez a templom, amelyet számtalanszor láttam, a hely büszkesége volt, lévén az első máramarosi kőtemplom) egy Szatmárnémeti melletti új ortodox templom felszentelésekor a harang rázuhant Máramaros és Szatmár ortodox egyházfőjére, és súlyosan megsebezte. Nem az isteni harag jele ez? Milyen nagyobb büntetésre van szükségünk, hogy megértsük ennek a román–román háborúnak a barbárságát?

Sok időbe telik, amíg ezek a kegyetlen hírek eljutnak a nemzetközi sajtó érzékeny fülébe, de akkor a bukaresti szervek minden diplomáciai erőfeszítése, függetlenül attól, hogy melyik kormányról van szó, semmit sem érnek majd – Romániát indexre teszik azok mellé az országok mellé, amelyek eltűrik a türelmetlenséget.

Csatlakozva azokhoz, akik meg akarják akadályozni a barbárságot,

N. D. tanuló

Fordította: HADHÁZY Zsuzsna

**Cristina
GHEORGHE**

Én kikhez tartozom?

Néhány évvel ezelőtt, mikor szemeim már rányitkáltak mindarra, ami körülöttem és távolabb történik, egy amerikai zsidó könyvecskéjében felfedeztem a következő szöveget: *Nem identitásom, hanem identitásaim.* (Leon Wieseltier: *Az identitás ellen*)

Nincs, és úgy emlékszem, soha nem is volt nyájszemem. Kereszteltük egymást különböző csoportokkal, klikkekkel, összeröffenésekkel, gyülekezetekkel, templomcskákkal, amelyekhez néhány óra, nap vagy hónap erejéig tartoztam. De valami mást kerestem, ezért mindenkitől elvettem, amire szükségem volt, és továbbmentem, szorgalmasan és öntudatlanul dolgozva saját identitásomon, amelyet akkoriban csak a közvetlen közelemben levőkhöz viszonyítottam. Voltak olyan csoportok, amelyekhez a véletlen folytán tartoztam: annak a falunak az osztálya, amelyben az elemi iskolát végeztem, az, amelyikben a gimnáziumot, az egyetemi vagy a mesterképzős kollégáim csoportja, a közösségek, amelyekben dolgoztam. Bár később tudtam meg (de mindig éreztem), ezeket a csoportokat majdnem mindenikében a másságot képviseltem. Az általános iskolában én voltam, aki valahonnan Moldvából jött Panait Istrati falujába, a vasutasok gyermeke, a gimnáziumban a falusi (*bár nem látszik rajtad*, mondta egy osztálytársam, amikor megtudta, s a továbbiak folyamán elfelejtett köszönni nekem), az egyetem idején én voltam, aki dolgozott is, és idősebb is volt néhány évvel, mint a kollégák, az egyetem és a mesterképző alatt a déli voltam. Valószínűleg mindennek hatása volt rám, ha ilyen jól emlékszem rá.

Első tudatos találkozásom identitásommal akkor volt, amikor megkaptam a személyi igazolványt. Állandó lakhelyként Suceava állt benne, mert szüleim minden évben azt mondták, jövőre visszatérünk, és minden nyáron építettek valamit azon a házon, amit nem sokkal házasságkötésük után kezdtek felhúzni. Soha nem tudtak Bráilához alkalmazkodni, *gyűlevészek* tartomány, mondták róla. Közben pedig én, mint ötödikes vagy hatodikos tanuló, órák után elszigetelve a falu többi részétől, tehát a világtól, intenzíven éltem át az Istrati-emlékház építését, olvastam a *Bárán bogáncsa*t, anélkül hogy valamit is értenem volna belőle, s csak annak a szélnek a leírása maradt meg bennem, amelyet olyan jól ábrázol az író, és amelyet minden évszakban éreztem, s mint gimnazista felfedeztem a város félhold alakú utcáit, és utána néztem az egy évvel alattam járó török lánynak, a tizenkettedikes magyar fiúnak, akinek a nevét ma is tudom, bár soha nem beszéltem vele, ő pedig még létezéséről sem tud, eljártam a görög templomba, ha megfelelő hangulatban voltam, bámultam a vörösszőke szakállú és piros hajszálerékkel hálózott arcú orosz-lipovánokat, akik mindig a járdát ásták (vagy legalábbis így voltak láthatók), és ismételtetem magamban a – bevallom – ritkán hallott, egzotikus neveket. A személyi azonban bebizonyította, hogy nem tartozom ahhoz a világhoz: a gimnáziumban, a könyvtárban, a kenyér-, cukor- és olajjegyűnél. Az enyéim azonban nem adták föl, rendszeresen elutasították az elköltözést, bukovinaiak voltak, bekapaszkodtak identitásukba, majdnem minden karácsonykor, szilveszterkor, húsvétkor a nagyszülőkhöz küldve bennünket, hogy *igazi ünnepeink* legyenek. Második regionális identitás volt, habár nem tudtam, hogy melyik világhoz is tartozom leginkább, az alkalmi halászközhöz, amelybe a testvéremmel együtt csöppentem bele, vagy az útjévet köszöntő maszkosokhoz, ahol ő mindig medve volt, én meg titokban bosszankodtam, mert lányként nem lehettem tagja egy medvecapatnak, hogy verjem a dobot, és a szellemek elűzése ősi rítusának teljesítése érdekében tölgyfa husággal és a derekamra erősített csengőkkel felszerelve mindenfelé tekeregjek éjszaka.

Azonban ezeknek az identitásoknak egyike sem dobott annyira ki a világból, mint értelmiségi identitásom. A körülbelül Galac–Nagyszében–Kolozsvár útonalatt követő felsőfokú tanulmányaim (kollégium, egyetem, mesterképző, doktorandus az európai integrálódás politikájának témájából) után visszatértem Bráilába, ahol véleményem szerint túl nagy szükség volt szakemberekre ahhoz, hogy mellőzzenek. A Galacra, Bráilára, Bukarestbe való hónapokig tartó lőtás-futás után megértettem, hogy nem ugyanazt a nyelvet beszéljük: egyesek nem alkalmazták doktorandusokat (bár a doktorátus témája azonos volt a szóban forgó intézet profiljával), mások úgy gondolták, hogy nem vagyok elég képzettségűek, megint mások, sokkal határozottabbak, azt mondták, hogy Kolozsvárról jövök, Marga és a parasztpártiak birtokáról. Volt tehát egy másik, az adott pillanatban, bizonyos összefüggésben kényelmetlen identitásom. És én mégsem készültem másra, mint hogy itt dolgozzam valahol, ezeken a helyeken, nem egy pártért, nem egy csoportosulásért, mert nincs bennem semmi ezeknek a fent említetteknek a szelleméből, hanem hogy a lehetőségekhez képest kutatómunkát végezzek, csapatszellemben, függetlenül attól, hogy délről nyugatra vagy északra délre. Kihéz kellene tartoznom, milyen képhez, milyen kliséhez, hogy ezt megtehessem?

Mert ha megpróbálom megosztani magam, mint Kundera Közép-Európát árnyalatnyi különbségekre és összefüggésekre, felosztva a bagai hullámos teret különálló kulturális és szellemi térségekre, meg kell állapítanom, hogy rokonságot érzek minden hellyel, ahol megfordultam, és minden emberrel, akivel találkoztam. Mindenhon kifejez-

tem jogomat, hogy az legyenek, aki még nem vagyok – de ki tartja ezt tiszteltben?

Boldovinești, 2001. X. 30.

Fordította: HADHÁZY Zsuzsa

CRISTINA GHEORGHE 1968-ban született, Liteni-ben, Suceava megyében. Doktorandus a párizsi Marne la Vallée-ban és a kolozsvári BBTE-n, témája *Azeurópai politikai integráció, gyakorlat, elmélet és irányzatok. A Realitatea de Mediaș* újság tudósítója, publicisztikai írásai jelentek meg.

ANTİK Sándor

Ready-made Kolozsvár főterén

Az 1989 előtti Románia városairól általában, de Kolozsvárról különösen, el lehet mondani azt, amit egy kétszeresen ostromlott városról mondani lehet: azok, akik kívül voltak, szerettek volna bejutni, azok, akik belül voltak, maguk sem voltak mindig az „óváros köveinek szerelmesei”, hisz a beköltözött többség maga is a városhoz való jogcímért hadakozott, és azzal volt elfoglalva, hogy „beköltözve berendezkedjen”. Itt most nem a 20. század elején kialakult urbanizációs koncentrációról és a fejlődő nagyvárosok szívóhatásának következményeiről beszélünk, hanem arról a kommunista városüzletési politikáról, amely a falurombolással párhuzamosan, mintegy bevagonírozta a falusi lakosságot, nem számolva ennek a gyors betelepítésnek az ösztönös mechanizmusával, vagy akár ráduplázva arra a kommunista-nacionalista „presztízsubanisztika” állami érvényesítésével. Ez a betelepítő várospolitika 1944 után több hullámban és több szinten zajlott, az új ideológiát érvényesítő és meghonosító káderek beköltöztetésével és ezek intézményeinek berendezkedésével, gyakran a régi rend reprezentációs létesítményeinek kisajátításával vagy ezek egyszerű eltörlésével. Az utolsó és legdrasztikusabb ilyen hullám a Ceaușescu-korszak lázalomsterítő várospolitikája volt, amely öt-tíz éves terveinek megfelelően papíron jelölte ki, hány „x” lakosú várost kell telepíteni, vagy belevágot a meglévő város élő szövetébe, megszüntetve előzőleg jól működő közösségi helyeket, otthonokat, kulturális vagy kultikus létesítményeket.

A 1989 előtti generációk jól emlékeznek még, milyen következményekkel járt a munkaerő telepítése egyetemet végzetek kötelező „kihelyezése”-vel, ez az otthon-elidegenítő politika vagy a történelmi városok zárt városokká való nyilvánítása. A közigazgatási kapuzárás nem jelentette persze, hogy nem maradtak nyitott kiskapuk, amelyeket gyakran az illetékes szervek protekcionista intézkedései biztosítottak, vagy maguk az érintett „kihelyezettek” alkalmazkodtak a korrupció széles skálája adta lehetőségekhez (lefizetés, érdekházasság, pártba való belépés stb.).

A gyorsított városfejlesztés elsősorban utilitarista és anyagi funkciók kialakítására korlátozta a városi építészetet, kizárólagosan alkalmazva a funkcionális alapú (panel)lakás + munkahely + az (előre gyártott) szórakozás központjai és az ezeket összekötő közszállítás. Ennek a képletnek a száraz és erőszakos alkalmazása gyakran visszavonhatatlan változásokat okozott a (kolozsvári) városképben, a lakosság életmódjában és a város közérzetében.

Nem feladata a cikk írójának kéretlenül beavatkozni a városrendezés hivatalos vagy szakmai vitáiba és érdekeltjeibe. Városlakóként azonban mindennap megélheti és mindennap tanúja lehet az értékrombolásnak, amely már évek óta nemcsak sorvasztja Kolozsvár történelmi hagyományú főterét, hanem veszélyezteti magának a városcentrumnak az eszméjét is. Ez ugyanis feltételez két alapszükségletet és ezek kiegészítő dimenzióját (dimenzióit). Egy közösségnek mindig igénye volt és lesz két közösségi platformra:

1. érintkezési és találkozási helyek (agora, fórum, tribün, piactér, vásártér stb.);

2. kiváltságos találkozási helyek (szellemi, politikai, kulturális, kultikus stb. helyek); mindenikhez hozzátartozik egy monumentálisan kiépített építészeti létesítmény vagy együttes. A közösségi tereknek és létesítményeknek a kiegészítő dimenziójára szeretnénk felhívni a figyelmet, nem felejtve el, hogy az 1989 utáni valóság politikai, társadalmi és pszichikai tényezői rácafolnak e dimenziók szükségszerű megalapozási kísérleteire.

Ilyen értelemben a kolozsvári főter egyszerű érintkezési hely és kiváltságos találkozóhely, s mindkét szükségletnek eleget tett évszázadokon keresztül. Túl a hétköznapi ügyes-bajos találkozásokon, jelentős történelmi sorsfordulók emlékeit is őrzi, közösségek találkozásainak és eseményeinek színpada volt. Olyan hely, amelynek jelképe beépült a városlakók tudatába, és nem véletlen, hogy mind a mai napig még mindig a „bemegyünk a városba” jelzi a főter centripetális vonzását. Kolozsvár főterét nem lehet összetéveszteni egy mezőváros piacával, a Szent Mihály-templomot sem egy falusi plébániával, és nem csak a jó lokálpatrióta érzi úgy, hogy ennek a téregyüttesnek (beleértve Fadrusz János szoboregyüttesét, a római katolikus Szent Mihály-templomot, a valamikor New York kávéházat, ma Continental Szálló, az egykori Bánffy-palotát, a jelenlegi Művészeti Múzeumot, a híres Hintz Patikát, amely ma Gyógyszerészeti Múzeum... és a többi környező épületet), monumenta-

litása van, stílusa, illata; nemhiába nevezik a tősgyökeres kolozsváriak még ma is „szalon”-városnak ezt a belső térséget. Tetszik, nem tetszik egyeseknek, ez a főter kézzelfogható szelete a város történelmének, ugyanakkor hagyományai révén meghatározó reprezentatív értéke van a közelmúlt és a jelen generációi számára.

Persze ez az érzelmi szempont nem mindig elsődleges szempontja városatyáinknak és építészeinknek. Sokkal fontosabb számukra a társadalmi tényező: a belváros meglehetősen szűk területének túlzásfokúsága, a felduzzadó város és főleg a „kereskedelmi forradalom” igényei. Ez elsősorban abban érdekelt, hogy a városlakókat fogyasztóvá alakítsa. Ennek érdekében a belváros meglehetősen szűk területére igyekeztek telepíteni, összezúfolni legújabb „hiper”, „szuper”, „central” üzletházait és adminisztratív létesítményeit. A 19. század végének városrendezése az óváros magja köré szervezte a fejlődő Kolozsvár urbanisztikai létesítményeit, megnyitva kapuit a városgyűrű-szerkezet fejlesztésének és ennek sugárirányos fűtcákkal való tagolásának. Mára ez a városgyűrű – figyelembe véve persze a belőle elágazó zónákat és a földuzzasztott városnegyedeket is – többszörösen nagyobb, mint maga az eredeti városmag. Mint minden történelmi városcentrum, Kolozsvár főtere is ki van téve a megnövekedett városi zsúfoltságának, és bonyolult problémákkal kellett és kell nap mint nap szembenéznie.

A történelmi sorsfordulók idején a galambok kiszorulnak a városreklről, és a fórumok megtelnek népröbökkel, reprezentációs és presztízsharc színtereivé válnak. A régi szellemi, politikai, kulturális, kultikus közterek létesítményei elsődleges célpontjai lesznek a város jogcímért hadakozó tribünök támadásainak. Kolozsvár főtere sem kivétel, jó pár esetben saját fennmaradásáért is meg kellett küzdenie. Az utóbbi évek során viszont azzal vált híressé, hogy békeidőben is a folyamatos ostromállapot képét mutatja, annak ellenére, hogy a történelmi Kolozsvár már csak emlékeiben kilenczáros, és a bástya belső sétatányának, a váratoronynak, erődtítménynek a katonai funkciója történelmileg már rég megszűnt....

A jelenlegi blokkad a kolozsvári történelmi főter státuszának fizikai és szellemi aláásására irányul, a köztér említett két dimenziójának (közösségi érintkezési és kiváltságos találkozási hely) elorsvasztását szorgalmazza. E köztér egyetlen bűne, hogy az egykori történelmi rendek, letűnt osztályok hatalmának, erejének, tekintélyének (politikai és gazdasági) építészeti kifejezése, és ez idegesíti a nacionalizmusáról ismert polgármester-népröbök. Bár ezen könnyedén túl lehetné magát egy új centrum kialakításával, ami megfeleljen a mai korszellemnek, és erősítené az őt éltető közösség méltóságát. Minden ilyen policentralizmusra irányuló városrendezési elv dicsejretre méltó. Mint ismeretes, a kolozsvá-

Gelléri B. István: *A városépítés dilemmái* (rajz), 1990

ri történelmi főternek van egy pandantja, a már hosszú évek óta vajdúdo új közigazgatási, kulturális és kultikus központ, az ortodox katedrális–Nemzeti Színház és Opera és a jelenleg építkezés alatt álló görög katolikus Szent István tengeri mentén. E központnak már eredetileg is több tervváltozata volt, és ki tudja, hány lesz még, hisz a történelmi realitás gyakran ingadozik ambíció, kulturális eltökéltség és főleg pénz kérdésében, és ezeknek függvényében valósítja meg tervének részleteit. Az is biztos, hogy bármennyire is szeretne a történelem és a város fölénőni az ortodox katedrális előtti tér égbé törő szoborobeliszkje, nem válik az illető köztér büszkeségévé, és mint oly gyakran a történelem folyamán, a kontár művészet vagy pseudo városi civilizáció most sem tudja megoldani a politikai ideológia elvetelt problémáit, hogy ne beszéljünk az urbanisztika következményeiről. Nem véletlen tehát, hogy az illető téregyüttes kárára étkellenkedik ez a szoborobeliszke a katonai díszfelvonulások és egy kultikus hely között, mint ahogy az sem véletlen, hogy a romániai művészársadalom és annak akkreditált intézményei engedélye nélkül született meg. Ennek ellenére, távlatilag érdekes lehetőségnek számít az említett központ kiépítése, az illető egységek funkciói együttes dimenzióinak tisztázása egy tágabb téregységben, a policentralizmus városrendezési elvének megfelelően. Egészségesebb a többközpontúság. Feltételezzük, hogy a polgármester-tribün is tudja: a policentralizmus olyan, mint a szerelem, megkettőzött egoizmus; alapja a testvéri vagy nem testvéri (de mégiscsak) párbeszéd, azért, hogy a már meglévő város rendezésének terveit összehangolja a jövő városának fejlődési terveivel.

Ebből a szempontból kétségtelen, hogy Kolozsvár polgármesterének „gödör-leleménye” olyan „decentralizálás” eredménye, amelynek elsődleges célja egy már működő centrum sávirrá tétele, jogfosztása „a régi kövek szeretete” című politikai manipuláció eszközével és a városi közigazgatás felhasználásával.

ANTİK SÁNDOR 1950-ben született Szászrégenben, Maros megyében. Képzőművész, a kolozsvári *Balkon* kortárs művészeti kiadvány szerkesztője és a *Provincia* folyóirat grafikus.

Autonómia és néhány szitok

Párbeszéd Nenad Čanak és Kasza József között

Az alábbi párbeszédre a vajdasági Zentán került sor, az ottani háborúellenes tüntetések tízéves évfordulóján. Szereplői Nenad Čanak, a vajdasági Képviselőház és a Szociáldemokrata Liga elnöke, és Kasza József, a szerb kormány alelnöke és a Vajdasági Magyarok Szövetségének a vezetője. A vita két dologról árulkodik: 1. az autonómia nem arra való, hogy kiiktassa vagy eltussolja a különböző politikai irányzatokhoz és nemzeti közösségekhez tartozó személyiségek közötti ellentéteket; 2. az autonómia mint általános intézményi és koncepcionális keret elfogadása a legélesebb viták esetében is lehetővé teszi a konszenzust a legfontosabb kérdésekben. A vita során szóba hozott incidens október végén történt, amikor is Nenad Čanak miután arról értesült, hogy a helyi rádió és televízió új igazgatóját, a vajdasági parlament és kormány kifejezett szándéka ellenére, továbbra is Belgrádban nevezik ki, a televíziós kamerák előtt összetörte a *Szerb Rádió és Televízió* az újdíedi stúdióban kifüggesztett tábláját. A párbeszédet Szerencsés Zsuzsanna, a *Reporter* című hetilap újságírója rögzítette és jegyezte le. Szövegét Végel László, lapunk munkatársa küldte el a *Provincia*-nak. –A szerk.

Čanak: Mivel megígértem Kasza úrnak, hogy nem fogok súlyos szavakat használni, csak röviden: szerintem ez az egész bohózat. Egyszerű oknál fogva – mi elkészítettük a platformot Vajdaság autonómiájának a visszazármasztásáról. Figyelj ide, ez egy darab papír, amely arról szól, mit kell Szerbiának tennie, hogy betartsa saját alkotmányát. Tehát mi itt könyörgünk a szerb hatalomnak, hogy tartsa magát az alkotmányhoz, amelyet alkotmányellenes módon hoztak meg, s amely kizárta Vajdaság autonómiáját. Vagyis azért, hogy végre kezdjék meg a megszálló milosevići hatalom alkotmányának alkalmazását. S amikor mi a milosevići alkotmányra hivatkozunk, akkor ők szeparatistának neveznek bennünket. Teljesen nyilvánvaló, hogy egészen másról van szó: kutyából nem lesz szalonna. Meg ez a mese-meskete a kormányok közötti tárgyalásokról: csak arra az apróságra kell felhívni a figyelmet, hogy a szerbiai kormányt dr. Zoran Đinđić vezeti, a filozófia doktora, a vajdasági Végrehajtó Tanácsot pedig a Demokrata Párt kiemeltkedő tisztségviselője. Vagyis ők két kormány képviselőiként a párton belül összetalálkoznak, és mégsem tudnak megegyezni. Na már most, ha ugyanannak a pártnak két tagja nem tud megegyezésre jutni, akkor itt súlyos félreértésről van szó. Mert akkor ez nem politikai ellenít, hanem érdekellentét, ha pedig érdekellentét, akkor a következő kérdéshez érünk: ha a tárgyalás a Vajdaságról folyik, akkor teljesen logikus, hogy a tárgyaló felek a legitím, autochton vajdasági csoportok képviselői legyenek, amelyek ezekről a kérdésekről különféleképpen vélekednek. Ha tehát egy párt képviselői nem tudják összeegyeztetni a hasonló véleményüket, akkor fogjuk mi összeegyeztetni különböző véleményeinket? Ezért vélekedem úgy, hogy ez csak bohózat, amely kizárólag az időhúzást szolgálja, hogy – miközben bennünket az orrunknál fogva vezetnek az autonómia visszaállításáról szóló történetekkel – kiárúsítsák a vajdasági tulajdont. És tegyem hozzá: a Római Birodalomban a rabszolga és a polgár között az volt a különbség, hogy a polgárnak lehetett vagyona, a rabszolgának nem. A hitleri Németországban, a milosevići-koštunici és hasonló Szerbiákban Vajdaságnak nem lehet vagyona, Szerbiának lehet.

Kasza: Ha ez így folytatódik, ideje, hogy szitkozódni kezdjek. Mert én mégis úgy gondolom, hogy a feszültségekből és az összetűzésekből már elégünk van. Szerintem az összetűzésekkel semmire sem jutunk. A lényeg az, hogy a vajdaságiak több mint 60 százaléka autonómiát akar. Ezt a belgrádi hatalomnak figyelembe kell vennie, és engednie kell. Elkaptokodott, türelmetlen és meggondolatlan húzásokkal, attól függetlenül, hogy Čanak jó barátom, és nagyon szimpatikus a harcias-sága, semmire sem megyünk... Úgy vélem, higgadtan kell gondolkodni és politizálni, és Vajdaságot nem szabad összetűzésekbe keverni.

Čanak: Tényleg?

Kasza: Ha nem így lenne, egy párthoz tartoznánk.

Čanak: Valamit azért meg kell mondanom: mindez nagyon meggyőző, és engem arról győz meg, hogy a helyes úton járok. Mert hol itt a logika? Mi itt a békétüntetéseket tízéves évfordulójára gyűltünk össze. Mi ketten annyi háborúellenes mozgalomban vettünk részt. Nem igaz? Elle neztük a koszovói háborút is, többek között a vezérkar épülete előtt, amelyet később, a NATO-intervenció alatt rakétatalálat ért, s amelyre mi figyelmeztettünk. Igazam van?

Kasza: Tökéletesen.

Čanak: És most azok, akik Paléban nyáron sütötték az okrók Karadzicsal és a többi háborús bűnösrel, éppen ők... Százszor megmondtam, és elmondom százegyszer is: mi a miénket akarjuk, és ők is a miénket akarják. És a kérdésként továbbra is az: kié a miénk? Ez a történet pedig az autonómia visszaadásáról, arról szól, hogy ha valaki ellopta a te gépkocsidat, akkor az illető tolvaj, a rendőrség elkapja a szobán forgó elkövetőt, a tolvajt, ugyebár, börtönbe zárja, és ezután azon elmélkedik, hogy visszaadja-e neked az autót, mert esetleg vezetni fogja. Ez ugyanaz a történet: elkapták Milošević-et? – el; Milošević Hágában van? – igen; visszaadták az autonómiánkat? – nem. Valaki tehát olyan helyzetbe akar hozni bennünket, hogy elnézést kérjünk azért, mert visszaköveteljük a sajátunkat. Ha ez harcias-ság, akkor én harcias vagyok. Persze ellenzek minden összetűzést, de ezeket az állapotokat is.

Kasza: Egyetértek, de az éremnek van másik oldala is. Mi magyarok az elmúlt tíz év alatt 40 000 fiatalunkat elvesztettük. Egész nemzedékek hiányoznak az általános iskolától az egyetemi karokig, mindenünnen. Egy újabb összecsapás végzetes lenne a vajdasági magyarok számára. Erre nekem alaposan oda kell figyelnem, mert egy akármilyen kicsi összecsapás, és a még itt lévő fiatalosságunk, amelyik megújíthatná a nemzetet, elhagyja ezt a területet, és akkor elérte a célját Milošević, és mindenki, aki arra törekszik régóta, hogy tíz év múlva ne legyen itt egyetlen magyar sem. Ezzel nem tudok egyetérteni, véleményünk ebben különbözik. Egyébként minden másban egyetértek.

Čanak: Jó, de van itt még valami: ha nekünk hiányzik 40 000 magyar fiatal innen Vajdaságból, mire fogod őket visszainvitálni? Arra, hogy itt is mosogatógyerek legyenek, mint ott, ahol most vannak? Mert nincs hová és mire visszatérniük, hiszen nekünk nem sikerült visszazármasztani az őseink jussát, azt, amit a megszállók elvittek. Erre jöjjenek vissza? Sőt a többiek is elmennek, mindenki, aki eddig itt maradt, és nemcsak a magyarok, de nem az összetűzések miatti félelmükben, hanem mert nem látnak távlatot, mert nem lesz semmijük. Mert ha megengedjük, hogy javainkat kiárúsítsák, és az összes pénzt a szociális béke megvásárlására fordítsák, ha odáig jutunk, hogy abból, amit eladnak... a vajdasági tulajdonból itt öt százalék marad, kevesebb, mint az illendő borralvaló a kocsmában – s erről az öt százalékról sem olyan emberek döntenek majd, mint te –, akkor kénytelenek leszünk becsukni a kocsmát, és szélnek ereszteti a legénységet. Hiszen Te mondtad, hogy már hiányzik és elment egy egész generáció...

Kasza: Nem is egy, több generáció...

Čanak: ...több generáció. A legelőképezesebb generációk hiányoznak a magyaroknál. És milyen generációk hiányoznak a többieknél? Ugyanazok. Mert ugyanaból az okból mentek el a többiek is Vajdaságból, amiért a magyarok. Tényleg azt hiszed, hogy mindazok után, amin átmentem, képesek lennének bárkit bármilyen összetűzésbe kergetni? És hogy az összecsapástól való félelem... Miért nem fél senki Belgrádban az összetűzésektől? Nem igaz, hogy nem fél, csak hogy senki sem mondta meg nekik, hogy Vajdaságban egységes politikai akarat létezik, ennek az állapotnak a megszüntetésére. Mert Vajdaság a vajdaságiaké, akik különböző népekből származnak, különböző hitűek, de egyben egyetértenek: nincs hová menniük, nem akarnak elmenni, mert ez itt az övük.

Kasza: Komám, majd ha te oda kerülsz, hogy Szabadkán nem tudsz megtölteni két gimnáziumi osztályt szerb diákokkal, mint ahogyan én nem tudok két magyar első osztályt létrehozni Szabadkán, akkor majd egyformák leszünk.

Čanak: Ha nem szerezzük vissza a vagyonunkat, nem is lesz gimnáziumunk...

Kasza: Értsd meg, amit mondtam, mert a számok nem ugyanazt mutatják: 40 000 magyar a mi etnikai közösségünk számára nem ugyanaz, mint 100 000 szerb a hat-nyolcmillió lakoshoz képest. Ebben van a baj, nem másban.

Čanak: Akkor ismétlem, hogyan fogjuk megoldani?

Kasza: Hát erről most itt ne beszéljünk, de az ügynek más a dimenziója.

Čanak: Viselkedésem a televízióban illetlen volt, és akkor nagyon jól megtanultam, hogy nem szabad szitkozódni a média előtt. Ehhez fogom tartani magam...

Kasza: Nemcsak szitkozódsz, hanem köpködsz is...

Čanak: Na jó. A média előtt nem szabad sem szitkozódnom, sem köpködnöm, erre majd ügyelek. De most vagyok győződve, hogy az a sok helytelen elnevezés hamarosan lecserelődik a vajdasági cégtáblákról, mert becsapják a népet. Tényleg nem értem, hogy ha valami 80 százalékban vajdasági, miért hívják úgy, hogy: Szerbia ipari üzeme. Nem gondolod, hogy...

Kasza: Igazad van, de ezt én másképpen látom. Az utóbbi napokban mindketten tárgyaltunk releváns európai politikusokkal. És egyenesen feltettük a kérdést: Európa mennyire támogatja a vajdasági álláspontot? A válasz lesújtó volt. Ezt is számba kell venni. Azaz meg kell értenünk, hogy hosszú távú és több évig tartó küzdelem kezdetén vagyunk, amely Vajdaság önállóságáért folyik. Ennek világosnak kell lennie.

Čanak: De ha szabad megjegyznem, ez a harc el sem kezdődhet, ha nincs erőteljesen kihangsúlyozott vajdasági politikai akarat, amelyhez Belgrád kénytelen lesz partnerként viszonyulni, amely tehát nincs alárendelve neki...

Kasza: Ebben, persze, egyetértünk...

Čanak: ...és ennek a vajdasági politikai szubjektumnak a létrehozása, amelynek képesnek kell lennie arra, hogy ne hajtja végre a belgrádi rendeleteket, a legutóbbi ülésen kezdődött, amikor a Vajdasági Képviselőház elnökét, aki véletlenül éppen én vagyok, nem sikerült belgrádi parancsra leváltani.

Kasza: Ismét hangsúlyozom, hogy nem ugyanazon a hullámhosszon vagyunk. Hol van még a polgári társadalom, amelyben a szavunknak és a véleményünknek egyforma lesz a súlya? Mert ha Kasza autonómiát követel, az szecesszió és, így sorjában, különválás...

Čanak: Miért énrám kiabálsz?

Kasza: Nem kiabálok, de éppen szitkozódhatnék én is, ha tudni akarod... Mert ha Čanak követel autonómiát, az már más... Odébb lesz az még, amiről te beszélsz. Akkor leszünk egyenjogúak, ha majd a magyar autonómia is természetes dolog lesz a vajdasági autonómia részeként. De erről még te sem mondtál egy jó szót sem.

Čanak: Pedig mondtam, hogy teljesen értelmetlen dolog lenne a belgrádi centralizmust áttelepíteni Újvidékre. Az autonómiának a decentralizációs folyamatokban a társadalom legszélesebb körű demokratizációjává kell átalakulniuk. Ezekben a koordinátákban az a autonómia mindegyik típusa elhelyezhető, csak tárgyalni kell róluk, s ezeknek a tárgyalásoknak a helye a Vajdasági Képviselőház, és nem a

Szerb Parlament. Ez az én álláspontom. Mert azt nem mondhatom, hogy támogatok minden tételt és alakzatot, amely valamely párt programjában megjelenik. Én sem hallottam eddig, hogy Kasza pozitívan nyilatkozott volna a Vajdaság Köztársaság koncepcióról², noha szerintem Kasza úr választóinak jelentős hányada nem nagyon kapálózna egy ilyen elképzelés ellen. Ő jelenleg mégis ugyebár úgy véli, nem kell forszírozni ezt az elképzelést. Nem így van, Kasza?

Kasza: Hát erről én még nem mondtam véleményt...

Čanak: Ide figyelj, jó lenne egy tv-párbaít szervezni közöttünk...

Kasza: Jó show lenne... de előbb rendbe kell hozni a fogaimat...

Čanak: Nem baj, jól harapsz Te így is.

Kasza: Egy dolog azonban nem vitás. A magyar entitás tagjai követkelegkövetkezetesebben Vajdaság autonómiáját. Ebben biztos lehetsz.

Čanak: Elhiszem.

Kasza: A vajdasági magyarok 80–90 százaléka az autonómiát akarja. Ha a vajdasági szerbek mondjuk legalább 70 százaléka szintén így nyilatkozik, akkor csatát nyertünk.

Čanak: A legújabb közvélemény-kutatások szerint a Vajdaság polgárainak 80 százaléka például követeli a legnagyobb közvállalatok, mint, mondjuk, a Naftagas, alapítói jogának visszazármasztását, és így tovább...

Kasza: Most nem ezekről a részletekről beszélgetünk...

Čanak: Ha, ha, ha... a vagyon nem részlet, és nem lehet így viszonyulni hozzá.

Kasza: Az autonómia tartalmazza a tulajdonjogot is...

Čanak: De itt arról van szó, ha már rákényszerítesz ennek a kérdésnek a taglására, hogy azoknak a szerbeknek a száma, akik autonómiát akarnak, napról napra növekszik... Amikor legutóbb, még Milošević akart, ennél az asztalnál ültem, ez még a zentai képviselő-testület tulajdona volt. Ma a Szerb Köztársaság tulajdona, s ez a változás azóta történt. A kormány, amelynek te is tagja vagy – de ugye, hogy nem haragszol meg...

Kasza: Kizárt dolog...

Čanak: ...semmit sem tett, hogy ezen változtasson...

Kasza: ...a többi között ezzel kapcsolatban sem...

Čanak: ...a többi között ezzel sem foglalkozott, noha te, Mile Isakov és én aláírtuk, hogy követeljük a változást. Ugyehogy? Én a te hevedben alaposan elgondolkodnék erről...

Kasza: Nem vagyok meggyőződve arról, hogy elmúlt a fegyveres összetűzések ideje. Vajdaságban manapság is eléggé veszélyes a helyzet. Tudod, hogy van ez: akit már egyszer megmárt a kigyó, a gyíktól is megretten. Ezért jobb óvatosnak lenni és elkerülni az olyan összecsapást, amelyben a fegyverek is megszólhatnak. Csak arra szeretnék emlékeztetni, hogy a Vajdaságból nem tűntek el a radikálisok fegyveres alakulatai, amelyek nagyon hangoskodtak az előző rendszerben. Gondold, hogy megszűntek? Nem. Csak lapulnak. Ezért óvatosan emleges-sük a fegyvert.

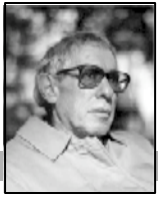
Čanak: Csak annyit mondhatok: tizenegy éve foglalkozom politikával, tíz éve szervezek különféle demonstrációkat, akciókat, megmozdulásokat. Azokon a demonstrációkon, amelyeket én vezettem, soha senki sem sérült meg, kizárt dolog volt, hogy veszélybe kerüljön az élete. Soha. Ez egyike azoknak a dolgoknak, amelyekre büszke vagyok: soha senkit nem sodortam veszélybe, sohasem tettem ilyet. Figyelj, az én radikális, verbális extrémizmusom, amikor a dolgokat igazi nevével nevezem – elég ijesztő. De lehet, hogy egyesek, akik szépen beszélnek – Slobodan Milošević sohasem szitkozódott vagy köpködött a kamerák előtt – több százezer ember haláláért és milliók kitelepítéséért felelősek. Tehát másról van szó: őrizkedni és félni kell az összevesz apásoktól. Én is úgy gondolok, hogy óvatosságra mindig szükség van, s ebben egyetértek veled. De az ilyen veszély ellen úgy kell védekezni, hogy megakadályozzuk megjelenését. Ezt pedig úgy érjük el, hogy megtaláljuk gyenge pontjait, és teszünk is ellene. Nyíltan elmondok valamit: tíz évvel ezelőtt az embereket nemzeti alapon üldözték, a szerbiai állambiztonsági szolgálat hamis személyi igazolványokkal el látott embereket küldött szét, szabadjára engedte őket, mert Milošević megengedte ezeknek a csavargóknak, hogy garázdálkodjanak, gyilkoljanak, és megfélemlítsék a lakosságot. Ők kreálták a konfliktusokat. Úgy vélem, nem magánemberként tevékenykedtek. Nem. A szerb állambiztonsági szolgálat eszközei voltak. Mi továbbra sem ellenőrizzük az állambiztonsági szolgálatot, nincs befolyásunk rá. Nálunk továbbra is az a helyzet, hogy a vajdasági rendőrséget, egy-két kisebb észrevételünk tekintetbevételével, továbbra is Belgrád szervezi meg és nevezi ki, többek között azért is, hogy ne tudjunk önállóan védekezni az említett dolgok ellen. Ez a helyzet számos kérdést nyit meg, és én készen állok napirendre tűzésükre. Jobb, ha elkezdünk tárgyalni róluk, mint ha halogatjuk ezt, míg problémává nem válnak. Mert én a vajdasági helyzetet soha sem neveztem problémának, hanem kérdésnek, amelyre felelni kell. A probléma megoldást követel. Aki nem érti meg, hogy a megválaszolatlan kérdésekből problémák lesznek, s ezért megbeszélésre van szükség, holnap tárgyalásokra fog kényszerülni. Ha majd tárgyalni sem akar, akkor a külföldiek döntőbíráskodását kell elfogadnia. Én nem szeretném, ha az általam folytatott politika bármelyik változata ide juttatna bennünket.

Fordította: SZERENCSES Zsuzsanna

Jegyzetek

¹ Utalás a Vajdasági Autonomista Blokk (a Kasza J. vezette VMSZ, a Mile Isakov vezette Vajdasági Reformisták és a Nenad Čanak által vezetett Vajdasági Szociáldemokrata Liga) közös nyilatkozatára.

² Platform Vajdaság Autonóm Tartomány alkotmányos hatáskörének érvényesítéséről, a tartomány jövőbeni alkotmányos berendezésére vonatkozó elvekkel, *Provincia*, 2001/5.

Paul DRUMARU

Transzlandi levelek

...csak hogy nem mindig megy az írás, az olvasás, az étkezés, az élet. Egy kis szünet az életben jól jönne néha, ám a szív, „ez a nagy ostoba izom”, ahogy egykor a költő mondta, dolgozik szüntelen, legalábbis ott, nálatok. Azért is vagtok olyan lázasan tevékenyek. Ma reggel, november huszadikán elolvastam néhány újságcikket, átugrottam az internetre, belenéztem a politikai, társadalmi anyagokba, vezércikkbe, színes hírekbe. Tudod, mi döbentett meg? Az izgatott állapot. Mármost, ezeket a szavakat, hogy lázas tevékenység meg izgatottság, lehet jó értelemben is, rossz értelemben is használni. Én itt a rossz értelemben használom őket. Túl nagy a serénység, túlságosan tette készek az emberek, mind rohannak, mint fejtelten legyek, és ugyanakkor helyben állnak. Lázas türelmetlenséggel, hidegrázósan, fogva. És ebben a túlfűtött állapotban magukkal rántanak, a pocsolójába. Jó, rendben van, nem mind. A kivételeknek majd fizetek, amikor lesz pénzem, egy Black and Hole-t. Arra gondolok, mégis, hogy a saját az ország tükre, úgyhogy nem kellene így kinéznie. De hátha csakugyan így néz ki az ország? Nos, valahogy így néz ki, ami abból is látszik, hogy ha nagyobb időközökben nézel körül, megállapíthatod, semmi sem jött helyre, semmi sem változott, esetleg csak a vezetőik neve, meg persze azoké, akiket kiküldtek. Az elmúlt évek alakjai, nevéikkel együtt, nagyon jól megvannak a világhálón, onnan néznek le ránk. Nem nagyon értem, hogy is van ez, mondánám, ha nem érteném, így hát csak azt mondom, hogy nem az én dolgom, nem őkbe semmilyen állami hivatal, és még ha betöltenék is, ki az, aki elmegy a végsőig? Ki olyan buggant? De nincs semmilyen tisztesség, és még csak újságró, vagy ha úgy tetszik, zsurnaliszta sem vagyok. Ez pedig szerencse. Mindabból, amit ma reggel fél hétkor olvastam, átugorva bin Ladenen és a terrorizmuson, amelyről más alkalommal akarok írni, a legjobban az a dolog tetszett az Elnökkel és a Kultúrával, amely egy Nagy Esély stb., és nem is veszi túlságosan túl sokat, legfeljebb, esetleg, a fejedet; meg az a másik, a szingapúri szimpózium a mellékhelyiségekről, továbbá az az ügy a fehér hernyóval. Hogy ez a fehér hernyó Boszniából nyomul felénk, évente hatvan kilométerrel, és már el is érte a szülőföldemet, Fehér meggét, és ott már neki is állt tengerit zabálni. Nem kellemes dolog, és nem is vagyok rá különösen büszke, de az a tény, hogy pont Boszniából jön, valahogy egészet ugyanabba a mederbe terelte. Eszembe jutottak a vándorlások. A népek vándorlása, az eszméké és a halrajoké, a politikuskok migrációja, amint egyik pártból a másikba vándorolnak, és mégis ott maradnak a parlamentben. Ez ám az igazi látványos vándorlás: elmész, csak hogy ugyanott maradj. A hely, a hely, a hely! Az ugyanott maradás! – ez a jelszó ma és mindig és mindörökké. Ezek után mit mondhatok? Azt, hogy ámen? Azért sem mondom. Hozzáteszem azonban, hogy a migrációról eszembe jutottak a pallók és lengőhidak is. Elképzelem, hogy noha a modern infrastruktúrák korában már nem sokat érnek, ezek a pallók mégis nagyon fontosak – és éppen ez különbözteti meg őket az utaktól, vasutaktól, de még a hidaktól és alagutaktól is, jól tudom, mert sok éven át én is ilyen palló voltam, bár lehet, hogy ebben a minőségemben nem valami fontos. Épp ezért nem tudom, melyiket mondjam el a mesék közül: azt az álommal, vagy pedig a másikat az ördöggel. Jöjjen mégis az ördögös, mert rövidebb is, nem is személyes, és jobban kapcsolódik a fentiekhez. Történet, hogy egyszer egy embernek át kellett jutnia az egyik oldalról a másikra, megkapni valamit, egy súlyos kérdést, bajba került, nem tudom, elég az hozzá, hogy nem volt más választása, és akkor eszébe jutott a mondás, hogy: „Néha az ördögnek is gyertyát kell gyújtani”, vagy inkább szó szerint: „Fogadd testvéredül az ördögöt is, amíg átmész a pallón.” Így is tett a mi emberünk. Találkozott az ördöggel, és azt mondta neki: – Testvér! – Te, velem, testvér? – kérde kissé csodálkozva az illető. – Igen, mondja az ember, vigd át a pallón, és testvéremül fogadjak. – Testvéredül? – kérde ismét az ördög. Emberünk pedig: – Nagy ügy! Testvérré bizony, hétkás, nem hallottál testvérről? Neked nincs testvéred? – Most már van, mondá az ördög. – Akkor hát – így az ember – dologra, drága az időm. – Megállj csak, hisz nem kerget a tatár! – így az ördög. – De bizony kerget – szól hősünk – a török is, a tatár is, a cigány maffia is, a Pénzügyőrök is, minden. – Jó, akkor hát menjünk át. Ez az a palló? – Honnan tudnám?! Mondd meg te, te mindent tudsz, hiszen a Jóisten jobbkeze voltál! Ő az ördög, vakarja a kecskeszakállát, mintha fontolgatna valamit, noha persze nem ezt tette, csak eszébe jutottak a régi szép idők. Még nem is volt idő, gondolta. Azért az ember sem tévedett nagyot, mert csakugyan több palló volt. – Ez kell hogy legyen, ez a tepalló, döntötte el az ördög, és át is vitte rajta az embert. Az ember pedig, amikor leszállt a testvére nyakából, megkönnyebbülten sóhajtott egy nagyot. Megszabadult minden bajától, túljutott, ott volt egy kis erdei tisztáson Rio de Janeiroban, Brüsszelben, Tananarivében, itt, e dombon, itt e halmon, hol madár sem jár, itt vagtok! – így örvendezett. Túljutott mindenben, ez volt a fontos. Az egyetlen zavaró dolog az ördög jelenléte volt, rontotta a friss ismeretlenség levegőjét. Meg is mondta neki, valami zoknit emlegetett, s amikor látta, hogy a másik nem érti, kerek percc megmondta neki: – Gyere, elvezetlek a dolgot, kotródj! Búzálsz. – Én, büdös? – kérde az

ördögáttalanul. De hát az imént is ugyanúgy bűzlöttem. Legalább felismered, hogy milyen szagot érzel? – Nem, és nem is érdekel, kiabálta az ember, nekem most dolog van, be kell hoznom az elveszített időt. – Mit vesztettél? – Nem a te dolgod. Átjuttattál egy szerencsétlen pallón, és most nem tágtasmellőlem, milyen nagy túró csináltál, egyedül is átmehettem volna rajta, ha megmutattad volna. – Na látod – mondá az ördög –, éppen túrószag van. – Milyen túró? – Az a nagy – mormogta az ördög, aki amúgy eléggé jó megjelenésű, középkorú, kissé puha úriember volt, de nem túlzottan, ha csak nem vesszük tekintetbe..., úgyhogy tényleg nem vesszük tekintetbe –, az a nagy, ismételte meg, aztán fűtött, és megjelent egy sárga taxi. – Sajnálom, tette hozzá, egyelőre nem engedhetsz meg magadnak egy Mercit. A néger sofőr vigyorgott. – Szállj be! – intett az ördög az embernek. Az óra mintha a múlt évszázad óta be lett volna kapcsolva, olyan szépen ketyegett, az összeg pedig, amit jelzett, nos, egyszerűen hihetetlen volt, mint egy vice a vándorló halrajokkal, egy binárisan kódolt ramazúri, mint a hercegovinai fehér hernyó, és ez az egész valami kavargó mozgásban, úgyhogy emberünk azt hitte, álmodik, ilyesmit álmodban is csak olyankor álmodsz, ha nagyon kivagy. Egyike azoknak a perverz valóságoknak, amelyek rémálomnak tetteik magukat. Megsíppte magát, fájt. – Hova megyünk? – A bankba. – Melyik bankba? – Attól függ, amelyikben a pénz van. – Milyen pénz? – Az, amiből kifizeted a járandóságomat. Az ember csak most vette észre igazából az ördögöt, és valami homályos érzés kezdett megfogani az agyában, egy emlék az atavisztikus gyermekkorból, régebbi, mintacsalád, a törzs vagy a nemzetség, abból a gyermekkorból, amely akár valamelyik embertársáé is lehetett. – Brother – mondta az afroamerikai gépkocsivezetőnek, aki továbbra is villogtatta kannibál fogait –, testvérem, ments meg tőle a ... De lám, az ördög ült a taxi kormányánál is, a rakpart felől pedig két New York-i zsaru közeledett, azzal a jellegzetes járással, és ők is óvtak, egy nagy hirdetővászon pedig éles fényben megjelent, nyuszi alakú betűkkel, a saját gondolata: „Ide testvér, oda testvér, pénzér” a túró.” És akkor az embernek eszébe jutott, hogy ki és mi is volt ő azelőtt, mielőtt az a baja támadt volna, ami miatt menekülnie kellett stb. És valaki nagyon fontos személy volt, aki nem engedte meg, hogy követeljenek tőle, ha akart, adott, ha nem akart, akkor nem, így hát ráfordmedt az ördög: – Nem adok semmit, érted?! – Érttem, mondta az ördög, rendben van, testvér, jól van ez így. És nyakába vette az embert, és visszavitte a pallón.

Fordította: ÁGOSTON Hugó

PAUL DRUMARU 1938-ban született Gyulafehérváron. Író, műfordító, Bukarestben él. *Transland – poéti mei maghiari (Transland – az én magyar költőim)* (2 kötet), Bukarest, 1999.

ÁGOSTON Hugó

Bukarest mint provincia

Jönnek az ünnepek, és én arra gondolok, hogy ilyenkor még szomorúbb a magány. És arra, hogy nem csak emberek, de közösségek is lehetnek magányosak.

A magány ösvényein

Van nekem egy kedvenc játékom, magányomban gyakran játszom, szakmámhoz tartozik, tehát nincs büntudatom amiatt, hogy átengedve magamat neki, az időt pazarolom. Illetve van, mindentől sajnálom lassan az időt, és mindenkítől, ahogy érzem, hogy közeledem a végső nagy egyedül-léthez. Fogalom-asszociációs dinak nevezhetném ezt a játékot: két fogalom összetársításából áll, úgy lehet elképzelni, hogy egy koordináta-rendszer két tengelyén fogalmak vannak, tehát a sík minden pontjának megfelel egy fogalom-pár. Persze a fogalmakat én választom ki, és „helyezem el” a tengelyeken. Ilyeneket: élet, remény, bizsergés, eszme, napkelte, biztatás, álom, tagadás, minta stb. De olyanokat is, mint az alkohol, a sakk, a nyelv, a zene, a hipnózis, a matematika, de nemkülönben a fűszerek, a tej, a lexikon, a bélyeg, a könyv, a gépkocsi, a felhőkarcoló, a fegyver. És mindezek következhetnek az origótól kiindulva akár betűrendben is – a lényeg az, hogy ebben az én gondolati síkomban mindegyik pont egy kapcsolatot jelent: az akkor találkozik az abszurdummal, és ez nagyon közel esik a nullponthoz, az origóhoz (amelynek mindkét koordinátája természetesen a Semmi), de találkozhat a távolban a zsol és a zsúfoltság is.

Na most, ha az ember a magányról gondolkodik és/vagy ír (gonosz vagy), elég, ha megnézi, milyen fogalmak lógnak a magány egyenesén – és előtérbe Minden olyan világosan látszik! Azt mondom például: magány és alkohol. Olyan, mint egy alcím egy ismeretterjesztő cikkben. Azonnal ki kell jelentenem: sosem iszom egyedül; persze tudom, hogy vannak, akik igen, mert az alkohol a magányt is oldja, valóságá válik a képzelet, lelkekkel telik meg az ember lelke; megszokáshoz vezet mind a kettő, s akárcsak

a részegségnek, a magánynak is vannak fokozatai. Magány és idő. Hogyan torzítja el az időt a magány, hogyan vezet megbetegedéshez, amely köztudottan szervezettel saját idejének a zavara. Magány és fény és fölény, magány és arány és ármány, magány és kormány és tudomány. Magány és tanulás. Magány és szeretet. Magány és kutya, magány és számítógép.

A kartézianus rendszerben a magány mértani helye egy tengellyel párhuzamos egyenes. A valóságban, vagyis az eszméletünkben a magány ösvényeibonyolultak, kacskaringósak, útvesztőt alkotnak, szerteágazásokkal és hurkokkal, ördögi körökkel; s két magány gyakran alkot olyan síkot, fogalmakból és azok tartalmától kiürült sivatagot, amely – a sötétség nagy magányosától, Borgestől tudjuk – a legpokolibb labirintus. A magány felfüggesztett lét, nagyon közel visz a nemlét határához, a felszívódáshoz a nihilben, az éték, remetek tudják, és célzatosan keresik a magányt, a lélek és a gondolkodás börténét.

De ne odázzam el a körülményes bevezetéssel a lényegre, a fájdalmas konklúziót: magány és Bukarest. A vidék mint magány. Bukarest mint provincia, tehát Bukarest mint magány. És akkor, ezen belül: Bukarest/magány/alkohol/álom/élet/könyv/remény(telenség)/politika/tej/lapszerkesztés/tavaszyár-ősz-tél/védekezés/sebzetség/szórakozás/Weltanschauung/rendellenlenség/határtalanság/Patapievici/lelkismeret/emlék/jelen/jövő/euréka/magány/Bukarest. Eddig ezeken a vallomások hasábjain nem mondtam, sőt valami módon mindig az ellenkezőjét mondtam, derűs vagy komor, alanyi vagy tanulságos történetekben, de most jön az ünnep, és ki kell mondanom: Bukarestben tulajdonképpen mindig magányos voltam. (Magány és család? Igen, volt tizenhárom boldog évem: amíg együtt voltam agyemekeimmel.) Lehet, hogy ezért, a magányom miatt tudtam Bukarestet nemcsak vidéki szemmel, de vidéknek is nézni. Így kebeleztem én be a fővárost, elejét véve annak, hogy ő kebelezzen be: a magányommal, amelynek magasztalából a szemem, az érzékeim, az agyam, az értelmem mindent át tudott fogni, képessé téve olyan dolgok és helyzetek befogadására, amelyekből azok, akik bennük voltak, akiket törtétek, olyan szánalmasan keveset tudtak felfogni. Nem dicsekszem, ne vádoljanak. Különben is, terhes eza tudás, ez a magány katalizálta beleszervülés a nagy fővárosi-provinciális világba. A magány lelki betegé teszi az embert, egyszerre táplálja belé az alacsonyabbrendűségi és a felsőbbrendűségi érzést – és úgy tetszhet, belőlem fentebb az öntelt hivalkodás jött elő. Nem. Hiszen tudom nagyon jól: magány és akarat. De széles ívben el akarom kerülni zavaros és áttekinthetetlen korunk két keserű tünetét: az infantilizmust és az önviktimizációt. Ezért említettem a panaszkodás helyett a terhes tudást erről az elkínzott térről, vidékről, bukaresti magányom hozadékát, amit ezeken a hasábjain másokkal is meg-megosztok. A magányra panaszkodni ugyanis nem tudok. Amagányt, akár választott, akár elrendelt, nem szerencsés dolog áldozatnak tekinteni. Sosem tudhatjuk, hogy ha nem a magány lett volna az osztályrészünk, miként alakult volna a sorsunk. A magányt éppen ezért lehet olyan jól egyebekkel asszociálni: mert nagymértékben „önazonos”, míg elmenté, a „nem-magány” potencialitásában kimeríthetetlen. És korántsem amagány a legrosszabb dolog a világon.

Egyszóval sokat köszönhetek én bukaresti magányomnak. Tanú voltam annak, hogy nem is kerestem, de nem is utasítottam el eleve mások társaságát. Annak, hogy gyakran társaságban is magányos voltam, és annak, hogy magányomnak a felesleges részleteket kiszűrő szemüvegén keresztül tudtam nézni a világot.

Egyeden nagyobb, mélyebb magányt adatott megismernem. Kétszer vagy háromszor a Prahovában vagy annak zabigyerekében, a Prahovicában együtt itunk Szilágyi Domokossal. Többnyire sört vagy – de inkább és – vodkát. Nem sokra emlékszem beszélgetéseinkből, egy ideje hozzám, ifjú tudományos szerkesztőhöz írott pazar humorú leveleit sem találok. Szisz jelenlétében én is hallgatagá váltam, mint ő. Nem emlékszem például arra, hogy tudott-e derülni az egyik bohókás pincéruknön, aki ha kevés borralátott kapott (tehát gyakran), panaszos tekintetét az égre emelve azt mondta: „Bár inkább meghaltam volna a fronton.” Azt korábban hallottuk Szisről, hogy egyedül, könyvekből tanult meg angolul, és hogy hónapokig bezárkózott Bartókot hallgatni. A kerthelyiségből csak arra emlékszem, hogy elemien belém döbent és átragadt rám kozmikus méretű magány. Szilágyi Domokos egyedül halt meg, kiment az erdőbe, és feloldódott a mindenségben.

Boldogkarácsonyt, boldog 2002-t mindenkinek, aki egyedül van, mindenkinek!

ÁGOSTON HUGÓ 1944-ben született Medgyesen, Szében megyében. A kolozsvári *Krónika* vezető szerkesztője, a bukaresti *A Hét* fõmunkatársa. *Bukaresti élet, képek*, Nagyvárad, 2000.

Előfizetés

A *Provincia*ra előfizetni a *Krónika* kézbesítőinél, a *Krónika* képviselőin, postai úton és a szerkesztőségben lehet (3400 Cluj-Napoca/Kolozsvár, Tebei u. 21., tel.: +40-64-420490). Az előfizetési díj 1 hónapra 5000 lej, 3 hónapra 13 000 lej. Postai előfizetés esetén az előfizetési díjat a következő címre kell elküldeni: **Fundația CRDE – Revista Provincia**, cont nr. 264100078588, Banca ABN AMRO BANK (Románia), Sucursala Cluj (3400 Cluj-Napoca, Calea Dorobanților nr. 70). Külföldi előfizetés esetében az előfizetési díj 6 USD/3 hónap, amit a következő bankszámlára lehet befizetni: Fundația CRDE, cont nr. 264100078588 USD, Banca ABN AMRO BANK (Románia), Sucursala Cluj (3400 Cluj-Napoca, Calea Dorobanților nr. 70, SWIFT KÓD ABNAROBU).

PROVINCIA, magyar nyelvű kiadás

KIADÓ: Etnokulturális Kisebbségek Forrásközpontja

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: Ágoston Hugó, Bakk Miklós, Mircea Boari, Al. Cistelean (felelős szerkesztő), Marius Cosmeanu, Caius Dobrescu, Sabina Fati, Marius Lazăr, Molnár Gusztáv (felelős szerkesztő), Ovidiu Pecican, Traian³ tef, Szokoly Elek, Daniel Vighi; LAPSZERKESZTŐ: Hadházy Zsuzsa; ADMINISZTRÁCIÓ: Ádám Gábor; MŰVÉSZETI SZERKESZTŐ: Antik Sándor; TÖRDELŐSZERKESZTŐ: Demeter Éva; KORREKTOR: Benedek Sándor. ISSN: 1582-3954

Cím: 3400 Kolozsvár, Tebei u. 21.; tel.: 064-420-490, fax: 064-420-470; e-mail: provincia@edrc.osf.ro; web: www.provincia.ro

A *Provincia* bármely részének másolásával és a lap terjesztésével kapcsolatos minden jog fenntartva. Tilos a lap elektronikus tárolása, feldolgozása és értékesítése a kiadó írásos hozzájárulása nélkül. Az első évfolyam a *Krónika* (magyar nyelvű kiadás) és a *Ziua de Ardeal* (román nyelvű kiadás) napilapok havi mellékleteként jelent meg.